

АНАЛІТИК
АУДИТОРСЬКА ФІРМА

ЕКОНОМІКА ФІНАНСИ ПРАВО

ЩОМІСЯЧНИЙ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНИЙ ЖУРНАЛ

№ 5/2'2017

(видається з 1994 року)

ISSN 2409-1944

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата з економічних і юридичних наук

Наказ Міністерства освіти і науки України від 21 грудня 2015 р. №1328 (економічні науки), Наказ Міністерства освіти і науки України від 11 липня 2016 р. № 820 (юридичні науки). Реєстраційне свідоцтво серії КВ № 21620-11520ПР від 12 жовтня 2015 р.

Журналу присвоєно міжнародний ідентифікаційний номер ISSN 2409-1944 та включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus.

Засновники:

Аудиторська фірма "Аналітик" спільно з Академією муніципального управління та Національною академією внутрішніх справ України

Статті обов'язково проходять

відбір, внутрішнє і зовнішнє рецензування

Рекомендовано до друку та до поширення через мережу Інтернет Вченою радою Національної академії внутрішніх справ України (Протокол № 12 від 16 травня 2017 року) та Вченою Радою Академії Муніципального

Управління (Протокол № 21 від 18 травня 2017 року). Повний або частковий передрук матеріалів журналу допускається лише за згодою редакції. Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Підписано до друку 22.05.2017

Формат 60/84/8

Наклад – 250 прим.

Адреса редакції: 01001, м. Київ, вул. Хрещатик, 44

Телефони: (050) 735-43-41, (096) 221-88-61

Факс: (044) 278-05-88

E-mail: efp.redaktor@gmail.com

Сайт: www.efp.in.ua

Суб'єкт видавничої справи

© "Аналітик", 2017
© "Економіка. Фінанси. Право",

2017

Типографія: ТОВ "Міжнародний бізнес центр"

Заступник редакційної колегії з правових наук:

Лоцихін Олександр Миколайович, д.ю.н., професор, декан юридичного факультету Академії муніципального управління, Заслужений економіст України

Члени редакційної колегії з правових наук:

Баймуратов Михайло Олександрович, д.ю.н., професор, завідувач кафедри конституційного, адміністративного та міжнародного права Маріупольського державного університету, заслужений діяч науки і техніки України
Бичкова Світлана Сергіївна, д.ю.н., професор, заступник начальника кафедри цивільного права і процесу Національної академії внутрішніх справ

Василинчук Віктор Іванович, д.ю.н., професор, професор кафедри спеціальної техніки та оперативно-розшукового документування Національної академії внутрішніх справ, заслужений юрист України

Глушков Валерій Олександрович, д.ю.н., професор, завідувачий спеціальною кафедрою № 1 Національної академії Служби безпеки України, заслужений юрист України

Джужа Олександр Миколайович, д.ю.н., професор, головний науковий співробітник відділу організації науково-дослідної роботи Національної академії внутрішніх справ, заслужений юрист України

Кампо Володимир Михайлович, к.ю.н., доцент, громадський діяч, заслужений юрист України

Клименко Олена Вікторівна, к.ю.н., доцент, доцент кафедри теорії, історії держави і права та конституційного права Академії муніципального управління

Конonenко Леонід Минович, к.ю.н., професор, професор кафедри муніципального, цивільного та адміністративного права Академії муніципального управління

Копан Олексій Володимирович, д.ю.н., професор, провідний науковий співробітник наукової лабораторії з проблем досудового розслідування навчально-наукового інституту № 1

Литвин Олександр Петрович, к.ю.н., професор, професор кафедри публічно-правових дисциплін Університету сучасних знань

Луць Володимир Васильович, д.ю.н., професор, завідувач відділу проблем приватного права Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України, заслужений діяч науки і техніки України

Озерський Ігор Володимирович, д.ю.н., доцент, професор кафедри кримінального права та правосуддя Запорізького національного університету, академік міжнародної кадрової академії, відмінник освіти України, радник юстиції

Приходько Христина Вікторівна, к.ю.н., професор, доцент кафедри муніципального, цивільного та адміністративного права Академії муніципального управління

Фрицький Юрій Олегович, д.ю.н., професор, професор кафедри теорії, історії держави і права та конституційного права Академії муніципального управління

Керівник редакційної колегії з економічних наук:

Дацій Олександр Іванович, д.е.н., професор, в.о. ректора Академії муніципального управління, Заслужений працівник освіти України

Заступник керівника редакційної колегії з економічних наук:

Бутинець Тетяна Анатоліївна, д.е.н., професор, професор кафедри економіко-правових дисциплін Національної академії внутрішніх справ

Члени редакційної колегії з економічних наук:

Невелєв Олександр Михайлович, д.е.н., доцент, завідувач кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності та адміністративного менеджменту Академії муніципального управління

Вініченко Ігор Іванович, д.е.н., професор, завідувач кафедри економічної теорії та економіки сільського господарства Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету

Іванюта Василь Фалімонович, д.е.н., доцент, професор кафедри бізнес-адміністрування та зовнішньоекономічної діяльності Полтавського університету економіки і торгівлі

Клименюк Микола Миколайович, д.е.н., професор, завідувач кафедри менеджменту Академії муніципального управління

Кондрашихін Андрій Борисович, д.е.н., доцент, завідувач кафедри державних та місцевих фінансів Академії муніципального управління

Корецька Світлана Олександрівна, д.е.н., доцент

Манцевич Юрій Миколайович, д.е.н., доцент, завідувач секретаріату Комітету Верховної Ради України з питань будівництва, містобудування і житлово-комунального господарства

Потишняк Олена Миколаївна, д.е.н., доцент, професор кафедри організації виробництва, бізнесу та менеджменту Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка

Прухнівський Володимир Геннадійович, д.е.н., професор, перший проректор Запорізького національного технічного університету

Сук Петро Леонідович, д.е.н., доцент, професор кафедри бухгалтерського обліку і аудиту Національного університету біоресурсів і природо-користування України

Ткаченко Сергій Анатолійович, к.е.н., доцент, виконуючий обов'язки ректора Вищого навчального закладу «Міжнародний технологічний університет «Миколаївська політехніка»

Царенко Оксана В'ячеславівна, д.е.н., доцент, завідувач кафедри обліку і аудиту Академії муніципального управління

Керівник редакційної колегії з правових наук:

Константинов Сергій Федорович, д.ю.н., професор, завідувач кафедри адміністративної діяльності НАВС

Шеф-редактор:

Головач Володимир Володимирович, к.ю.н., голова правління Аудиторської фірми "Аналітик", Заслужений юрист України

Видавничий редактор:

Куцяк Олександр Анатолійович

ЗМІСТ

<i>О.С. ЖУРАВКА, А.І. КОЛЕСНИК.</i> Зарубіжний досвід страхування сільськогосподарських ризиків та можливості його імплементації в Україні	4
<i>Д.О. ВІТЬКО.</i> Сучасні підходи до оцінки міжнародної конкурентоспроможності підприємства	9
<i>Т.В. ТУЧАК, О.М. ЯРЕМЕНКО.</i> Генезис наукової думки щодо рентних платежів	13
<i>С.А. ТКАЧЕНКО.</i> Недосконалості концепції ефектів діагностики у діючих методологічних, теоретичних напрацюваннях	18
<i>О.Д. ОНОПРИЄНКО.</i> Фундаментальні проблеми сучасної української економіки та завдання її відновлення	20
<i>О.П. КРАСНЯК, Т.В. ІЩЕНКО.</i> Формування інтеграційних процесів в бурякоцукровому підкомплексі	23
<i>Т.Е. ГОРОДЕЦЬКА, І.О. ПЕНСЬКА, К.В. КОЛОДЯЖНА.</i> Фіскальна децентралізація як складова реформи місцевого самоврядування	27
<i>О.М. ШЕПТУХА, М.С. ГОНЧАРОВА.</i> Особливості управління активами комерційного банку	32
<i>С.С. ДОБРОСКОК.</i> Шляхи удосконалення податкової системи, сприятливої для проведення структурних реформ	35
<i>І.О. БАШИНСЬКА, Д.О. МАКАРЕЦЬ.</i> Управління ризиками в проектах	38
<i>А.Г. БАБЕНКО, О.П. ГУЗЕНКО.</i> Трудовий потенціал як пріоритетний сегмент регульованої ринкової економіки	41
<i>У.Л. ГИЛКА.</i> Чинники успіху малого підприємства на початкових етапах життєвого циклу	46
<i>О.М. КРАВЧЕНКО, А.В. ХОМЯК.</i> Розвиток ринку будівельних матеріалів України в умовах кризи	52
<i>Н.В. СМЕНТИНА, Н.В. ДОБРОВА.</i> Модернізація міського електротранспорту на шляху забезпечення збалансованого розвитку міста	55

ЖУРАВКА

Олена Сергіївна
o.zhuravka@uabs.sumdu.edu.ua

УДК 368.03.330

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД
СТРАХУВАННЯ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ
РИЗИКІВ ТА МОЖЛИВОСТІ ЙОГО
ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ В УКРАЇНІк.е.н., доцент, Сумський
державний університетFOREIGN EXPERIENCE OF
AGRICULTURAL RISKS INSURANCE
AND POSSIBILITIES OF ITS
IMPLEMENTATION IN UKRAINE

КОЛЕСНИК

Анна Ігорівна
annkolesnik06@gmail.comстудент, Сумський
державний університет

Стаття присвячена теоретичним аспектам та системам страхування сільськогосподарських ризиків у провідних розвинутих країнах світу. Також запропоновано впровадження зарубіжного досвіду у вітчизняну практику страхування ризиків аграріїв. Проаналізовано законодавчу базу з приводу поставленої проблеми.

Статья посвящена теоретическим аспектам и системам страхования сельскохозяйственных рисков в ведущих развитых странах мира. Также предложено внедрение зарубежного опыта в отечественную практику страхования рисков аграриев. Проанализирована законодательная база по поводу поставленной проблемы.

The present article researches theoretical aspects and systems of insurance of agricultural risks in developed countries of the world. Foreign experience implementation into the Ukrainian insurance practice is proposed. The legal aspects concerning this problem are analyzed.

Ключові слова: страхування, ризики, сільське господарство, субсидоване страхування, страховий захист

Ключевые слова: страхование, риски, сельское хозяйство, субсидируемое страхование, страховая защита

Keywords: insurance, risks, agriculture, subvention insurance, insurance protection

ВСТУП

Сільськогосподарське виробництво завжди було ризиковим, адже воно є таким видом діяльності, на прибутковість якого значною мірою впливають різноманітні погодні та кліматичні фактори, дія яких у більшості випадків є неконтрольованою. До того ж сільськогосподарські виробники стикаються і з таким ризиками, як коливання цін, зміни врожайності, непослідовність державної політики. Дослідженням проблеми страхування сільськогосподарських ризиків займається достатня кількість науковців. Розглядаючи їхні праці можна виділити те, що хоча і існує велика різноманітність авторів, що досліджують дане питання, проте кожен погоджується з тим, що необхідно на державному рівні розробляти систему підтримки сільськогосподарського виробника, в тому числі через механізм страхування. Але в своїх наукових роботах вони не мали законодавчого підґрунтя, яке з'явилося відносно в недавній час. Проект Закону України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» має вагомні основи для більш детального розгляду даної проблеми.

МЕТА РОБОТИ полягає у аналізі особливостей розвитку зарубіжного страхування сільськогосподарських ризиків, виявленні основних гальмуючих факторів недостатнього розвитку сільськогосподар-

ського страхування в нашій країні та можливості впровадження зарубіжного досвіду в українську практику.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною та інформаційною основою роботи є наукові праці, ресурси Internet, законодавча база.

При проведенні дослідження використано методи структурно-логічного аналізу, порівняння та узагальнення інформації.

РЕЗУЛЬТАТИ

Страховий захист сільськогосподарського виробництва скрізь у світі є оптимальним способом забезпечення стабільного розвитку аграрного ринку. Варто відзначити, що таке страхування є одним із ефективних методів фінансування збитків в аграрному секторі, оскільки страхові компанії заздалегідь формують необхідні резерви для майбутніх виплат, обходячись без зовнішніх і внутрішніх позик. Основною метою страхування сільськогосподарських ризиків є часткова або повна компенсація страховальнику матеріальних втрат через несприятливі випадки, якими майже завжди виступають різноманітні природно – кліматичні умови. Необхідність використання страхування в сільському господарстві пояснюється також тим, що держава та ринок має недостатні

можливості щодо забезпечення широкої маневреності фінансовими ресурсами господарюючих суб'єктів.

Якщо брати до уваги той факт, що Україна має приблизно 60 – 70 % земель, які використовуються в сільськогосподарському виробництві, що засвідчує про наявність значного потенціалу в цій галузі, то тоді постає гостре питання, чому при досить значних можливостях у використанні сільськогосподарських земель та за умови, що розвиток цієї галузі є одним із стратегічних напрямів розвитку України, все ж таки, ця галузь не є в достатній кількості розвиненою аби відповідати своїм реальним можливостям.

На розвиток страхування сільськогосподарських ризиків впливає ряд факторів, але один із них є, на наш погляд, найвагомим – це суперечливий характер страхових відносин між страховиком і страхувальником. Ця суперечність полягає в тому, що як страхувальник, так і страховик мають свої економічні інтереси в здійсненні цього виду страхування. Так, страхувальник намагається забезпечити собі максимальний розмір страхового покриття при оптимальному розмірі страхових платежів. Страховик становить перед собою пріоритетність в прийнятті мінімальних ризиків при збереженні максимальних страхових платежів. Отже, існує проблема недооцінки страхувальником фінансової корисності страхових операцій та відсутність критеріїв і показників її визначення [1].

Крім вказаного вище фактору, також у вітчизняній практиці розрізняють такі проблеми, як відсутність реальної державної підтримки страхування аграрного сектору економіки, недостатня гарантія одержання страхових відшкодувань страхувальниками, складний фінансовий стан більшості сільськогосподарських підприємств та несвочасні виплати страхових виплат страховикам.

В даний час вітчизняні страхові компанії надають послуги зі страхування тварин, сільськогосподарських культур та багаторічних насаджень. Умови страхування відрізняються в залежності від об'єкта страхування, типу ризику, бази визначення збитків, тощо. Досліджено, що тарифи на страхування тварин нижчі від тарифів страхування сільгоспкультур, в свою чергу тарифи на страхування зернових менші від тарифів на страхування овочів. Отже можна сказати, що на даний час в Україні тарифікація по страхуванню сільськогосподарських підприємств має свою черговість, яка з кожним видом діяльності зростає, а саме, спочатку як найдешевше страхування іде страхування тварин, далі страхування сільгоспкультур, і найдорожче – страхування овочів.

Якщо аналізувати тарифи вітчизняних компаній які займаються страхуванням сільськогосподарських ризиків, і відношення до таких тарифів фермерів, то можна прийти до реальної проблеми, яка пояснює чому даним видом страхування займається незначна кількість страхових компаній. Адже реальне страхування (за відсутності безумовної франшизи) даної галузі може відбуватися за рівня тарифів від 10 до 15 відсотків (в залежності від культур), в той час коли більшість фермерів вважають, що максимальний страховий тариф становить лише 5%. Дану суперечку

між двома сторонами страхування зможе розв'язати тільки держава. Тому в даній статті ми звернулися до зарубіжного досвіду.

Проведені дослідження світового досвіду в галузі страхування сільськогосподарського виробництва свідчать про функціонування в багатьох країнах національних систем страхування сільськогосподарських ризиків. Кожна країна створює власну, необхідну їй систему страхового захисту сільськогосподарського виробництва (табл. 1).

Світовий досвід свідчить, що в міжнародній практиці страхування сільськогосподарських ризиків сформувались дві основні моделі, які умовно можна назвати «американська» та «європейська». Для «американської» моделі, яка застосовується в США та Канаді, характерна значна підтримка держави у страхуванні сільськогосподарських ризиків. Для «європейської» моделі характерна мінімальна участь держави в аграрному страхуванні, котра зводиться головним чином до виконання контрольних функцій щодо діяльності приватних страхових компаній у цьому секторі ринку страхових послуг [3]. Обидві ці моделі мають свої переваги і недоліки, але, як свідчить міжнародний досвід, найефективнішим при страхуванні аграрних ризиків є поєднання цих двох моделей. Саме така система страхування сільськогосподарських ризиків діє в Іспанії, яка, за оцінками експертів міжнародного проекту ЄС Tacis «Вдосконалення управління ризиками фермерських господарств та малих і середніх господарств в аграрному секторі», є країною з найрозвиненішою системою агрострахування в Європі [2].

Тому доцільно буде розглянути більш детально систему сільськогосподарського страхування Іспанії. Страхування сільськогосподарських ризиків в цій країні характеризується згодою між страхувальниками, страховиками та державною адміністрацією. Основними учасниками ринку страхування аграрних ризиків в Іспанії є: Державне Агентство аграрного страхування при Міністерстві сільського господарства (ENESA), Консорціум Компенсації страхування та Головне управління страхування при Міністерстві економіки, страховий аграрний пул, Федерація сільськогосподарських кооперативів [4].

До основних характеристик системи страхування в Іспанії слід віднести: добровільний характер, покриття ризиків забезпечуються приватними страховими компаніями, держава підтримує дану сферу, сільськогосподарські виробники беруть активну участь в питаннях агрострахування.

Досить потужну систему сільськогосподарського страхування має Канада. Тут існують спеціалізовані «королівські корпорації» та приватні компанії. Система страхування та фінансування сільськогосподарського виробництва в Канаді визначається двома головними факторами: вагомою участю уряду в програмах страхування та кредитування фермерів та інтегрований підхід до управління ризиками у сільському господарстві [5].

Системи страхування аграрних ризиків у країнах світу [2]

Країна	Учасники системи агрострахування	Основні заходи, передбачені системою страхування аграрних ризиків
США	Федеральна корпорація страхування врожаю (Federal Crop Insurance Corporation) Департаменту сільського господарства; страхові компанії; товариства взаємного страхування	Забезпечення виконання Федеральної програми страхування врожаю, яка включає: - перерахунок страховикам із федерального бюджету за фермерів 60% страхових премій; - контроль організації перестраховування; -забезпечення додаткового страхового покриття фермерам, які беруть участь у Федеральній програмі страхування врожаю;
Португалія	Система «державного та приватного партнерства»	Держава: субсидії фермерам на страхування та організація перестраховування. Приватні страхові компанії (інтегровані в систему страхування сільськогосподарських ризиків): розроблення програм страхування та контроль за їх виконанням; відшкодування частини ризиків, не відшкодованих державою.
Польща	Приватна система страхування під контролем держави	Забезпечення функціонування Страхового гарантійного фонду для здійснення 100% виплат страхового відшкодування за договорами обов'язкового страхування відповідальності осіб, зайнятих сільським господарством.
Латвія	Міністерство землеробства; страхові компанії	Міністерство землеробства: - забезпечення субсидування страхових премій; - створення накопичувального фонду за участю держави, сільськогосподарських товаровиробників, та страхових компаній; - створення компенсаційного фонду за участю сільськогосподарських товаровиробників і держави
Канада	Державна корпорація страхування аграрних ризиків (Agriculture Financial Services Corporation); страхові компанії; товариства взаємного страхування	Забезпечення виконання Державної програми страхування аграрних ризиків, яка передбачає: - субсидовані заощадження для фермерів; - виконання програми забезпечення доходів (рівня доходів фермерам не нижче ніж 70% від попереднього рівня за останні три роки); - контроль організації перестраховування; - забезпечення перестраховування понад 40% агроризиків за кордоном.

Якщо говорити про страхування сільськогосподарських ризиків у США, то важливим моментом, який потрібно відмітити, є те, що у даній країні програми підтримки страхового захисту фермерів розподіляються умовно на два види. Першою є програма зі страхування врожаю, а іншою програма страхування доходу. Але така система страхування має свої недоліки, а саме великі адміністративні витрати та складність контролю.

Функції визначення державної підтримки фермерів покладено на Агентство з управління ризиками при Міністерстві сільського господарства США. В його обов'язки входить також регулювання діяльності страхових компаній, контроль за виконанням контрактів та розподіл субсидій між приватними страховими компаніями [2].

Країни Європи, такі як Австрія, Польща, Німеччина, Франція та Португалія використовують систему страхування сільськогосподарських ризиків через приватні компанії під контролем або за допомогою держави.

Як вже раніше зазначалося, на сьогодні Україна має значний потенціал для розвитку сільського господарства. При цьому одним з елементів ринкової моделі аграрного сектору є створення нової системи страхування з метою зниження рівня ризикованості виробничої діяльності [6].

Система страхування аграрних ризиків включає таких учасників, як сільськогосподарських виробників та їх об'єднання, страхові організації та їх об'єднання у вигляді страхового пулу, уряд та допоміжні організації (професійні та громадські

об'єднання, експертно-правові структури та державні установи).

Взаємодія учасників системи визначається їхніми інтересами та можливостями. Сільськогосподарські виробники потребують страхового захисту та зацікавлені у зниженні його вартості. Страхові компанії прагнуть отримати прибуток від діяльності на аграрному ринку, проте обмежені у своїх можливостях отримувати інформацію про показники діяльності цього ринку, а також розвивати власну методологію роботи на цьому ринку. Уряд переслідує мету надання підтримки сільськогосподарському виробнику задля стабілізації його виробництва та доходу, але має обмежені ресурси, які він може спрямувати на ці цілі [7].

Аналізуючи інтереси та можливості учасників даної системи, головна роль у ній має належати уряду, який повинен належним чином виконувати свої уповноваження щодо політики підтримки аграрного страхування.

В результаті проведених численних досліджень вітчизняними вченими та дослідниками стосовно розвитку страхування сільськогосподарських ризиків в Україні, було виявлено низку причин недосконалого формування цього сектора ринку страхових послуг, зокрема:

- недосконалість страхового законодавства в сфері здійснення обов'язкового страхування сільськогосподарських ризиків;
- висока вартість страхової премії для страхувальника;
- використання системи «податкового кредиту» щодо компенсації частини сплаченої страхувальником страхової премії;
- низький рівень обізнаності в сфері страхування страхувальників та недостатній рівень кваліфікації працівників страхових компаній;
- недовіра потенційних страхувальників до страхових компаній;
- відсутність постійної прозорої й доступної інформації щодо діяльності страховиків, які здійснюють цей вид страхування.

Це зумовлює необхідність формування в Україні державної політики підтримки та розвитку ринку сільськогосподарського страхування.

Проведені дослідження свідчать, що на сьогодні в Україні є напрацювання щодо розв'язання вказаної проблеми на державному рівні. Зокрема, Проектом ЄС «Вдосконалення управління ризиками фермерських господарств та малих і середніх господарств в аграрному секторі» разом з ННЦ «Інститут аграрної економіки» розроблений Проект концепції розбудови системи аграрного страхування та підготовлений проект Закону України «Про аграрне страхування в Україні» [1]. Проте вступ в дію вказаних законодавчих актів ще залишається у майбутньому.

Також для розв'язання проблеми пропонується прийняти новий проект Закону України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою», яким змінюються концептуальні підходи щодо державної підтримки страхування сільськогосподарської продукції, та

пропонується визнати таким, що втратив чинність, Закон №4391 [8].

Проект Закону стосується регулювання відносин у сфері страхування сільськогосподарської продукції, що здійснюється з державною підтримкою, з метою захисту майнових інтересів сільськогосподарських товаровиробників і спрямований на забезпечення стабільності виробництва в сільському господарстві [9].

Згідно даного проекту Закону державна фінансова підтримка при страхуванні сільськогосподарської продукції повинна здійснюватися шляхом надання державної субсидії сільськогосподарським підприємствам, а також надання державної фінансової допомоги фонду покриття катастрофічних ризиків Аграрного страхового пулу України [10].

Також в даному Законі виокремлені основні принципи здійснення страхування сільськогосподарської продукції з державною фінансовою підтримкою, а саме:

- організація такого страхування на засадах саморегулювання, добровільності, відсутності дискримінаційних норм та демократичності управління;
- рівність можливостей доступу;
- забезпечення дієвої державної підтримки;
- досягнення необхідного рівня ефективності убезпечення від ризиків при виробництві продукції;
- забезпечення системної єдності і функціональної різноманітності установ, що забезпечують здійснення страхування сільськогосподарської продукції з державною фінансовою підтримкою;
- забезпечення прозорості, ефективності та довіри між суб'єктами страхування;
- доступність страхових послуг зі страхування продукції;
- забезпечення стабільності фінансового стану сільськогосподарських товаровиробників у разі загибелі, знищенні, втраті або пошкодженні об'єктів страхування сільськогосподарської продукції;
- забезпечення відкритості у процесі формування інформаційних баз;
- використання суб'єктами страхування сільськогосподарської продукції з державною фінансовою підтримкою типових страхових продуктів;
- невтручання органів державної влади та/або органів місцевого самоврядування в оперативну діяльність суб'єктів страхування;
- підтримка добросовісної конкуренції;
- обов'язковість дотримання вимог, встановлених цим Законом;
- забезпечення компенсації збитку, завданого страхувальникам або вигодонабувачу, внаслідок настання страхових випадків, у розмірі, порядку і на умовах, встановлених Законом.

До речі, важливим моментом при розгляді страхування сільськогосподарських ризиків є діяльність Аграрного страхового пулу України, який виступає добровільним об'єднанням страховиків, що здійснюють страхування сільськогосподарської продукції з державною фінансовою підтримкою. Аграрний страховий пул України повинен забезпечувати

здійснення страхової виплати за укладеними договорами страхування сільськогосподарської продукції з державною фінансовою підтримкою, виданими від імені страховиків - членів Аграрного страхового пулу України, у разі неможливості виконання ними своїх зобов'язань. Така страхова виплата здійснюється за рахунок наданого страховиком фінансового забезпечення [11].

З огляду на все вище сказане та з урахуванням досвіду зарубіжних країн, виникає доцільність створення в Україні ефективної системи страхування сільськогосподарських ризиків за державною підтримкою та формування ефективної системи сільськогосподарського страхування в добровільній формі.

ВИСНОВКИ

Проаналізувавши зарубіжний досвід аграрного страхування, слід зазначити, що існують різні моделі страхування, кожна з яких має свої переваги та недоліки. Найбільш ефективно страхування аграрних ризиків здійснюється у таких країнах, як Канада, США та Іспанія. Україна має великий вибір з країн, які мають розвинену і ефективну систему страхування сільськогосподарських ризиків. На наш погляд, при розробці системи страхування аграрного сектору України, треба компонувати підходи різних країн. Як вже зазначалося в статті, найкраща система страхування та, яка компонує в собі різні методи, як «американської» так і «європейської» моделі страхування аграріїв. Але враховуючи даний стан нашої країни, треба відмітити те, що для розвитку цієї сфери в нашій країні потрібен хороший старт, який на початку вересня минулого року вже було здійснено, коли було створено проект Закону України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою. Даний Закон має непогані та навіть досить ефективні рішення щодо проблеми розв'язання проблеми страхування сільськогосподарських ризиків.

Тільки за умови поступових та узгоджених дій уряду, страховиків та страхувальників можна буде досягти більш ефективних взаємовідносин в сфері страхування сільськогосподарських ризиків.

Список використаних джерел

1. Ісар І.В., Гончар Є.О. Страхування сільськогосподарських ризиків в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/2_ANR_2010/Economics/12_57095.doc.htm
2. Досвід сільськогосподарського страхування в зарубіжних країнах та можливості його використання в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mirznanii.com/a/3194/dosvd-slskogospodarskogo-strakhuvannya-v-zarubzhnikh-kranakh-ta-mozhliivost-yogo-vikoristannya-v-ukra>
3. Якубович В.А. Використання міжнародного досвіду в процесі розбудови системи аграрного страхування в Україні: досвід Іспанії / В.А. Якубович // Економіка АПК – 2007. – № 6. – С. 139-144
4. Фисун І. Зарубіжний досвід страхування аграрних ризиків та доцільність його застосування в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/1_NIO_2011/Economics/78211.doc.htm11
5. Матвієнко Г.А. Організація підтримки розвитку приватного аграрного страхування в Україні на основі досвіду розвинених країн [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.library.dgtu.donetsk.ua/fem/vip33-2/33-2_25.pdf
6. Минкіна Г.О. Страхування як інструмент управління ризиками підприємств АПК [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/chem_biol/nvnau/2010_154_3/10mgo.pdf
7. Алескерова Ю.В., Царенко О.Б. Страхування аграрних ризиків: зарубіжний досвід та перспективи розвитку в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=33896>
8. Аграрний стаховий пул України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://uaip.com.ua/about/>
9. Міністерство аграрної політики та продовольства України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/node/7129>
10. Закон України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4391-17>
11. Аграрне інформаційне агенство [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://agravery.com/uk/posts/show/nackomfinposlug-uhvalila-zakonoproekt-sodo-derzpidtrimki-strahuvanna-silgospodarkcii>

ВІТЬКО

Данііл Олександрович
daniil.vitko@gmail.com

УДК 339.92:334.716

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ МІЖНАРОДНОЇ
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВАMODERN APPROACHES OF AN ENTERPRISE'S INTERNATIONAL
COMPETITIVENESS ASSESSMENTаспірант, Київський
національний університет
імені Тараса Шевченка*Здійснено аналіз та класифікацію сучасних підходів до оцінки міжнародної конкурентоспроможності підприємств. Виділено їх сильні та слабкі сторони.**Осуществлен анализ и классификация современных подходов к оценке международной конкурентоспособности предприятий. Выделены их сильные и слабые стороны.**The analysis and classification of modern approaches of enterprise's international competitiveness assessing are made. Their strengths and weaknesses are highlighted.***Ключові слова:** міжнародна конкурентоспроможність, методи оцінки, систематизація**Ключевые слова:** международная конкурентоспособность, методы оценки, систематизация**Keywords:** international competitiveness, methods of assesment, classification

ВСТУП

В умовах сучасної динамічної кон'юнктури міжнародних ринків постійна оцінка конкурентоспроможності підприємств є запорукою їх успішного функціонування. Виявлення сильних та слабких рис підприємства дозволяє оптимально здійснити удосконалення діяльності, а також ідентифікувати потенційні можливості для розвитку у майбутньому.

На проблему оцінки міжнародної конкурентоспроможності підприємства останнім часом звертається значна увага з боку як зарубіжних, так і вітчизняних дослідників. Першими ґрунтовними працями були розробки таких відомих закордонних теоретиків та практиків, як: І. Ансоффа, Б. Карлоффа, Ф. Котлера, Ж.-Ж. Ламбена, М. Портера, А. Томпсона, А. Стрікланда, Ф. Хайєка та ін., у яких чітко визначено поняття конкуренції, її моделі, концепції, методологія управління конкурентними перевагами. Теоретичним і практичним питанням оцінки конкурентоспроможності підприємства присвячені дослідження вчених, таких, як Р. Жовновач, В. Мартиненко, І. Міняйленко, Т. Загорна, Н. Задорожна та ін. Проте аналіз наукової літератури показав недостатню опрацьованість теоретичних і методичних питань оцінювання міжнародної конкурентоспроможності підприємств.

МЕТА РОБОТИ

Метою дослідження є аналіз та систематизація сучасних методик оцінки міжнародної конкурентоздатності підприємства, виявлення їх сильних та слабких сторін.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

В ході дослідження використовувалися методи аналізу, узагальнення, індукції, дедукції, порівняння.

РЕЗУЛЬТАТИ

В умовах постійної динамізації міжнародної кон'юнктури основним критерієм успішності діяльності підприємств на міжнародних ринках є рівень їх міжнародної конкурентоспроможності. Міжнародна конкурентоспроможність підприємства характеризує ступінь реалізації його потенційної спроможності формувати, утримувати та використовувати стійкі конкурентні переваги на міжнародному ринку, які відображаються його конкурентним потенціалом. Останній характеризує можливість фірми формувати й утримувати конкурентні переваги на основі наявних ресурсів та здатностей. Ступінь реалізації конкурентного потенціалу підприємства визначається тим, наскільки вдало, з точки зору досягнення конкретної мети, воно комбінує ресурси, створюючи конкурентні переваги [1]. Таким чином, максимальний рівень міжнародної конкурентоспроможності відображає найбільше, на що здатне підприємство.

Узагальнюючим проявом поточного рівня міжнародної конкурентоспроможності та конкурентних переваг є конкурентний статус, який І. Ансофф трактує як позицію фірми в конкуренції та своєрідний вимірник положення фірми на міжнародному ринку [2]. Близьким до поняття конкурентного статусу можна назвати ще одне – конкурентний потенціал. Проте, потенціал визначається як потенційні, незадіяні можливості підприємства, тоді як конкурентний статус відображає фактичний стан діяльності [1; 2; 4].

Для оцінки міжнародної конкурентоспроможності та потенціалу на сьогоднішній день використовується безліч методів. Їх можна систематизувати наступним чином (табл.1).

Таблиця 1

Систематизація методів оцінки конкурентоспроможності підприємства [6; 7; 9; 10]

Ознака	Методи оцінки конкурентоспроможності підприємства
Спосіб оцінки	Якісні
	Кількісні
Форма представлення результату	Матричні
	Графічні
	Індексні
Рівень врахування аспектів функціонування підприємства	Спеціальні
	Комплексні
Можливість прийняття стратегічних рішень	Поточні
	Стратегічні
Напрямок формування інформаційної бази	Критеріальні
	Експертні
Об'єкт оцінки	Методи оцінки конкурентоспроможності персоналу
	Методи оцінки конкурентоспроможності продукції
	Методи оцінки конкурентоспроможності організації
Мета оцінки	Позиціонування у групі
	Визначення динаміки позицій у групі
	Визначення конкурентних переваг

Варто відзначити специфічні групи методів, які пропонуються науковцями, де виділяється від 5 до 9 основних груп. Так, Л.А. Костюк [8] пропонує поділяти методи оцінки конкурентоспроможності підприємства на 5 груп:

- 1) методи оцінки конкурентоспроможності підприємства за ринковою часткою;
- 2) матричні методи;
- 3) методи, засновані на теорії ефективної конкуренції;
- 4) методи, засновані на теорії якості товару та 5) інтегральні методи.

Ю. Іванов, А. Тищенко, Н. Дробитько [7] пропонують виокремлювати наступні групи методів: засновані на аналізі порівняльних переваг; що базуються на теорії рівноваги фірми і галузі; побудовані на основі теорії ефективної конкуренції; засновані на теорії якості товару; побудовані на основі матриць; інтегральні; засновані на теорії мультиплікатора; засновані на визначенні позиції в конкуренції з точки зору стратегічного потенціалу підприємства; засновані на порівнянні з еталоном.

В.І. Сахно [11] на основі аналізу літературних джерел виділяє такі найбільші групи методів оцінки конкурентоспроможності підприємства: методи, основані на теорії конкурентних переваг; методи, засновані на теорії ефективної конкуренції; методи, в основі яких лежить теорія якості товару; матричні методи; інтегральний метод.

Результати аналізу існуючих наукових підходів до систематизації підходів дають змогу всю сукупність існуючих методів оцінки міжнародної конкурентоспроможності підприємства звести до 5 груп (рис. 1). Здійснимо їх порівняльний аналіз по порядку.

Отже, аналітичні або розрахункові методи оцінки конкурентоспроможності підприємства базуються на здійсненні розрахунково-аналітичних операцій із

вхідними даними. При цьому, в залежності від конкретної методики аналізу, застосування даних методів може передбачати як прості арифметичні операції, так і досить складні розрахунки.

Більш комплексними при оцінці конкурентоспроможності підприємств є індексні методи. Реалізація індексних методів зазвичай здійснюється за рядом етапів. При цьому, базою для порівняння можуть слугувати галузеві показники, показники підприємства-лідера ринку чи ретроспективні показники оцінюваного підприємства.

Матричні методи оцінки конкурентоспроможності підприємства базуються на використанні матриці – таблиці впорядкованих за рядками та стовпцями елементів. Найкращим прикладом може бути добре відома матриця BCG, яка будується в межах системи координат: по вертикалі – темпи зростання місткості ринку, які розміщуються в рядках матриці в лінійному масштабі; по горизонталі, тобто по стовпцях матриці – в логарифмічному масштабі відкладається відносна частка виробника продукції на ринку. Найбільш конкурентоспроможними вважаються підприємства, які займають значну частку на ринку, який швидко зростає.

Серед переваг методу можна назвати можливість дослідження розвитку процесів конкуренції в динаміці і за наявності достовірної інформації про обсяги реалізації дозволяє забезпечити високу репрезентативність оцінки. Головним недоліком є надмірна спрощеність методу та неможливість проведення аналізу причин того, що відбувається, в результаті це ускладнює прийняття управлінських рішень [5]. Крім матриці BCG, існує достатньо інших матричних моделей, які можуть бути використані для оцінки рівня міжнародної конкурентоспроможності підприємства.

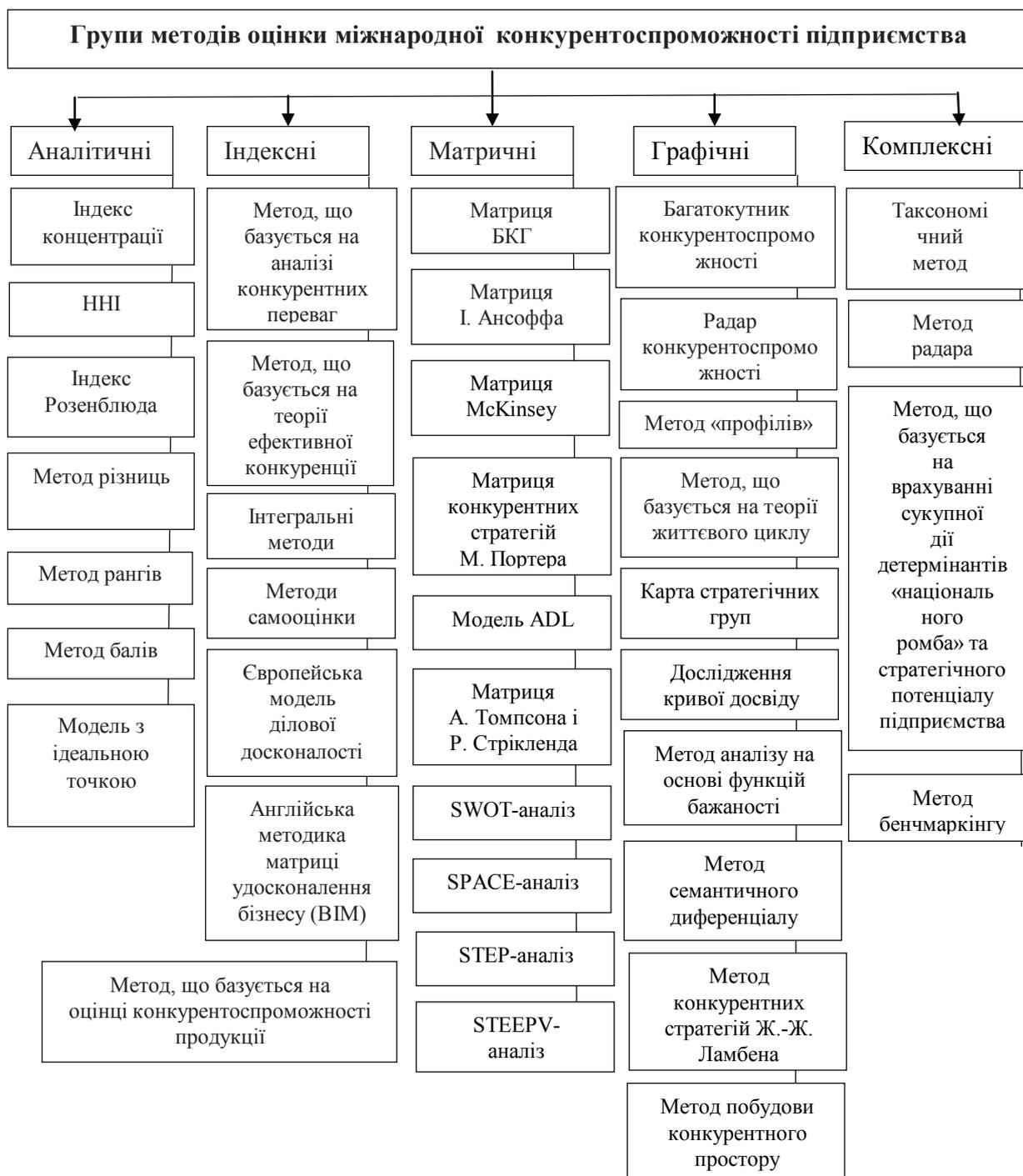

Рис. 1. Групи методів оцінки міжнародної конкурентоспроможності підприємства [9]

Значного поширення набуло використання графічних методів оцінки конкурентоспроможності підприємства. Дані методи базуються на побудові «багатокутника конкурентоспроможності» або «радіальної діаграми конкурентоспроможності».

В основі групи комплексних методів лежить твердження, відповідно до якого конкурентоспроможність підприємства є інтегральною величиною щодо поточної конкурентоспроможності та конкурентного потенціалу. Поточна і потенційна конкурентоспроможність і їх співвідношення в рамках інтегрального показника конкурентоспроможності підприємства в залежності від методу можуть варіюватися. Методи, віднесені до даного підходу, визначені як комплексні через те, що оцінка конкурентоспроможності підприємства в рамках кожного з методів ведеться на підставі виділення не тільки поточної, а й потенційної конкурентоспроможності підприємства. Так, в ряді випадків поточна (реальна) конкурентоспроможність визначається на підставі оцінки конкурентоспроможності продукції підприємства, потенційна – схожим чином до методів, заснованих на теорії ефективної конкуренції.

спроможності підприємства в залежності від методу можуть варіюватися. Методи, віднесені до даного підходу, визначені як комплексні через те, що оцінка конкурентоспроможності підприємства в рамках кожного з методів ведеться на підставі виділення не тільки поточної, а й потенційної конкурентоспроможності підприємства. Так, в ряді випадків поточна (реальна) конкурентоспроможність визначається на підставі оцінки конкурентоспроможності продукції підприємства, потенційна – схожим чином до методів, заснованих на теорії ефективної конкуренції.

Внаслідок того, що згадані групи методів оцінки міжнародної конкурентоспроможності підприємства мають значну кількість недоліків, на сьогоднішній день відсутня універсальна методика комплексної оцінки конкурентоспроможності підприємства.

Окрім недоліків, властивих лише певній групі методів, аналіз існуючих підходів дозволяє відзначити також загальні недоліки представлених методів. Переважна більшість методик ґрунтується на виокремленні чинників, які визначають конкурентоспроможність підприємств, при цьому акцент робиться на виявленні максимальної кількості таких чинників. Далі виділені чинники аналізуються за допомогою різних математичних методів. Однак, в кінцевому підсумку, таке виокремлення на дуже детальному рівні призводить до практично нескінченної кількості чинників. В результаті всі існуючі переліки чинників конкурентоспроможності є досить умовними, що не дозволяє використовувати їх для оцінки конкурентоспроможності підприємств. Ставлячи на перше місце вичерпний перелік факторів конкурентоспроможності підприємства, дослідники потрапляють у глухий кут, оскільки такий перелік неможливий в принципі. Обмежений же перелік обумовлює обмеженість методу. Навіть якщо і вдалося встановити абсолютно повний перелік чинників конкурентоспроможності, то відповідно до теорії систем, оцінка властивостей об'єкта на підставі оцінки гранично елементарних його складових в результаті не дає адекватної оцінки даного об'єкта. Крім цього, надмірне збільшення кількості факторів конкурентоспроможності веде до того, що трудомісткість їх математичної обробки стає надзвичайно високою, а завдання зі збору необхідних даних – практично нездійсненною, що істотно знижує практичну застосовність подібних методів оцінки конкурентоспроможності підприємств. Крім того, для оцінки виявлених дослідниками чинників конкурентоспроможності, а також визначення ряду інших показників використовуються приблизні оцінки, «експертні методи», які страждають істотною суб'єктивністю і умовністю. Звичайно, в деяких випадках уникнути такого підходу неможливо, проте використання подібних оцінок в якості базового методу призводить до дуже слабкого математичного зв'язку вихідних умовних чинників з показником конкурентоспроможності.

Ряд методик при оцінці конкурентоспроможності підприємств ґрунтується на досить складних ідеалізованих умовах: вводяться нові для економічної науки визначення та показники, будуються різні матриці, вводяться нові системи координат і так далі. І хоча логічна обґрунтованість використовуваних теоретичних моделей не викликає сумніву, в конкретних економічних умовах конкретного господарюючого суб'єкта ці моделі постають як дуже абстрактні. В результаті цього в ряді випадків не тільки неможливо здійснити будь-яку точну кількісну оцінку того чи іншого запропонованого параметра, але і зовсім складно дати йому чітке визначення.

Зазначені недоліки існуючих підходів до оцінки конкурентоспроможності підприємств обумовлюють

невисокі можливості практичного застосування більшості з них. Основною причиною такого, на нашу думку, є недостатньо чітке визначення більшістю економістів поняття конкурентоспроможності підприємства та критеріїв оцінки цього показника.

ВИСНОВКИ

Таким чином, на сьогодні існує значна кількість підходів та методів оцінки міжнародної конкурентоспроможності підприємств. Кожен з них має свої специфічні переваги та недоліки. Загальним для всіх недоліком є відсутність чіткості критеріїв конкурентоспроможності, що є наслідком відсутності уніфікованого поняття міжнародної конкурентоспроможності.

Список використаних джерел

1. Андросова Т.В., Чернишова Л.О., Козуб В.О. Методика оцінки міжнародної конкурентоспроможності підприємств // Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг. – 2012. – Вип. 2. – С. 189-197.
2. Ансофф И. Новая корпоративная стратегия. – СПб.: ПитерКом, 1999. – 416 с.
3. Балабанова Л.В. Управление конкурентоспособностью предприятий на основе маркетинга: монография. – Донецк: ДонГУЭТ им. М. Туган-Барановского, 2004. – 147 с.
4. Воронкова А.Э. Стратегическое управление конкурентным потенциалом предприятия: диагностика и организация: монография. – Луганск: Изд-во Восточноукраинского нац. ун-та, 2000. – 315 с.
5. Воронов Д. Обзор существующих методов оценки конкурентоспособности предприятия. – 2012. – 26 марта. – Режим доступа: <https://delovymir.biz/2012/03/26/obzor-suschestvuyuschih-metodov-ocenki-konkurentosposobnosti-predpriyatiya.html/reg4182>
6. Дикань В.Л. Методичні підходи до оцінки конкурентоспроможності підприємства // Вісник економіки транспорту і промисловості. Серія «Економіка». – 2011. – Випуск 36. – С. 100-105.
7. Иванов Ю.Б. Конкурентоспособность предприятия: оценка, диагностика, стратегия: монография. – Х.: ХГЭУ, 2003. – 349 с.
8. Костюк Л.А. Теоретичні та методичні засади оцінки конкурентоспроможності // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (Економічні науки). – 012. – Випуск 2. – С. 22-30.
9. Левицька А.О. Методи оцінки конкурентоспроможності підприємства: вітчизняні та закордонні підходи до класифікації // Mechanism of Economic Regulation. – 2013. – № 4. – С. 155-163.
10. Погребняк Д.В. Методи діагностики конкурентоспроможності підприємства // Проблеми підвищення ефективності інфраструктури. Збірник наукових праць. – 2011. – Випуск 32. – С. 45-51.
11. Сахно І.В. Аналіз основних методичних підходів до оцінки конкурентоспроможності підприємств // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). – 2012. – № 2, Ч. 2. – С. 385-390.

ТУЧАК

Тетяна Володимирівна
asol75@bigmir.net

УДК 336.22

ГЕНЕЗИС НАУКОВОЇ ДУМКИ ЩОДО
РЕНТНИХ ПЛАТЕЖІВ

ЯРЕМЕНКО

Ольга Миколаївна
olgay78@ukr.netGENESIS OF SCIENTIFIC THOUGHT IS
IN RELATION TO THE RENT
PAYMENTSк.е.н., доцент, Університет
фіскальної служби Українистарший викладач, Університет
фіскальної служби України

У статті розглянуто еволюцію розвитку наукової думки щодо платежів за користування природними ресурсами. Значна увага приділяється теорії ренти, концепції платного природокористування. Розглядаються підходи до трактування сутності платежів за природні ресурси, розкриття їх фіскального та регулюючого потенціалу.

В статье рассмотрена эволюция развития научной мысли по платежам за пользование природными ресурсами. Значительное внимание уделяется теории ренты, концепции платного природопользования. Рассматриваются подходы к трактовке сущности платежей за природные ресурсы, раскрытие их фискального и регулирующего потенциала.

The article examines the evolution of scientific thought regarding payments for natural resources. Much attention is paid to the theory of rent paid conception of nature. Approaches to the interpretation of the essence of payments for natural resources, the disclosure of fiscal and regulatory capacity are considered.

Ключові слова: природні ресурси, рента, ресурсні платежі, ресурсне оподаткування

Ключевые слова: природные ресурсы, рента, ресурсные платежи, ресурсное налогообложения

Keywords: natural resources, rents, payments resource, resource taxation

ВСТУП

Сучасне соціально-економічне становище України зумовлює необхідність конструктивних підходів щодо вдосконалення фінансово-економічних інструментів стимулювання раціонального використання та відтворення природних ресурсів. В результаті підвищення впливу процесів глобалізації на економіку України, проблеми посилення ефективності функціонування інституту ресурсних платежів набувають особливої актуальності. Оскільки в умовах глобалізації зростає роль в наповненні бюджету немобільних об'єктів оподаткування. Також у ресурсних платежах закладений значний екологічно-регулюючий потенціал.

МЕТА РОБОТИ

Метою даної статті є дослідження еволюції розвитку наукової думки щодо платежів за користування природними ресурсами, теорії ренти та дослідження основних положень податкового законодавства. Адже, платежі за спеціальне використання ресурсів є складовою частиною податкової системи України, мають не лише фіскальний потенціал, але і виконують регулюючу функцію.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною та інформаційною основою роботи є нормативно-правові акти, наукові праці, матеріали періодичних видань, ресурси Internet.

Методи, що були використані в процесі дослідження: теоретичний, герменевтики, узагальнення, порівняння, історичний.

РЕЗУЛЬТАТИ

У процесі розподілу природних ресурсів виникають рентні відносини. Рентні відносини є багатограним явищем та однією з важливих складових ринкової економіки.

Розвиток будь-якої системи як правило відбувається еволюційним шляхом. Відтак, економічна історія розвитку суспільства свідчить про те, що види та форми платежів за користування природними ресурсами виникли разом з приватною власністю на землю.

Теоретико-методологічні засади ресурсного оподаткування відображені у працях вітчизняних та російських вчених: В.Л. Андрущенко, О.О. Веклич, В.В. Зозулі, А.О. Жадлуна, А.І. Костицького, А.М. Соколовської, П.В. Мельника, О.А. Музики, Т.М. Шульги, А.А. Ялбуганова та інших.

Об'єктом оподаткування ресурсних платежів виступають природні ресурси, тому важливо з'ясувати сутність даного поняття. Звернемося до енциклопедичного тлумачення терміну «природні ресурси».

Природні ресурси (рос. природные ресурсы, англ. natural resources; нім. natürliche Ressourcen f pl, Naturschatze m pl, natürliche Hilfsquellen f pl (Ressourcen f pl), Rohstoffquellen f pl) – це однорідні складові природи, що є елементами екосистеми і придатні для задоволення певних потреб людини.

Природні ресурси – сукупність об'єктів і систем живої і неживої природи, компоненти природного середовища, що оточують людину, які використовуються в процесі суспільного виробництва для задоволення матеріальних і культурних потреб людини і суспільства [7].

За твердженням Г. Черевка, М. Яцківа поняття «природні ресурси» – соціально-економічна категорія. Це означає, що коли ми оперуємо поняттям «ресурси», то оцінюємо природні тіла і явища з того чи іншого боку, стосовно можливостей їх використання людиною. Справді, економіка є основою відносин людини і природи. Ця основоположна тема сприяла поширенню визначення природних ресурсів як елементів природи, які є засобами існування людського суспільства і використовуються в господарстві. Водночас не можна розцінювати природні ресурси лише з економічної (господарської) точки зору [16].

Платою за користування природними ресурсами виступає рента. Необхідно відзначити, що наука про ренту пройшла значний еволюційний шлях у процесі якого змінювалися погляди на сутність ренти. Свого часу рента була предметом дослідження багатьох відомих класиків політичної економії, таких як У. Петті, А. Сміта, Д. Рікардо, Дж. Андерсона, Дж.С. Мілля, Ж.-Б. Сєя, К. Маркса, Й. Шумпетера, А. Маршала та інших. Науковий інтерес був зумовлений перш за все тим, що теорія ренти є основою різних вчень про власність на землю та природні ресурси.

Так, У. Петті у своїй праці "Трактат про податки і збори", наголошував про необхідність розмежування видів ренти: «Перш ніж поширюватися про ренту, ми повинні пояснити таємничу природу як грошової ренти, званої відсотком (*usury*), так і ренти з земель і будинків»[11]. З даного твердження випливає, що рента - дохід отриманий за користування землею, будівлями та банківський відсоток за отриманий кредит. Тобто, на думку вченого банківський відсоток по суті є і рентним доходом. За твердженням У. Петті випливає, що земельна рента – це залишок продукту за вирахуванням витрат на працю і капітал. В такий спосіб можна отримати розмір ренти і прибутку.

Шотландський економіст Дж. Андерсон у своїй основній праці «Дослідження природи хлібних законів» намагається виявити причини утворення ренти, а також встановив зв'язок ренти у порядку зі спадаючою віддачею. І як наголошує Й. Шумпетер: «Він прийшов до висновку, що земельна рента - це премія, що виплачується за привілей обробки більш родючого ґрунту»[18].

Вагомим внеском розвитку теорії ренти була праця відомого вченого А. Сміта "Дослідження про природу і причини багатства народів". У своїй праці А. Сміт розглядає ренту: «як плата за користування землею, природно представляє собою найвищу суму, яку в змозі сплачувати орендар при цій якості землі»[13]. На думкою автора, земельна рента часто представляє собою лише помірний прибуток або відсоток на капітал, витрачений землевласником на поліпшення землі. Таким чином, згідно дефініції А. Сміта, земельна рента розглядається як плата за

користування землею, природно представляє собою монополю цю ціну [13].

У свою чергу Д. Рікардо у роботі "Початки політичної економії та оподаткування" досліджує ренту як частину продукту землі і зазначає, що «рента - це та частка продукту землі, яка сплачується землевласнику за користування первісними і незруйнованими силами ґрунту». Далі автор наводить міркування, що рента завжди платиться за користування землею тільки тому, що кількість землі є обмеженою, а якість її різна [12].

Д. Рікардо вважав, що джерелом ренти є не сама природа, а додана до землі праця. Необхідно відзначити що Д. Рікардо спробував у своїх працях сформулювати теорію диференційної ренти. Дослідження Д. Рікардо дозволили вченим-економістам в подальшому відкривати і формулювати нові теорії ренти.

На початку ХІХ ст. Дж.С. Мілль першим запропонував оподатковувати рентний дохід. Він вважав, що "якби вся земля даної країни була необхідна для обробки, вона вся могла б давати ренту". Виникнення ренти в найменш сприятливих умовах він пояснював тим, що "продукт насправді має цінність рідкості". Відповідно рента з гіршої ділянки є рентою рідкості, що виникає внаслідок перевищення попиту над пропозицією. [5].

Ж.Б. Сей у праці «Трактат по політичній економії» особливу увагу у загальної економічної теорії приділяє виробництву. Згідно думки класика, факторам виробництва - праці, капіталу і землі відповідають три доходи - заробітна плата, прибуток і рента. Земельна рента згідно теорії доходів Жана Батиста є породженням землі, даром природи. [14].

Й. Шумпетер у своїй праці "Історія економічного аналізу" не заперечує той факт, що земля дає ренту, оскільки вона є обмеженим фактором виробництва, або навіть єдиним «первинним» фактором, а ця рента частково є відсотком, що виплачується на інвестиції землевласника, а частково є платою за «природні і незруйновані продуктивні сили ґрунту» [18].

А. Маршал у своїй праці «Принципи політичної науки» відмічає, що рента по відношенню до доходу, стягується з дарів природи. В даному контексті вчений вперше в економічній теорії вводить дефініцію «квазіренти». За твердженням А. Маршала: «термін квазіренти буде в цьому труді вживатися по відношенню до доходу, витягується з створених людиною машин та інших знарядь виробництва. Іншими словами, будь-яка машина може давати дохід, що носить характер ренти і іноді званий "рентою", хоча, загалом, видається більш правильним називати її "квазірентою"»[9]. Погляди класиків економічної думки на природу ренти узагальнені у табл. 1.

Таблиця 1

Теорії ренти класиків-економістів [складено автором на основі [9,11,12,13,14,18]]

Автор	Дефініція
У. Петті "Трактат про податки і збори"[11]	Рента - дохід отриманий за користування землею, будівлями та банківський відсоток за отриманий кредит
Дж. Андерсон «Дослідження природи хлібних законів» [18]	Рента - це премія, що виплачується за привілей обробки більш родючого ґрунту
А. Сміт "Дослідження про природу і причини багатства народів"[13]	Рента - плата за користування землею, природно представляє собою монопольну ціну
Д. Рікардо "Початки політичної економії та оподаткування"[12]	Рента - це та частка продукту землі, яка сплачується землевласнику за користування первісними і незруйнованими силами ґрунту
Ж. Б. Сей у праці «Трактат по політичній економії» [14]	Рента - є породженням землі, даром природи
Й. Шумпетер "Історія економічного аналізу"[18]	Рента - частково є платою за природні і незруйновані продуктивні сили ґрунту
А. Маршал «Принципи політичної науки» [9]	Рента по відношенню до доходу, стягується з дарів природи

Сучасне енциклопедичне тлумачення ренти представляє собою дохід з капіталу, землі або майна, що його власники одержують регулярно, не займаючись підприємницькою діяльністю [2].

В економічній літературі науковці приділяють значну увагу земельній ренті.

Земельна рента в свою чергу представляє дохід, який отримують землевласники, реалізуючи власність на землю. Причиною виникнення земельної ренти вважається передусім існування монополії на землю

як об'єкт господарювання. Земельна рента – нетрудовий тип приватної власності на засоби виробництва. [15]. Узагальнення видів земельної ренти представлено у табл. 2.

Також, в рамках даної статті виникає необхідність дослідження передумов виникнення і розгляд правових аспекти функціонування рентних платежів у системі природокористування.

Таблиця 2

Види земельної ренти [складено автором на основі [15]]

Земельна рента	
Види	Сутність
1. Абсолютна рента:	форма земельної плати, яку сплачують власники за ділянку землі незалежно від її родючості й місця розташування
<i>джерело</i>	надлишок додаткової вартості над середнім прибутком (різниця між ринковою вартістю сільськогосподарської продукції і суспільною ціною виробництва)
<i>умова виникнення</i>	значно нижча органічна будова капіталу в сільському господарстві
2. Диференційна рента:	це додатковий чистий дохід, отриманий у результаті продуктивнішої праці на кращих за природною родючістю і місцезнаходженням землі, тобто диференціація земель за їх якістю.
<i>диференційна рента I-го роду</i>	
<i>умова виникнення</i>	відмінність у природній родючості ґрунтів і неоднакове місцезнаходження земельної ділянки.
<i>диференційна рента II-го роду</i>	виникає в результаті штучного підвищення продуктивності землі завдяки використанню ефективніших засобів виробництва, тобто при послідовних вкладеннях капіталу та праці в одну і ту ж ділянку землі.
<i>умова виникнення</i>	відмінність у родючості ґрунтів завдяки додатковим капіталовкладенням
<i>форми вилучення</i>	орендна плата, рентні платежі, податок за землю
3. Монопольна рента	виступає у вигляді додаткового доходу, який утворюється внаслідок перевищення ціни товару над його вартістю, коли даний товар вироблений у сприятливих умовах, що дають можливість виробляти рідкісні види продукції й за рахунок цього встановлюють на них монопольно високі ціни.
<i>умова виникнення</i>	монопольні ціни
<i>форми вилучення</i>	орендна плата, податок за землю

У наукових колах немає одностайності у трактуванні поняття «рентна плата за користування природними ресурсами». Це передусім пояснюється множинністю підходів до розуміння природоресурсного оподаткування.

Зокрема, в економічній літературі ми зустрічаємо наступну термінологію: «рентна плата», «плата за користування природними ресурсами», «плата за природокористування», «плата за природні ресурси», «платежі за використання природних ресурсів», «природно-ресурсні платежі». В зв'язку з цим, звернемо увагу на окремі погляди авторів, які наводять свої міркування в даній площині платного природокористування.

З погляду О. Музики, всі платежі, стягування яких пов'язане із взаємодією людини з природою, поділяються на екологічні та природоресурсні. Об'єктом перших (екологічних) є негативний вплив людини на навколишнє природне середовище (довкілля); об'єктом природоресурсних платежів є відносини з приводу використання різноманітних природних ресурсів (лісів, вод, надр тощо), а також результати такого використання [10].

Так, даного погляду дотримується В. Костицький, який зазначає, що система платежів за використання природних ресурсів, які використовуються у країнах з ринковою економікою, включає два типи платежів: платежі за право природокористування (які поділяються на платежі за право доступу і платежі за право користування) та платежі природоохоронного характеру [6].

За твердженням російського вченого А. Ялбуганова, природо-ресурсні платежі - різновид обов'язкових платежів публічно-правової природи, наділених, як правило, в законодавчу форму, порядком обчислення і сплати яких встановлено федеральними та регіональними законами, нормативними правовими актами представницьких органів муніципальних утворень, а у випадках, прямо передбачених перерахованими актами, - і підзаконними актами. [19].

Найбільш ґрунтовно поняття природно-ресурсні платежі висвітлює І. Мартинюк, за її міркуванням – це форма реалізації економічних рентних відносин між власником природних ресурсів та природокористувачем, що стягується у вигляді зборів, податків за право користування природними ресурсами чи заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу, з метою формування централізованих фондів грошових коштів, що необхідні для здійснення природоохоронної діяльності держави в особі органів державної влади. [8].

Зауважимо, що на ефективність використання природних ресурсів можуть впливати такі чинники, як неповна їх задіяність суб'єктами господарювання та складність, і високий рівень витрат по їхньому освоєнню.

З огляду на результати проведеного аналізу необхідно зазначити, що українське законодавство також має власну історію рентних платежів за користування природними ресурсами. Однак,

концепція платного природокористування почала діяти за часів незалежності, з прийняттям ряду законодавчих актів, які регулювали основи системи платежів за забруднення природного середовища і використання природних ресурсів.

В Україні спеціальне використання природних ресурсів здійснюється на платній основі. Обов'язковість сплати всіх платежів визначено Податковим кодексом України. Відмітимо, що Податковим кодексом України сформована сучасна правова і фінансово-адміністративна основа для встановлення та справляння рентної плати за користування природними ресурсами.

Згідно Податкового кодексу України рентна плата - загальнодержавний податок, який справляється за [1]:

- користування надрами для видобування корисних копалин;
- користування надрами в цілях, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин;
- користування радіочастотним ресурсом України;
- спеціальне використання води;
- спеціальне використання лісових ресурсів;
- транспортування нафти і нафтопродуктів магістральними нафтопроводами та нафтопродуктопроводами, транзитне транспортування трубопроводами природного газу та аміаку територією України [1].

Множинність рентних платежів, як стверджує А.Бодюк, з одного боку, зумовлена різноманітністю цілей і завдань держави та історичними особливостями формування податкового режиму освоєння природних ресурсів, специфікою умов діяльності в сировинному секторі. З іншого – багатоманітність викликана суперечністю вимог до "ідеальної" фіскальної системи, серед яких, зокрема, виділяють справедливий розподіл рентних доходів між власником та інвестором, стабільність податкових умов, простоту адміністрування та гнучкість оподаткування, а також економічну ефективність і мінімізацію деструктивних впливів на господарську діяльність [3].

З цього приводу, рента за міркуванням А. Бодюка, повинна забезпечувати зацікавленість природокористувачів у розробці як високорентабельних об'єктів, так і тих, де умови експлуатації не передбачають швидкої віддачі на вкладені кошти [3].

ВИСНОВКИ

На основі зіставлених поглядів теорій ренти провідних економістів-класиків можна дійти висновку, що дослідження природи ренти займає провідне місце в їхніх наукових здобутках. Підвищення результативності фінансової діяльності держави передбачає більш ґрунтовного вивчення та вдосконалення такого важливого механізму, як рентні платежі. Адже, рентна плата є вагомим складником економічного механізму системи природокористування.

Дослідження основних положень податкового законодавства показує, що спеціальне використання

природних ресурсів в Україні здійснюється на платній основі. Рентна плата, виступаючи складовою частиною податкової системи, нерозривно пов'язана з фінансуванням природоохоронної діяльності держави та безумовно відіграють значну роль у формуванні бюджетних ресурсів.

Список використаних джерел

1. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. Редакція від 01.10.2013, підстава 422-18 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови. - "Перун". 2005. [Електронний ресурс]. – Режим доступу http://ukrainian_explanatory.academic.ru/151375/.
3. Бодюк А.В. Платежі за господарське використання природних ресурсів // Фінанси України. - 2005. - № 7. - С.91-97.
4. Завадський, Осовська Т.В., Юшкевич О.О. Економічний словник. – Київ. Кондор. – 2006. – с.356
5. Зозуля В.В. Налогообложение природопользования: учебник и практикум для прикладного бакалавриата / В.В. Зозуля. – М.: Издательство Юрайт 2015. – 257 с. – Серия : Бакалавр. Прикладной курс.
6. Костицький В. В. Оподаткування: економіка, право, екологія. –К.: Ін-т законодавчих передбачень і правової експертизи, 2003. –124 с
7. Мала гірнича енциклопедія. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: В 3-х т. / Заред. В.С. Білецького. – Донецьк: Донбас, 2004. – ISBN 966-7804-14-3.
8. Мартинюк І.В. Основні важеліеко-податкової реформи та стимули її застосування. Економічні інновації. Випуск 48 . 2012.-177-185с.
9. Маршал А. Принципи політичної науки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ek-lit.org/mar204.htm>
10. Музика О.А. Доходи місцевих бюджетів за українським законодавством: Монографія –К.: Атіка, 2004. –344 с.
11. Петти У. Трактат о налогах и сборах. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ek-lit.org/pett005.htm>.
12. Рикардо Д. "Начала политической экономии и налогового обложения" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ek-lit.org/ric002.htm>.
13. Сміт А. Дослідження про природу і причини багатства народів. Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://royallib.Com/read/smit_adam/issledovaniye_o_prirode_i_prichinah_bogatstva_narodov.html#500486.
14. Сей Ж.Б. Трактат по політичній економії. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ek-lit.org/say007.htm>.
15. Українська радянська енциклопедія: [у 12-ти т.] / гол. ред. М. П. Бажан ; редкол.: О.К. Антонов та ін. – 2-ге вид. – К. : Головна редакція УРЕ, 1974–1985.
16. Черевко Г.В., Яцків М.І. Економіка природокористування. – Львів: Світ, 1995 – 208 с.53
17. Шульга Т.М. Правове регулювання бюджетних доходів, пов'язаних з природокористуванням: Дис. канд. юрид. наук. / Т.М. Шульга; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. –Х., 2008. –191 с
18. Йозеф Шумпетер .Історія економічного аналізу. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ek-lit.org/shum225.htm#ch2d>
19. Ялбулганов А.А. Правовое регулирование природоресурсных платежей. – М.: Юстицинформ, под ред. Ялбулганов А.А. – 2007. – 192 с.

ТКАЧЕНКО

Сергій Анатолійович
nukoblikaudit@inbox.ru

к.е.н., доцент кафедри обліку і аудиту, в.о. ректора Вищого навчального закладу «Міжнародний технологічний університет «Миколаївська політехніка»

УДК 338.242.2:[65.012.122:338.43]

НЕДОСКОНАЛОСТІ КОНЦЕПЦІЇ ЕФЕКТИВ ДІАГНОСТИКИ У ДІЮЧИХ МЕТОДОЛОГІЧНИХ, ТЕОРЕТИЧНИХ НАПРАЦЮВАННЯХ

DISADVANTAGES PRESENTATION OF RESULTS OF DIAGNOSTICS IN THE EXISTING METHODOLOGICAL, THEORETICAL MATERIALS

У науко-практичній статті обґрунтовано, недоліки представлення результатів функції діагностики в існуючих методологічних матеріалах знижують цінність економіко-аналітичної інформації, ускладнюють її сприйняття та збільшують трудомісткість виконуваних розрахунків. Доведено, методологія діагностики повинна представляти результати аналітичних розрахунків у формі таблиць, які могли б бути прийняті за основу створення конкретної вихідної економіко-аналітичної інформації.

В даній науко-практичній статті обґрунтовано, що недоліки представлення результатів підсистеми діагностики в існуючих методологічних матеріалах знижують цільову цінність економіко-аналітичної інформації, ускладнюють її сприйняття та збільшують трудомісткість виконуваних розрахунків. Доведено, теорія і методологія функції діагностики повинна представляти результати аналітичних розрахунків у формі таблиць, які могли б бути прийняті за основу створення певної вихідної економіко-аналітичної інформації.

The scientific and practical article substantiates the shortcomings of presenting the results of diagnostics of existing methodological materials reduce the value of the economic and analytical information, hinder its perception and increase the complexity of the calculations performed. It is proved that the theory and methodology of the diagnostic function should represent the results of analytical calculations in the form of tables that could be taken as the basis for creating a certain output of economic and analytical information, and so on.

Ключові слова: інтегрована економічна діагностика, існуючий, матеріал, методологія, недолік, підсистема, представлення, результат, ціль

Ключевые слова: диагностика, материал, методология, недостаток, подсистема, пользователь, представление, результат, существующий, цель

Keywords: Integrated economic diagnostics, material, methodology, A disadvantage, subsystem, user, representation, result, existing, function and target

ВСТУП

Важливі вимоги пред'являються до методології інтегрованої економічної діагностики в умовах сучасної обробки інформації і з точки зору надання в ній результатної економіко-аналітичної інформації. Перспективні теоретичні дослідження [1-8] й багато інших та сучасна практика свідчать, що хоча при функціонуванні систем стратегічного управління діяльністю підприємств, як і в традиційній системі управління, що превалює над іншими, залишається таблична форма представлення вихідних аналітичних даних їх користувачам, але зміст самих таблиць зазнає досить істотних змін якісного порядку. Справа у тому, що одним із недоліків існуючих методологічних матеріалів з інтегрованої економічної діагностики є те, що в них (за рідкісним винятком) зазвичай не вказується, кому конкретно призначається економіко-аналітична інформація, яка приводиться в тій чи іншій таблиці та для яких цілей. А між тим, як свідчить практичний досвід, характер результатної аналітичної інформації в кожному окремому випадку повинен визначатися потребами конкретних користувачів, так як одна і та ж інформація при поданні її саме користувачам, що знаходяться на різних рівнях системи управління, в одному випадку є достатньою, в іншому – надлишковою, в третьому – недостатньою.

МЕТА РОБОТИ полягає в обґрунтуванні, недоліки представлення результатів діагностики в наявній методології знижують цінність аналітичної інформації, ускладнюють її сприйняття та значно збільшують трудомісткість виконуваних розрахунків.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Теоретико-методологічним базисом статті є діалектичний метод і теорія діагностики та управління. У процесі дослідження використовувалися методи: абстрактно-логічний (для теоретико-методологічного узагальнення і формулювання висновків); монографічний (при дослідженні теоретичних та практичних методик діагностики й управління); економіко-статистичний, розрахунково-конструктивний, порівняльний (при оцінці стану діагностики в управлінні); групування (з метою характеристики діагностики, управління), ін.

РЕЗУЛЬТАТИ

Так, наприклад, аналітична інформація про ступінь виконання плану за обсягом виробництва і відхилення від плану за день, що надається за групами продукції, а всередині цих груп - в розрізі окремих замовлень, як свідчить досвід, уявляється цілком достатньою для керівництва планово-виробничого відділу підприємства. Але в той же час вона явно надлишкова для директора

підприємства, якому немає необхідності мати щоденні відомості про виконання плану за кожним окремим замовленням. Для рівня ж керівництва цехів, яка надається в такому вигляді інформація буде недостатньою, так як тут потрібні більш докладні дані, та зокрема інформація, яка характеризує виконання плану за конструктивними частинами і окремими технологічними етапами виготовлення замовлень. Наведений приклад досить наочно показує залежність результатних економіко-аналітичних інформаційних даних від потреб користувачів, які, в кінцевому рахунку і визначають кількість інформації в тій або іншій таблиці, її характер, ступінь агрегації й деталізації.

Ще один недолік представлення результатної інформації в чинній традиційній методології діагностики полягає у тому, що структура і зміст наведених аналітичних таблиць в основному визначаються методологією розрахунку тих чи інших показників, їх взаємозв'язком, що породжує необхідність відображення в таблицях не тільки кінцевих аналітичних, але також планових, облікових та інших початкових показників. Більш того, іноді в таблицях наводиться навіть порядок розрахунку результатних показників. Все це, підвищуючи загальну інформаційну насиченість таблиць, тим не менш, не призводить до збільшення їх аналітичної цінності. Наведемо деякі приклади. Так, в одній із робіт при розгляді питань діагностики праці й заробітної плати на підприємстві для діагностики зміни в порівнянні з планом структури фонду заробітної плати робітників запропонована таблиця, в якій має місце об'єднання початкової і результативної інформації: тільки 50 % всіх наведених в ній показників є аналітичними, а решта – планові та облікові. Зустрічаються в існуючій методології функції діагностики і випадки використання аналітичних таблиць для демонстрації порядку розрахунків тих чи інших показників. Приведення в таблицях розрахунків впливу окремих факторів на результатні показники, як свідчить досвід, не підвищує їх інформаційної цінності для користувачів, а тільки робить таблиці більш громіздкими та ускладнює в них сприйняття саме аналітичних показників, ін.

Іноді можна зустріти в існуючій методології діагностики випадки, коли окремі автори при дослідженні певних сторін діяльності підприємств або їх підрозділів обмежуються відображенням в таблицях тільки планової і облікової інформації. Очевидно, представлена в таких таблицях інформація виявляється не доведеною до аналітичного стану, що дозволяє користувачам швидко зробити об'єктивну оцінку ситуації, що склалася. Для цього на основі даної інформації користувачам буде потрібно додатково виконати цілий ряд обчислювальних й логічних операцій по визначенню аналітичних показників.

ВИСНОВКИ

Перераховані вище недоліки представлення результатів діагностики в існуючих методологічних матеріалах значно знижують цінність аналітичної інформації, ускладнюють її сприйняття, значно збільшують трудомісткість виконуваних розрахунків. Тому, в умовах систем стратегічного управління діяльністю підприємств ці недоліки не повинні бути

допущені. Методологія діагностики повинна представляти результати аналітичних розрахунків у формі таких таблиць, які могли б бути прийняті за суцільну основу створення конкретних машинограм вихідної аналітичної інформації. Для цього, перш за все, необхідно, щоб наведені в методології аналітичні таблиці задовольняли наступним вимогам: були орієнтовані на конкретних користувачів; не містили надлишкової інформації; враховували особливості видачі інформації.

В умовах формування функції діагностики на перший план висувається вимога орієнтації вихідних аналітичних даних на конкретних користувачів. Реалізація цієї вимоги означає, що в методології в кожному окремому випадку має бути зазначено, кому, із якою метою й в які терміни має бути представлена та чи інша результатна інформація. Залежно від особливостей запитів різних користувачів в методології слід давати й різні варіанти побудови аналітичних таблиць з точки зору змісту і комбінації показників, ін.

Виконання другої вимоги - усунення надлишковості інформації в аналітичних таблицях - досягається шляхом виключення із них непотрібної планової, облікової й іншої інформації, а також порядку розрахунків аналітичних показників. Це полегшить користувачам сприйняття результатів діагностики та значно скоротить витрати часу на видачу вихідної інформації.

Виконання у методологічному забезпеченні інтегрованої економічної діагностики третьої вимоги – врахування фактора видачі вихідної аналітичної інформації – продиктовано тим, що на структуру економіко-аналітичних таблиць накладають обмеження окремі елементи технічного комплексу тощо.

Надалі необхідно звернути особливу увагу на зручність сприйняття аналітичної інформації за рахунок забезпечення виразності наданих даних, ін.

Список використаних джерел

1. Бородкин, К.В. Комплексные методы финансовой диагностики / К.В. Бородкин. - Воронеж: ВГУ, 2002. - 183с.: таблиц.
2. Букреев, А.М. Диагностика и прогнозирование кризисных ситуаций на предприятии / А.М. Букреев. - Воронеж: ВГТУ, 1999. - 106 с.: табл.
3. Грозовская, Е.В. Диагностика финансового состояния предприятия [Текст] / Е.В. Грозовская. - Санкт-Петербург: СПбАУЭ, 2010.-46с.: табл.
4. Комплексная методика диагностики качества жизни в регионе / [А.А. Куклин и др.]. - Екатеринбург: УрО РАН, 2010. - 135 с.: илл., табл.
5. Методика диагностики инновационной безопасности региона [Текст] / А.А. Куклин [и др.]. - Екатеринбург: Ин-т экон., 2013. - 82с.: ил., табл.
6. Остаточный ресурс безопасной эксплуатации инфраструктур [Текст] / [Н.В. Абросимов и др.]. - Москва: Знание, 2013. - 510, [1] с.: ил., табл.
7. Савчук, В.П. Диагностика предприятия: Поддержка упр. решений / В.П. Савчук. - М.: БИНОМ. Лаб. знаний, 2004. - 174, [1] с.: илл., таблиц.
8. Шутов, С.М. Диагностика предприятия: Монография / С.М. Шутов. - М.: Маркетинг, 2003. - 175с.: ил., таблиц.

ОНОПРИЄНКО

Олександр Данилович
onopriyenko@ukr.netк.е.н., доцент,
Національний авіаційний
університет

УДК 338(477)"312"(045)

ФУНДАМЕНТАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ
ЕКОНОМІКИ ТА ЗАВДАННЯ ЇЇ ВІДНОВЛЕННЯFUNDAMENTAL PROBLEMS OF UKRAINIAN ECONOMY AND
OBJECTIVES OF ITS RESTORING

Стаття присвячена аналізу причин системної кризи економіки України в пострадянський період. Обґрунтовані основні завдання відновлення економіки та забезпечення подальшого економічного зростання в сучасних умовах.

Статья посвящена анализу причин системного кризиса экономики Украины в постсоветский период. Обоснованы основные задачи восстановления экономики и обеспечения дальнейшего экономического роста в современных условиях.

The present article is devoted to the analysis of the causes of the Ukrainian economy systemic crisis in the post-Soviet time. The article substantiates the tasks of economic recovery and ensuring further economic growth in modern conditions.

Ключові слова: національна економіка, відновлення економіки, корупція, монополізм, неефективність фінансово-кредитної системи, захист прав власності, надійність банківської системи, спрощення ведення бізнесу

Ключевые слова: национальная экономика, восстановление экономики, коррупция, монополизм, неэффективность финансово-кредитной системы, защита прав собственности, надежность банковской системы, упрощение ведения бизнеса

Keywords: national economy, economic recovery, corruption, monopolies, inefficiency of the financial and credit system, property rights protection, banking system reliability, business simplification

ВСТУП

В науковій літературі питанням сучасного стану української економіки приділяється досить велика увага. Зокрема, різні аспекти економічних проблем на макrorівні протягом останніх років активно досліджували А. Гальчинський, В. Геєць, В. Дементьєв, Ю. Дроговоз, В. Дубровський, Е. Забарна, І. Кондаурова, Т. Качала, І. Малий, О. Пасхавер, О. Розенфельд, В. Смагін, В. Тарасевич, А. Чухно, П. Шеремета., В. Якубенко, інші вчені-економісти. Водночас слід зазначити, що комплексних досліджень проблем національного господарства, включаючи їх генезис, здійснюється недостатньо. Зазначені проблеми залишаються недостатньо вивченими і потребують подальшого дослідження.

МЕТА РОБОТИ полягає в дослідженні причин, що перешкоджають економічного розвитку економіки України в сучасних умовах та формулюванні завдань щодо їх усунення.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною та інформаційною основою роботи є наукові праці, матеріали періодичних видань, ресурси Internet, нормативно-правові акти.

У роботі використані такі загальнонаукові та специфічні методи дослідження: аналіз і синтез, абстрагування, узагальнення, методи системного аналізу, моделювання сценарію майбутнього, статистичні, аналітичні та експертні методи вимірювання даних.

РЕЗУЛЬТАТИ

Протягом останніх трьох десятиліть економіка України характеризується вкрай негативними тенденціями. Перманентні економічні й політичні кризи, що тривають понад чверть століття, та корупція створюють вкрай несприятливі умови для її розвитку. Про це, зокрема, свідчать порівняльні показники динаміки ВВП України та інших країн. Так, у передкризовому 2013 р. ВВП України порівняно з 1990 р. становив 69%, у той час як аналогічні показники світової економіки в цілому, країн з розвинутою економікою, країн, що розвиваються, та країн Азії, що розвиваються, за цей період збільшилися на 233%, 166%, 330% і 586% відповідно[1]. Не зважаючи на те, що показники глобального зростання світової економіки шість років підряд демонструють позитивну динаміку, Україна переживає чергову глибоку фінансово-економічну кризу. За даними Держкомстату протягом 2014-2015 років ВВП знизився ще більш як на 16% [2] і склав на початок 2016 р. лише 58,3% від рівня 1990 року[2], що є найгіршим показником у світі. Певне пожвавлення економіки, починаючи з II кварталу 2016 року, є досить хитким і суттєво не вплинуло на загальний її стан. Україна продовжує втрачати позиції у глобальному рейтингу конкурентоспроможності країн світу. Так, за опублікованим Всесвітнім економічним форумом індексом глобальної конкурентоспроможності 2016-2017

Україна посіла 85 місце із 138, втративши 6 позицій за рік, а за останні чотири роки – 12 позицій[3].

Глибинні причини кризового стану української економіки коріняться, на нашу думку, перш за все, в інституціональній сфері. За рівнем розвитку інституцій Україна посідає одне з найгірших місць у світі (129 місце з 138 країн [3]). Сьогодні серед інституціональних чинників, що негативно впливають на стан економіки, на перший план вийшла *корупція*, яка стала раковою пухлиною не лише економіки, а й суспільства в цілому. Вона пустила свої метастази в усі без виключення сфери його життєдіяльності на всіх рівнях. Держава замість місії стимулювання розвитку підприємництва через систему фіскальних, контролюючих, правоохоронних органів та систему судочинства скоріше виконує корупційну місію «віджимання» [4], створюючи таким чином, вкрай несприятливі умови для ведення бізнесу. Головною причиною формування системи тотальної корупції стало зрощення капіталу і політики та утворення олігархату.

Не менш важливою проблемою для розвитку економіки є *монополізм*. В енергетиці, металургії, хімічній і тютюновій промисловості, у галузі авіаційних перевезень, інших галузях сформувались секторальні монополії на чолі з відомими усій країні олігархами, а на місцях – територіальні монополії на чолі з місцевими «олігархами» [8], функції яких найчастіше виконують голови державних адміністрацій чи міські голови. У той же час, головною ознакою і водночас перевагою сучасної економічної моделі будь-якої країни, а також обов'язковою умовою для розвитку високотехнологічних виробництв, що виступають драйвером економічного зростання, фактором глобальної конкурентоспроможності національної економіки, а також формують попит на висококваліфіковану робочу силу [5, 257] є конкуренція.

Монополізм і корупція тісно пов'язані між собою. *Монополізм* продукує і підживлює корупцію, корупція в свою чергу сприяє розширеному відтворенню монополій. Разом вони потужно стримують розвиток малого і середнього бізнесу та економіки в цілому.

Відсутність правосудного судочинства вкрай негативно впливає на забезпечення захисту прав власності, а відповідно, є одним із головних чинників, що стримують економічну та інвестиційну діяльність господарюючих суб'єктів.

Непослідовність і безсистемність дій усіх без виключення урядів у проведенні економічних реформ призвели до того, що до цього часу не сформовані адекватні потребам сучасного соціально-економічного розвитку країни економічна політика та інституції.

Ще одним фундаментальним чинником, що вкрай негативно впливає на розвиток економіки, є *неефективність й нестабільність банківської системи* (за три останні роки ліквідовано 88 комерційних банків [6]), гострий дефіцит обігових коштів та інвестиційних ресурсів. Це пов'язано з цілою низкою причин, головними з яких, на наш погляд, є:

1) Надмірно висока облікова ставка НБУ. Як наслідок, банківські кредити, особливо довгострокові, стали для суб'єктів господарювання малодоступними.

2) Використання комерційними банками коштів рефінансування (через неефективну валютну політику НБУ) не на кредитування потреб реального сектора економіки, а на здійснення операцій на валютному ринку з подальшим їх виведенням із банківської системи. За оцінками експертів, із банківської системи таким чином за останні 8 років було виведено понад 37 млрд грн..

3) Зловживання більшістю банків коштами вкладників протягом останніх років. Якщо на початку 2000 років в комерційних банках було лише 2% проблемних кредитів, сьогодні – близько 50%[6]. Банки стали своєрідними «пилососами», які виводили кошти вкладників з банківської системи. Так, лише зі збанкрутілого Дельта Банку через банки балтійських країн було виведено 535 млн. дол. США[7].

4) Величезні сукупні фінансові втрати клієнтів банків і, в першу чергу, суб'єктів господарювання, які обчислюються сотнями мільярдів гривень, внаслідок ненадійності банківської системи.

5) Недовіра населення до банків, яка мала такі негативні наслідки: з одного боку, вкладники банків протягом останніх трьох років вилучили депозити на суму еквівалентну 18 млрд. дол. США[6]; з другого боку, через недовіру до банківської системи на економіку не працюють 60-80 млрд. дол. США, які, за оцінкою експертного середовища, знаходяться на руках у населення[7, 8].

У цілому, сьогодні економіка потребує інвестицій, а банківська система не виконує функцій посередника між інвесторами і підприємствами реального сектора економіки.

Серед інших чинників, що заважають відновленню економіки та подальшому її розвитку, на наш погляд, слід виділити такі:

1. Складність і нестабільність податкової системи, неефективний механізм адміністрування податків, зборів та обов'язкових платежів.

Діюча в Україні податкова система сьогодні не влаштовує ні бізнес, ні державу. Бізнес бере на себе весь тягар адміністрування, яке він вважає більшою перешкодою для діяльності та розвитку, ніж навіть податкові ставки. Відповідні державні органи скаржаться на масове ухиляння від сплати податків усіма доступними засобами, наслідком чого є недоотримання доходів бюджету. Як результат, тиск перекладається на сумлінних платників податків. Натомість інші отримують фактичні податкові привілеї[9].

2. Надмірне регулювання економіки, як *рудимент адміністративної економіки*. Крім того, у спадок від Радянського Союзу Україні дістався специфічний тип нестабільної в ринкових умовах індустріальної сировинної економіки з домінуванням сектора виробничої промисловості та виробництва сировинних напівфабрикатів [10, 110].

2. Недостатній розвиток фінансового ринку, в першу чергу ринку цінних паперів. За оцінкою Всесвітнього економічного форуму за цим показником Україна посідає 130 місце із 138 країн [3].

3. Російська збройна агресія проти України, що призвела до поглиблення економічної кризи в Україні, довготривалої політичної та фінансово-економічної нестабільності. Усе це суттєво підвищило інвестиційні ризики і призвело до обвалу інвестування в українську економіку. Водночас вивіз капіталу суттєво зріс.

Основними завданнями, реалізація яких, на наш погляд, дозволить відновити і забезпечити подальший сталий розвиток української економіки є:

1. Закріплення фінансово-економічної стабілізації, що передбачає а) остаточне оздоровлення бюджетної системи; б) оздоровлення і повернення довіри до банківської системи.

2. Перехід від жорсткої до помірно-м'якої фінансово-кредитної політики, за якої ставка рефінансування має бути нижчою від рівня інфляції.

4. Створення передумов для прискореного розвитку малого і середнього бізнесу, зокрема шляхом: проведення ефективної податкової реформи; успішного завершення вже започаткованої антикорупційної реформи, кардинальної реформи судової системи та реформи правоохоронних органів; посилення захисту прав інвесторів; впровадження цивілізованого ринку землі сільськогосподарського призначення; удосконалення інститутів фінансового ринку.

4. Визначення пріоритетів економічного розвитку, серед яких найактуальнішими, на думку багатьох експертів, є відновлення інфраструктури та прискорений розвиток логістичних послуг, підвищення енергоефективності у сферах виробництва та споживання, розвиток ІТ – галузей, сільського господарства на інноваційній основі, альтернативних джерел енергії, туризму.

5. Приватизація та впровадження системи управління державними підприємствами за стандартами ЄС.

6. Розробка та реалізація політики сталого підвищення вартості робочої сили з метою створення передумов для ефективного використання бізнесом трудових ресурсів, збільшення внутрішнього ринку та стимулювання інноваційного розвитку суб'єктів господарювання

ВИСНОВКИ

1. Основними причинами стагнації економіки України є: недопустимо високий рівень корупції, непрозорість роботи правоохоронних органів, відсутність правосудного судочинства; олігархічна система прийняття рішень, монополізм; ненадійність банківської системи та неефективність грошово-кредитної політики; надмірне регулювання економіки; нестабільність і складність податкового законодавства, неефективний механізм адміні-

стрування податків, зборів та обов'язкових платежів; функціональна невідповідність ключових державних інституцій нагальним потребам економічного розвитку країни.

2. Для забезпечення відновлення української економіки необхідне послідовне виконання тісно пов'язаних між собою завдань, ключовими серед яких є: забезпечення захисту прав інвесторів; відновлення надійності банківської системи; проведення успішної реформи судової системи; подолання (обмеження) корупції; деолігархізація та демонополізація економіки; проведення ефективної податкової реформи; подальша дерегуляція економічної діяльності.

Список використаних джерел

1. Структурні трансформації в економіці України: динаміка, суперечності та вплив на економічний розвиток: наукова доповідь / [Шинкарук Л.В., Бевз І.А., Барановський І.В. та ін.]. – К.: 2015. – 304 с.

2. Держкомстат України. – [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://www.zerkalov.org.ua/node/4955>.

3. Рейтинг країн світу за індексом глобальної конкурентоспроможності 2016-2017: <http://edclub.com.ua/analitika/pozyciya-ukrayiny-v-reytingu-krayin-svitu-za-indeksom-globalnoyi-konkurentospromozhnosti-1>

4. П. Шеремета: Что плохого в защите национального производителя. – 2 марта 2017: <http://nv.ua/opinion/sheremeta/что-plohogo-v-zashchite-natsionalnogo-proizvoditelja-729879.html>.

5. Т.Г. Щепіна. Проблеми формування сприятливого інвестиційного клімату в Україні // Проблеми підвищення ефективності інфраструктури, 2014, №38. – с.109-114.

6. Національний Банк України. Офіційне інтернет-представництво. – [Електронний ресурс]: Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807.

7. С. Тарута. Гонtareва загроза національній безпеці України. – Незалежна доповідь: [st.htmlhttps://strana.ua/news/36565--antigontarevskaya-broshyura-sergeya-taruty-polnyj-tek](https://strana.ua/news/36565--antigontarevskaya-broshyura-sergeya-taruty-polnyj-tek)

8. О. Пасхавер. – Сценарій на 2017 рік: <http://www.5.ua/interview/paskhaver-137075.ht>

9. Дроговоз Ю. Інституційні проблеми української податкової системи та шляхи їх вирішення [Електронний ресурс]: аналітична розробка / Дроговоз Ю., Дубровський В. – Київ, 2015. – Режим доступу: http://tpr.org.ua/uploads/files/source/Policy_Tax_Reform_RPR.pdf.

10. О.Д. Онопрієнко, Н.О. Куляниця, Д.О. Онопрієнко. Проблеми та шляхи формування сприятливого інвестиційного клімату в Україні в сучасних умовах.

КРАСНЯК

Олена Петрівна
Leno4ka78@yandex.ua

УДК 664.1:338.436

ФОРМУВАННЯ ІНТЕГРАЦІЙНИХ
ПРОЦЕСІВ В БУРЯКОЦУКРОВому
ПІДКОМПЛЕКСІ

ЩЕНКО

Тимур Віталійович

THE INTEGRATION PROCESSES FORMING
IN SUGAR BEET SUBCOMPLEXк.е.н., доцент, Вінницький
національний аграрний
університетаспірант, Вінницький
національний аграрний
університет

Визначено поняття інтеграційних процесів та прояв їх у бурякоцукровому підкомплексі. Обґрунтовано необхідність формування інтеграційних зв'язків, що відкриває шлях подальшого удосконалення виробничих відносин та зростанню ефективності всього бурякоцукрового виробництва.

Определено понятие интеграционных процессов и проявление их в свеклосахарном подкомплексе. Обоснована необходимость формирования интеграционных связей, что открывает путь дальнейшего совершенствования производственных отношений и росту эффективности всего свеклосахарного производства.

The concept of integration processes and their manifestation in the sugar beet subcomplex are defined. The necessity of formation of integration relations, which opens the way to further improve industrial relations and increase the efficiency of all sugar beet production is grounded.

Ключові слова: бурякоцукровий підкомплекс, інтеграційні процеси, формування зв'язків, економічні взаємовідносини

Ключевые слова: свеклосахарный подкомплекс, интеграционные процессы, формирование связей, экономические взаимоотношения

Keywords: the sugar beet subcomplex, integration processes, the formation of relations, economic relations

ВСТУП

У бурякоцукровому підкомплексі найбільш актуальним питанням сьогодення є формування інтеграційних процесів, що дає можливість поєднання виробників цукрової сировини та її промислової переробки. Головною метою інтеграції є одержання додаткового ефекту для всіх учасників інтеграційного процесу порівняно з одноосібним господарюванням та контроль і гарантія отримання своєї частини результатів від здійснення інтеграційного процесу.

За роки становлення ринкових відносин, реформування аграрного сектора економіки багато провідних вчених економістів-аграріїв приділяли увагу проблемам розвитку інтеграції виробництва сільськогосподарської продукції та її промислової переробки. Серед них: В.Г. Андрійчук, А.С. Заец, В.Я. Амбросов, М.Й. Малік, П.Т. Саблук, В.В. Зіновчук, О.М. Шпичак та інші. В їх наукових дослідженнях розглянуто широке коло питань, присвячених цим проблемам, зокрема визначаються різноманітні підходи до визначення ефективності та шляхів її підвищення в цукробуряковому підкомплексі за рахунок комплексу технологічних, організаційних, економічних і соціальних заходів. Проте менше приділяється уваги питанням формування інтеграційних процесів в бурякоцукровому підкомплексі з метою забезпечення максимального виробництва конкурентноспроможного кінцевого продукту – цукру.

МЕТА РОБОТИ полягає у визначенні поняття

розвитку інтеграційних процесів та формування їх в бурякоцукровому підкомплексі країни.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Очевидність і доцільність формування та розвитку цукробурякового підкомплексу в Україні зумовлюється об'єктивною необхідністю поєднання виробництва цукрової сировини та її промислової переробки. Методологічною основою формування даного підкомплексу є комплексний підхід, при врахуванні закономірностей та особливостей розвитку галузей сільськогосподарського виробництва і промислової переробки сільськогосподарської сировини, їх органічне поєднання зумовлюється рядом об'єктивних і суб'єктивних соціально-економічних та організаційно-технологічних факторів. Серед них є такі, які мають вирішальне значення для розвитку інтеграційних процесів, і другорядні, значно менш впливові на характер спільної виробничої діяльності. Теоретичною основою роботи з проблем формування та ефективного функціонування інтеграційних процесів є наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених, матеріали періодичних видань, ресурси Internet.

РЕЗУЛЬТАТИ

Провідне місце в ринковій економіці належить інтеграційним процесам, що сприяють налагодженню взаємовигідних відносин товаровиробників з переробними підприємствами, обслуговуваними галузями, торгівельними та іншими структурами. В економічній науці теоретичні основи того або іншого явища узагальнюють механізм дії економічних

законів господарської практики, вони можуть суттєво підвищити ефективність аграрно-промислового виробництва, тому необхідно з'ясувати сутність терміну «інтеграція».

Інтеграція – це об'єднання двох і більше компаній, організацій, підприємств з метою взаємної вигоди, об'єднання технічних і фінансових ресурсів та інше. В широкому розумінні інтеграція – це посилення економічних і виробничих зв'язків між різними країнами, окремими сферами і суміжними галузями, а також між різними підприємствами, організаціями та іншими суб'єктами ринку. В.Г Андрійчук вказує на те, що у прямому значенні слова «інтеграція» означає організаційне поєднання технологічно пов'язаних між собою, різнорідних видів діяльності з притаманними їм функціями з метою виробництва кінцевого продукту і доведення його до споживача, а також досягнення на цій основі вищих економічних результатів [1, с. 554].

В економічній літературі, зокрема в навчальних посібниках радянської епохи, інтеграція здебільшого трактується як кооперація. Різниця в цих поняттях полягає тільки в тому, що процес кооперування здійснюється в аграрній сфері, тобто об'єктивно об'єднуються сільськогосподарські виробники. При кооперуванні товаровиробників об'єднуються належні їм засоби, кошти і праця з обов'язковою умовою збереження кожним учасником кооперації юридичної самостійності. Процес інтеграції охоплює спектр різних видів зв'язків, форм і методів діяльності господарсько-правових структур суміжних галузей [2, с.12].

Термін «інтеграція» охоплює широку низку різноманітних економічних явищ та процесів зближення, пристосування, узгодження діяльності і об'єднання підприємств та підприємців з метою стабілізації ринкового середовища та підвищення на цій основі результатів господарювання [3, с. 14]. «Інтеграція економічна» являє собою об'єктивний процес, обумовлений розвитком продуктивних сил, поширенням зв'язків з галузями та підприємствами, що завершують технологічні процеси у виробництві кінцевої продукції [4, с. 8].

Результати дослідження свідчать, що інтеграція дає можливість формувати взаємовигідні відносини, що об'єднують зусилля самостійно функціонуючих і окремих компаній, підприємств, організацій, спрямованих на створення єдиної цілісної системи з метою виробництва кінцевого продукту. Інший зміст у цей термін вкладає Пиркін В.І. Він стверджує, що «...інтеграція – це процес удосконалення організаційно-виробничих структур і економічних взаємовідносин, що ґрунтуються на об'єднанні в межах одного господарства або цілого регіону сільськогосподарського, промислового і інших видів виробництв і доведення продукції землеробства в товарному вигляді до споживача» [5, с. 3].

Більшою ясності стосовно розуміння сутності агропромислової інтеграції можна досягти за умови наведення перекладу слів «інтеграція» та «кооперація» з мови походження. Термін «інтеграція» походить від латинського *integratio*, що означає об'єднання в ціле будь-яких частин, возз'єднання,

відновлення. Поняття «кооперація» також походить від латинського слова *cooperative*, у перекладі – співробітничати і характеризує форму організації праці, за якої певна кількість людей спільно бере участь в одному або різних, але об'єднаних між собою, процесах. Оскільки термін «агропромислова інтеграція» обіймає поняття «аграрна» і «промислова», то в даному випадку й слід розуміти, що агропромислова інтеграція є суттю процесу об'єднання в ціле, возз'єднання чи відновлення родинних зв'язків, які колись були між промисловістю та сільським господарством і згодом, внаслідок суспільного поділу праці, розмежувалися [6].

М.Й. Хорунжий зазначав, що агропромислова інтеграція (АПІ) є явищем не тимчасовим і не епізодичним, це закономірний процес суспільного поділу праці, суть і зміст якого зумовлюється рівнем розвитку продуктивних сил, ступенем впливу промисловості та сільського господарства на кінцевий продукт споживання [7, с. 13]. Агропромислова інтеграція – це процес поступового об'єднання спеціалізованих галузей АПК, які займаються виробництвом, переробкою, зберіганням, реалізацією сільськогосподарської продукції, а також підприємств і організацій виробничої інфраструктури, що обслуговують сільське господарство, з метою підвищення ефективності агропромислового виробництва [8, с. 54].

Агропромислова інтеграція означає зближення і поєднання галузей сільського господарства і промисловості, що забезпечує органічний синтез цих наважливіших сфер матеріального виробництва, їх гармонійну соціально-економічну єдність. Розвиваються ці процеси за вихідною лінією: починаючи від технології одержання, переробки і доведення до споживача продуктів сільськогосподарського походження і закінчуючи виникненням і формуванням певних виробничих структур агропромислового виробництва [9, с. 21].

Варто наголосити на тому, що агропромислова інтеграція проявляється не лише в органічному злитті (об'єднанні) промисловості та сільського господарства, сектор її дії значно ширший при цьому: вона однаковою мірою охоплює техніку і технологію, економіку та організацію виробництва, соціальні питання, а їх черговість та пріоритетність залежать від багатьох факторів. Однак вирішальним є досягнутий рівень економічного та соціального розвитку як країни в цілому, так і окремих її регіонів.

Водночас, інтеграція може сприяти певному поліпшенню ситуації в інтегрованій галузі, але не є вирішальним фактором ефективного ведення галузі в середовищі ринку. Інтегровані господарські об'єднання можуть ефективно працювати за умови дії оптимальних ринкових цін на сировину і готову продукцію та витрат на них і рівноправних відносин товаровиробників і переробних підприємств [10].

Основним завданням інтеграції є необхідність стабілізувати ринкове середовище і підвищити результати господарювання. В умовах ринкової економіки традиційні завдання інтеграції зберігаються, але виникають дуже серйозні завдання щодо

стабілізації ринкового середовища шляхом його структуризації. І саме завдяки цьому інтеграція виступає одним із важливих напрямів реформування аграрного сектора України.

В системі інтегрованих агропромислових господарських структур можна виділити такі підсистеми:

- розвиток безпосередньо в сільського сподарських підприємствах виробництва і переробки сільськогосподарської продукції;

- організація агропромислових систем, акціонерних товариств сільськогосподарських і промислових підприємств для виробництва і переробки окремих видів сільськогосподарської продукції;

- об'єднання сільськогосподарських підприємств з переробними торгівельними, науково-дослідними і обслуговуючими підприємствами, організаціями у формі агропромислових корпорацій, холдингових компаній, промислово-фінансових груп тощо [11].

Інтеграційні процеси можуть набувати стабільного і повсюдного характеру, якщо враховуватимуться такі фактори: сезонність виробництва сільськогосподарської продукції при постійному практично рівному попиті на неї протягом року; однорідність за якістю та масштабність виробництва; необхідність стабільних зв'язків в системі «поле (ферма) – переробка – торгівля» задля забезпечення еластичного попиту.

Коли йдеться про фактори, що можуть прискорити чи уповільнити процес агропромислової інтеграції, то не слід забувати про різні форми зв'язків і можливість їх практичної адаптації щодо забезпечення спільного та галузевого інтересу. Роль агропромислової інтеграції в усуненні відмінностей економічних інтересів підприємств і галузей необхідно розглядати з урахуванням двох факторів – безпосередніх організаційних форм поєднання сільського господарства і переробної промисловості і відомчої відокремленості сільського господарства і промислового виробництва [12]. Кожен вид міжгалузевих зв'язків проявляє себе специфічно, а різна підпорядкованість суб'єктів інтеграції не завжди забезпечує їх гармонію. По-різному вони діють і в рамках горизонтальної чи вертикальної інтеграції.

Інтеграційний процес можна розглядати як зв'язки між галузями, а саме: виробничі, які проявляються об'єднанням виробничих ресурсів або результатів виробничої діяльності переважно в матеріально-речовій формі; організаційно-господарські обмежуються в спільній діяльності в сфері організації та планування виробництва, впровадження прогресивних технологій і методів господарювання, створення певних інтегрованих структур; економічні, які матеріалізуються у вартісні виміри і поширюються на сферу розподілу-обміну-споживання, охоплюючи кінцеві результати господарювання; соціальні, які пов'язані з організацією спільних акцій та заходів, що забезпечують нормальне функціонування людського фактору.

Через систему цих зв'язків промислові та сільськогосподарські підприємства, сервісні організації, інші структурні підрозділи здійснюють певні

заходи інтеграційного процесу, який у конкретних умовах регіону чи галузі трансформується у відповідні структури внутрігалузевої, міжгалузевої чи внутрігосподарської агропромислової інтеграції. Що ж стосується бурякоцукрового виробництва, то об'єктивна необхідність інтеграції обумовлена біологічними і виробничими особливостями як буряківництва, так і цукроваріння. Вона відкриває шлях подальшого удосконалення виробничих відносин, сприяє зростанню ефективності виробництва.

Сучасний розвиток бурякоцукрового підкомплексу характеризується складністю утворених інтеграційних зв'язків, що охоплюють сфери взаємодії виробників кінцевого продукту та виробників сировини. Ефективність функціонування даної системи визначається багатьма факторами, що поєднують в собі технологічні особливості виробництва та фінансування [13].

Переважаю, на ринку виробництва цукру взаємодіють суб'єкти різних форм власності, діяльність яких охоплює всі процедури пов'язані з виробництвом (закупівлею) сировини (цукрових буряків або цукрової тростини), виробництвом цукру та його реалізацію оптом та вроздріб [14].

За останні роки в бурякоцукровій галузі України сформувалися інтегровані компанії (ТОВ «Фірма Астарт-Київ» - 8 цукрових заводів, ТзОВ «Радехівський цукор» - 2, ТОВ «Група Агропродінвест» - 2, Цукровий холдинг «Т - цукор» - 3, Агрофірма «Світанок» - 2, ТОВ «Панда» - 2, ПАТ «Геофіпольський ц/з» - 1, ТОВ «Галс-ЛТД» - 2, ПАТ «Гнідавський ц/з» - 1, ТОВ «Староконстантинівцукор» - 1, ПП «Кряж» - 3, за участю яких вироблено у сезоні переробки цукрових буряків урожаю 2015 року 76,6% цукру до загального виробництва, заводи не інтегровані в компанії відповідно 23,4% [15]. У бурякоцукровому виробництві це об'єднання інтересів товаровиробників цукрової сировини і промислових підприємств її переробки з метою одержання високого кінцевого результату – збільшення випуску цукру при зменшенні його собівартості.

ВИСНОВКИ

Отже, з вищезазначеного можна зробити висновок, що інтеграція в агропромисловому виробництві полягає в сукупності різноманітних виробничо-економічних і соціально-економічних взаємозв'язків, що об'єднують та формують зусилля окремих розрізаних і самостійно функціонуючих підприємств та організацій аграрного, промислового, інфраструктурного сектора економіки, які спрямовані на створення єдиної цілісної виробничої, економічної та управлінської системи з метою забезпечення раціонального використання природного, трудового, виробничого, інвестиційного потенціалів певної території та підвищення конкурентоспроможності продукції. В бурякоцукровому виробництві це формування та об'єднання інтересів товаровиробників цукрової сировини і промислових підприємств її переробки з метою одержання високого кінцевого результату.

Список використаних джерел

1. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств: підруч. / Андрійчук В.Г. – 2-ге вид., доп. і переробл. – К.: КНЕУ, 2002. – 624 с.
2. Поплавский В.Г. Агропромышленная интеграция в свеклосахарном производстве / Поплавский В.Г. – Л.: Вища шк., 1981. – 156 с.
3. Хицков И. Интеграционные связи в агропромышленном производстве / И. Хицков, Н. Митина, Е. Фомина // АПК: экономика, управление. – 2003. – № 9. – С. 9–17.
4. Яценко О.В., Прогнозування і державне регулювання розвитку АПК України / О.В. Яценко, К.М. Вакуленко, М.Й. Гедз, О.В. Дармостук // Збірник статей аспірантів і здобувачів ЧІТІ. – Черкаси: ЧІТІ, 1996. – С.37–40.
5. Пыркин В.И. Интеграционные процессы в свеклосахарном комплексе Украины / В.И. Пыркин // Сахарная свекла. – 1998. – № 5. – С. 3–4.
6. Поплавський В. Розвивати інтеграцію в цукробуряковому виробництві / В. Поплавський // Економіка України. – 1994. – № 2. – С. 91.
7. Хорунжий М.Й. Аграрна політика / М.Й. Хорунжий: [Навч. посіб]. – К.: КНЕУ, 1998. – 240 с.
8. Яценко В.М. Формування і розвиток агропромислової інтеграції в Україні / В. М. Яценко // Економіка АПК. – 2004. – № 1. – 160 с.
9. Красняк О.П. Розвиток інтеграційних процесів в цукробуряковому підкомплексі / О.П. Красняк // Зб. наук. праць Вінницького держ. аграр. ун-ту. – Вінниця, 2006. – Вип. 26. – 240 с.
10. Бойко В.І. Формування і розвиток ринку цукру / В.І. Бойко, М.Ю. Коденська, О.П. Довбух // Економіка АПК. – 1995. – № 11. – С. 12–16.
11. Саблук П.Т. Міжгалузеві відносини / П.Т. Саблук, С.В. Шолудченко // Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку: інформ.-аналіт. зб. Вип. 4. – К.: ІАЕ, 2000. – С. 25–30.
12. Красняк О.П. Економічна оцінка інтеграційних зв'язків в бурякоцукровому підкомплексі Вінницької області. / Красняк О.П. // Наук. вісн. Львівського нац. ун-ту вет. медицини та біотехнологій ім. Гжицького. Т. 11., № 1 (40), Л., 2009 – 264 с.
13. Смеляненко О.В. Структурні зміни в інтегрованих аграрно-промислових формуваннях / О.В. Смеляненко // Економіка АПК. – 2004. – № 6. – С. 45–48.
14. Красняк О.П. Кластерний аналіз інтеграційних зв'язків в бурякоцукровому підкомплексі Вінницької області [Електронний ресурс] / О.П. Красняк // sophus. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: http://sophus.at.ua/publ/2014_12_16_lutsk/sekcija_4_2014_12_16/klasternij_analiz_integracijnikh_zv_jazkiv_v_burjakocukrovomu_pidkompleksi_vinnickoji_oblasti/77-1-0-1170.
15. УкрЦукор. Цукровий тиждень в цифрах. Випуск №15 [Електронний ресурс] / УкрЦукор // Національна асоціація цукровиків України. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <http://ukrsugar.com/uk/post/tag/>.

ГОРОДЕЦЬКА

Тетяна Едуардівна
cafedra.pf@gmail.com

к.е.н., доцент, завідувач
кафедри, Харківський інститут
фінансів КНТЕУ

ПЕНСЬКА

Ірина Олександрівна
Penskayairyna@ukr.net

к.е.н., доцент, Харківський
інститут фінансів КНТЕУ

КОЛОДЯЖНА

Карина Віталіївна

студент, Харківський інститут
фінансів КНТЕУ

УДК 336.1:352

ФІСКАЛЬНА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ЯК СКЛАДОВА РЕФОРМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

FISCAL DECENTRALIZATION AS A PART OF LOCAL GOVERNMENT REFORM

Одна за ключових реформ, яку наразі проводить Уряд – децентралізація – надає можливість збалансувати повноваження та фінансові ресурси органів місцевого самоврядування, а також сформувати самодостатню основу для об'єднання територіальних громад по всій країні. У статті проаналізовано основні напрями проведення фіскальної децентралізації з метою визначення шляхів підвищення фінансової самостійності регіонів.

Одна из ключевых реформ, которую сейчас проводит Правительство - децентрализация - предоставляет возможность сбалансировать полномочия и финансовые ресурсы органов местного самоуправления, а также сформировать самодостаточную основу для объединения территориальных общин по всей стране. В статье проанализированы основные направления проведения фискальной децентрализации с целью определения путей повышения финансовой самостоятельности регионов.

One on key reforms, which currently holds the government - decentralization - has to balance the powers and financial resources of local authorities and self-sufficient to form the basis for uniting local communities across the country. The article analyzes the main directions of fiscal decentralization in order to identify ways to enhance the financial autonomy of the regions.

Ключові слова: місцеві бюджети, податки, децентралізація, місцеве самоврядування, доходи місцевих бюджетів

Ключевые слова: местные бюджеты, налоги, децентрализация, местное самоуправление, доходы местных бюджетов

Keywords: local budgets, taxes, decentralization, local government, local budget revenues

ВСТУП

Діюча система місцевого самоврядування в Україні вирізняється слабкою матеріально-фінансовою базою, неспроможністю виконувати покладені повноваження, а необхідність в їх фінансовій підтримці шляхом дотацій вирівнювання несе додаткове навантаження для державного бюджету, стримує розвиток як держави в цілому, так і, зокрема, більшості фінансово спроможних територіальних одиниць. З огляду на це, проведення масштабної реформи державного управління з перерозподілом функцій, повноважень і ресурсів від центральних органів влади органам місцевого самоврядування та наданням бюджетної автономії і фінансової самостійності місцевим бюджетам, є назрілою об'єктивною потребою в Україні.

З метою вирішення зазначених проблем, починаючи з 2014 р., в Україні започатковано реформи щодо децентралізації влади. Ключовими із таких реформ є адміністративно-територіальна, фінансова та податкова. Основна ідея проведення адміністративно-територіальної реформи полягає у

формуванні місцевих громад як базових адміністративно-територіальних одиниць, для оптимізації надання адміністративних та соціальних послуг населенню.

Теоретичні основи та практичні аспекти впливу змін бюджетно-податкового законодавства на формування дохідної частини місцевих бюджетів, а також проблеми фіскальної децентралізації знайшли своє відображення у працях українських вчених: В. Андрущенко, Т. Боголіб, Т. Бутурлакіної, М. Деркач, Т. Єфименко, Ю. Іванова, Л. Лисяк, І. Луніної, А. Соколовської, С. Хамініч, І. Чугунова та інших. Присвячуючи свої роботи проблематиці оптимізації розподілу адміністративних і фінансових повноважень органів місцевого самоврядування, вони створювали науково-теоретичне підґрунтя підвищення ефективності державних реформ у напрямку фіскальної децентралізації.

Напрямок проведення реформи місцевого самоврядування було визначено у Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, затвердженій Кабінетом

Міністрів 1 квітня 2014 року. Відповідно до затвердженого документу, реформа місцевого самоврядування та децентралізації здійснюється за напрямками: передача повноважень від центру до найнижчого можливого рівня; відповідно до переданих повноважень необхідно передати фінансові ресурси; забезпечити контроль з боку держави за діяльністю органів місцевого самоврядування.

МЕТА РОБОТИ аналіз впливу змін до податкового та бюджетного законодавства на формування власних фінансових надходжень територіальних бюджетів у процесі реформи місцевого самоврядування, адміністративно-територіального устрою та державної регіональної політики.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Дослідження базується на системному підході щодо аналізу впливу фіскальної децентралізації на формування власних доходів місцевих бюджетів. При написанні статті були використані наступні методи: синтез, аналіз, індуктивний і дедуктивний методи, аналогії, абстрагування і конкретизації.

Інформаційною базою дослідження є законодавчі та нормативні акти з питань реалізації фінансово-бюджетної політики в Україні, матеріали Міністерства фінансів України, Державної фіскальної служби України, органів державної влади та місцевого самоврядування, наукові праці за проблематикою дослідження.

РЕЗУЛЬТАТИ

Реформа місцевого самоврядування та децентралізації влади передбачає подолання багатьох викликів, а саме: залежність територій від центру; інфраструктурна та фінансова слабкість громад; деградація сільської місцевості; високий рівень дотаційності громад; низький рівень інвестиційної привабливості територій тощо [1].

Виходячи із класичного визначення, згідно з яким децентралізація – це система управління, за якої частина функцій центральної влади переходить до місцевих органів самоуправління, скасування або послаблення централізації [2], під фіскальною децентралізацією слід розуміти процес передачі повноважень, фінансових ресурсів та відповідальності від центральної влади до місцевих органів влади. Насамперед, повинно бути розуміння того, що фіскальну децентралізацію слід розглядати як механізм забезпечення фінансової стабільності місцевих бюджетів та підвищення ефективності розподілу і використання бюджетних коштів. Тобто для отримання позитивних результатів унаслідок проведеної реформи від державних до місцевих органів влади повинні бути передані не лише повноваження щодо здійснення видатків, але й достатній обсяг фінансових та інших ресурсів для їх забезпечення, а також відповідальність за виконання цих повноважень.

Ч. Тібу стверджував, що за умови абсолютної мобільності населення, яке володіє повною інформацією про напрями соціально-економічної політики в регіонах, наявності великої кількості

регіонів і відсутності зовнішніх ефектів, де централізація призводить до поліпшення рівня суспільного добробуту, оскільки вона створює передумови для адекватної оцінки вподобань населення в сфері виробництва суспільних благ і найбільш повної реалізації таких вподобань. Змінюючи місце проживання, кожен індивід вибирає відповідний набір суспільних благ і їх цін, в ролі яких виступають регіональні податки. В таких умовах регіональні органи управління конкурують між собою, варіюючи рівнем податкових ставок, а також обсягом і структурою суспільних благ, вироблених в інтересах мешканців регіону. Таким чином, за Ч. Тібу фіскальна децентралізація підвищує конкуренцію серед органів місцевого самоврядування, а також сприяє ефективності бюджетного регулювання соціально-економічного розвитку регіонів, оскільки місцеве самоврядування більш проінформоване про потреби населення регіону, на відміну від центральної влади [3; 4, с. 80].

Проведена в рамках реформи фіскальна децентралізація вважатиметься успішною, якщо її результатами буде: підвищення якості надання публічних послуг, активізація інвестиційної та підприємницької діяльності, укріплення фінансової бази місцевого самоврядування, покращення соціально-економічного становища міст та селищ, розвиток депресивних регіонів, зростання кількості робочих місць та уповільнення міграційних процесів.

Унаслідок проведених реформ (2001 р., 2010 р., 2015 р.) в Україні змінилися підходи до бюджетного планування, організації міжбюджетних відносин, оподаткування; відбулося об'єднання низки місцевих бюджетів у зв'язку із створенням об'єднаних територіальних громад; розпочався процес децентралізації, внаслідок якого здійснена передача частини повноважень і відповідальності від державних до місцевих органів влади.

Зміни у сфері фінансового забезпечення місцевих бюджетів в Україні здійснюються згідно з прийнятими змінами у бюджетному законодавстві та основними засадами "Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні" за такими пріоритетними напрямками бюджетної децентралізації [5]: забезпечення бюджетної автономії та фінансової самостійності місцевих бюджетів; стимулювання громад до об'єднання та формування спроможних територіальних громад; закріплення за місцевими бюджетами стабільних джерел доходів та розширення наявної дохідної бази місцевих бюджетів; децентралізація видаткових повноважень і чіткий розподіл компетенцій, сформований за принципом субсидіарності; надання нових видів трансфертів і посилення відповідальності профільних міністерств за реалізацію державної політики у відповідних галузях; визначення нового механізму бюджетного регулювання та вирівнювання.

Процес делегування повноважень місцевому самоврядуванню щодо прийняття рішень в сфері бюджетного регулювання соціально-економічним розвитком регіонів розкриває сутність децентралізації бюджетної системи. Вона виражається у фіскальній не залеж-

ності органів місцевого самоврядування приймати рішення щодо формування бази оподаткування, визначення ставок відповідних місцевих податків та зборів, введення податкових стимулів для галузей економіки на регіональному рівні, а також формування структури видатків для надання суспільних благ населенню [6].

Фіскальна децентралізація охоплює процес передачі повноважень місцевим органам влади щодо формування власних податкових і неподаткових надходжень, здійснення видатків, залучення боргових

ресурсів та оптимізацію на цій основі політики міжбюджетних трансфертів [7, с. 126].

Найбільш важливою стала зміна системи бюджетного вирівнювання місцевих бюджетів за видатками, на систему вирівнювання за доходами. Як наслідок, з бюджетів адміністративно-територіальних одиниць, які заробляють більше, ніж мають видатків, – вилучаються тільки 50% додатково отриманого доходу (за умови, що індекс податкоспроможності складає більше 1,1).

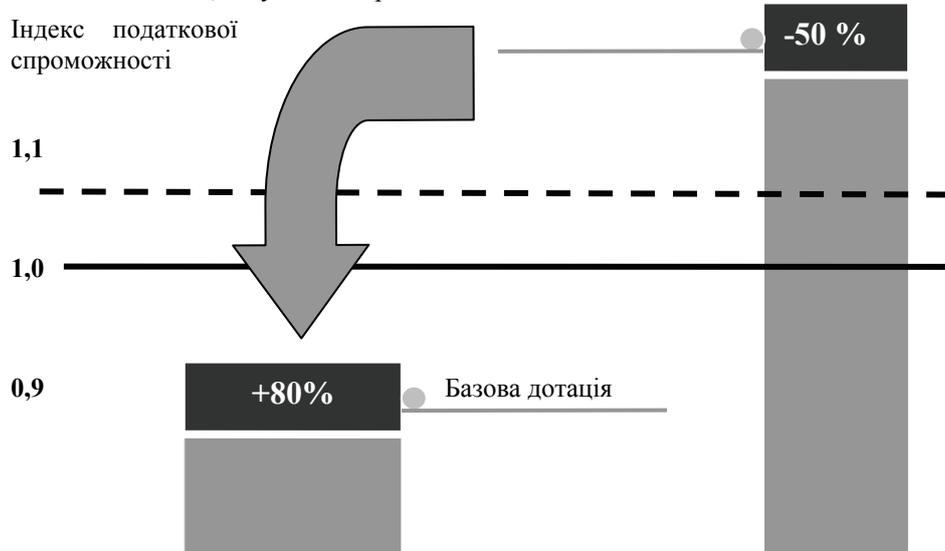

Рис. 1. Система бюджетного вирівнювання місцевих бюджетів [1]

Такі вилучення спрямовуються для надання базової дотації. Натомість в адміністративно-територіальних одиниць, які не заробляють необхідної для видатків суми, базова дотація складає тільки 80% до необхідної суми (за умови, що індекс податкоспроможності складає менше 0,9).

У результаті дотаційність місцевих бюджетів у 2015 році скоротилася на 22% і складає 74%, у порівнянні 96% дотаційності у 2014 році. Нова система стимулює громади для збільшення надходжень місцевих бюджетів – більше заробляеш, більше отримувеш.

Таблиця 1

Бюджетно-податкові зміни в Україні, % [9]

Ланка бюджету	Чинні до 2015 року			Чинні з 2015 року		
	Бюджет міста обласного значення	Обласний бюджет	Державний бюджет	Бюджет об'єднаної громади, району, міста обласного значення	Обласний бюджет	Державний бюджет
Податок на доходи фізичних осіб (ПДФО)	75	25	0	60	15	25
Податок на прибуток			100		10	90
Екологічний податок	Зараховується до доходів спецфонду (бюджет розвитку)			Зараховується до доходів загального фонду		
	35		65	25	55	20
Акцизний податок з реалізації підакцизних товарів (2-5)	-	-	-	100		
Плата за надання адміністративних послуг			100	100		
Державне мито			100	100		
Єдиний податок	Зараховується до доходів спецфонду (бюджет розвитку)					
	100			100		
Податок на майно (плата за землю, транспортний податок, податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки)						

Вагомим джерелом забезпечення місцевих бюджетів є кошти Державного фонду регіонального розвитку (ДФРР), які фінансують проекти зі створення інфраструктури індустріальних та інноваційних парків, регіонального розвитку. У 2015 році за кошти ДФРР реалізовано 876 проектів загальною вартістю у 2,4 млрд. грн., з яких 532 – завершено. Найбільше коштів ДФРР у 2015 році отримали Дніпропетровський регіон (169,4 млн грн або 7,1% загального фонду), м. Київ (154,2 млн грн або 6,5%), Донецький (141,3 або 5,9%), Харківський (133,0 або 5,6%) та Львівський (127,4 або 5,4%) регіони [8].

Аналіз структури податкових надходжень місцевих бюджетів, питомої ваги окремих складових доходів місцевих бюджетів та коефіцієнти децентралізації за доходами і за видатками свідчать про негативні тенденції у сфері фіскальної децентралізації. Проведені у 2014–2015 рр. реформи у сфері фіскальної політики не сприяли покращенню бюджетної та фінансової незалежності місцевих бюджетів України, про що свідчить зростання частки трансфертів у доходах місцевих бюджетів і зниження коефіцієнтів децентралізації за доходами і видатками у 2015 р. На перехідному етапі здійснення бюджетної децентралізації в Україні досягнуто й певних позитивних зрушень, проте здобутки реформи місцевого самоврядування прямо залежать від проведення фіскальної реформи, реформ у сферах освіти, охорони здоров'я, соціального забезпечення, реалізації політики фінансової децентралізації, вдосконалення міжбюджетних відносин щодо фінансового наповнення місцевих бюджетів для надання населенню якісних адміністративних і громадських послуг тощо [10].

Основні недоліки фіскальної децентралізації є такі [11, с. 108]:

1) зниження рівня контролю над формуванням та ефективністю розподілу бюджетних коштів;

2) зростання міжрегіональної диференціації чистих фіскальних вигід – різниці між обсягом одержуваних вигід від надання суспільних благ і рівнем здійснюваних податкових платежів, що призводить до порушення принципу територіальної справедливості, який передбачає наявність рівного доступу до суспільних благ незалежно від їх географічного розташування;

3) зниження пріоритетів державних органів влади та управління в наданні інфраструктурних інвестицій, зниження ефективності реалізації бюджетної політики на місцевому рівні;

4) обмеження державних органів влади та управління в вирівнюванні доходних та видаткових частин бюджетів місцевого самоуправління, регулюванні соціально-економічних диспропорцій розвитку регіонів.

Тому для подолання викликів на шляху проведення фіскальної децентралізації уряд вважає, що необхідно здійснити такі кроки:

- підвищити ефективність місцевих податків і зборів: спростити адміністрування податку на нерухомість без встановлення пільг (оподатковується кожен квадратний метр), необхідно відновити транспортний податок;

- затвердити державні соціальні стандарти і нормативи за кожним із делегованих державою місцевому самоврядуванню повноважень;

- закріплення податку на прибуток підприємств за обласними бюджетами та містом Києва є неефективним з огляду на дуже низьку прогнозованість податку, адже існує тенденція, що податок буде надходити до бюджету міста Києва у зв'язку з перереєстрацією великих підприємств у місті;

- акцизний податок є нерівномірним для різних територій. Тому необхідно залишити надходження з акцизного податку до бюджетів об'єднаних територіальних громад, які об'єдналися відповідно до перспективного плану, а також до обласного бюджету.

ВИСНОВКИ

В умовах здійснення реформи місцевого самоврядування та децентралізації влади становленню фіскальної децентралізації як дієвого інструменту державного управління бюджетними відносинами та забезпечення фінансової спроможності місцевих органів влади буде сприятиме тільки комплексна реалізація зазначених реформ. Фіскальна децентралізація також є фактором підвищення ефективності надання суспільних послуг шляхом наближення їх до споживачів на окремих територіях.

Аналіз перших кроків реформ в частині передачі повноважень щодо формування і використання ресурсів місцевих бюджетів місцевим органам влади свідчить про суттєві зміни в бюджетно-податковому законодавстві. Однак є певні недоліки фіскальної децентралізації, які вплинули на зниження її рівня відносно попередніх років. Тому, необхідно з метою збільшення фінансової самостійності органів місцевого самоврядування продовжити реформи в напрямку фіскальної децентралізації з використанням позитивного зарубіжного досвіду податково-бюджетного регулювання соціально-економічного розвитку регіонів.

Список використаних джерел

1. Децентралізація під мікроскопом: експертний аналіз [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://decentralization.gov.ua/news/item/id/1453>

2. Децентралізація : великий тлумачний словник сучасної української мови. – 5-те вид. – К.; Ірпінь: Перун, 2005. – 1728 с.

3. Tiebout Ch. A puretheoryoflocal expenditures / Ch. Tiebout // Journalof Political Economy. – 1956. – Vol.64. – №3. – P. 416-424.

4. Tiebout Ch. An Economic Theory of Fiscal Decentralization / Ch. Tiebout // Public Finances: Sources, and Utilization. – Princeton, New Jersey, 1961. – P. 79-96.

5. Закон України “Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин” від 28.12.2014 р. № 79-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/79-19/page3>

6. Булеца Н.В. Фіскальна децентралізація та соціально-економічний розвиток регіонів [Електронний ресурс] / Н.В. Булеца // Ефективна

економіка. – 2015. – № 12. – Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/12_2015/55.pdf.

7. Валігура В.А. Фінансові ефекти фіскальної децентралізації в Україні / В.А. Валігура, Л.П. Амбрик // Світ фінансів. – 2016. – № 2 (47). – С. 123-135.

8. Моніторинг використання коштів Державного фонду регіонального розвитку у 2015 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minregion.gov.ua/wpcontent/uploads/2016/02/Tablitsya-shhodo-stanu-vikoristannya-u-2015-rotsi-koshtiv-DFRR.pdf>.

9. Родченко В.Б. Вплив реформи фіскальної децентралізації на місцеві бюджети України /

В.Б. Родченко, Ю.І. Прус // Социальная экономика. – 2016. – № 1. – С. 59-68.

10. Лондар Л.П. Напрями реалізації політики децентралізації в умовах розширення прав місцевих органів влади і забезпечення їх фінансової та бюджетної самостійності. Аналітична записка. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/2114/>

11. Усков И.В. Децентрализация как основа становления финансово самостоятельных местных органов власти / И.В. Усков // БизнесИнформ. – 2012. – № 3. – С. 107-111.

ШЕПТУХА

Олена Михайлівна
sheptuhaom@gmail.com

УДК 338:336.74(477)

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ
АКТИВАМИ КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ

ГОНЧАРОВА

Маргарита Сергіївна
Margarita_Go@mail.ua

FEATURES OF THE ASSET
MANAGEMENT OF COMMERCIAL
BANK

к.е.н., доцент, Харківський
національний університет
будівництва та архітектури

студент, Харківський
національний університет
будівництва та архітектури

Стаття присвячена визначенню особливостей управління активами комерційного банку. Виділено ключові чинники, що впливають на управління активами. На основі проведеного аналізу надані рекомендації щодо вдосконалення управління активами банку.

Статья посвящена определению особенностей управления активами коммерческого банка. Выделены ключевые факторы, влияющие на управление активами. На основе проведенного анализа предоставлены рекомендации насчет усовершенствования управления активами банка.

The article is devoted to determining the features of asset management of a commercial bank. Key factors influencing the management of assets are identified. Based on the analysis conducted, recommendations were provided on improving the management of the bank's assets.

Ключові слова: активи банку, активні операції, банківське управління активами, портфель активів, фактори впливу на управління активами

Ключевые слова: активы банка, активные операции, банковское управление активами, портфель активов, факторы влияния на управление активами

Keywords: bank assets, active operations, management of bank asset, portfolio of assets, factors influencing asset management

ВСТУП

На сучасному етапі розвитку банківської системи України одним із найважливіших завдань є забезпечення стабільного і ефективного функціонування банківських установ. Ефективна робота банку залежить здебільшого від управління вже наявними ресурсами, тобто активами. Основним завданням будь-якого банку є формування раціональної структури банківських активів. Якщо порівнювати вітчизняну банківську систему із системами зарубіжних країн, то частка банківських активів у ВВП України складає близько 40%, тоді як у ВВП Німеччини – близько 200%, Великобританії – 130%, країн Східної Європи – 80-90%. А це вже ті відносні показники, які відображають якість розвитку банківської системи. Велика кількість банків України внаслідок неефективного управління активами зазнає фінансових труднощів. Тому проблема формування та ефективного управління активами банків залишається актуальною і вимагає подальшого дослідження.

Питання управління банківськими активами розглянуті в роботах багатьох вчених, серед яких варто назвати О. Васюренка, В. Грушка, О. Дзюблюка, А. Єпіфанова, О. Зарубу, С. Козьменка, О. Любунь, Л. Примостку та ін.

МЕТА РОБОТИ

Метою написання статті є дослідження сутності управління активами банку та визначення основних факторів, що впливають на ефективність управління активами, визначення завдань ефективного управління банківськими активами, а також

визначення основних проблем управління активами банку та розробка пропозицій щодо забезпечення їх достатньої доходності.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Основу дослідження склали загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема формалізації, порівняння, синтезу та логічного узагальнення. Методологічною та інформаційною основою роботи є наукові праці, матеріали періодичних видань, ресурси Internet.

РЕЗУЛЬТАТИ

У діяльності банку важливим моментом є не тільки формування ресурсів, а й ефективне їх розміщення. Тому одним з основних напрямів аналізу банківської діяльності є аналіз активних операцій. Він має сприяти підвищенню ефективності управління активами банку.

На сучасному етапі концепції управління активами у вітчизняній та зарубіжній практиці і теорії мають свої особливості. В той час, як зарубіжні теорії управління активами банків формувалися десятиліттями та мають великий досвід у сфері банківської діяльності, українські банки в цей час накопичують власний досвід ефективного управління активами.

У всьому світі рівень ефективності управління активами розглядається як один з найважливіших чинників підвищення стабільності, надійності, ліквідності та прибутковості діяльності. В умовах жорсткої конкуренції необхідно постійно удосконалювати системи та форми управління активами, швидко оволодівати нагромадженими в теорії та практиці знаннями, знаходити нові неординарні

рішення в динамічній ситуації. Лише такий підхід до управління забезпечує вигравш у конкретному середовищі або, принаймні, нормальні умови розвитку організації. Банківська діяльність у сучасному світі – це одна з найбільш конкурентних, тому успіх і життєдіяльність банку істотно визначається рівнем управління [2].

Для виявлення особливостей ефективного управління активами банку необхідно розглянути поняття «управління активами банку» та визначити основні проблеми управління ними.

У вітчизняній літературі управління активами банку трактується науковцями у різному вигляді:

1. Управління активами – це набір принципів і методів оптимізації доходу від розміщення коштів, удосконалення банківських операцій, методів роботи і технології угод. Ефективність управління активами є одним із факторів, що визначають максимізацію доходності фінансових операцій, що проводяться банком [3];

2. Управління активами – це діяльність банку по прибутковому (з мінімальним ризиком) розміщенню власних і залучених коштів [5];

3. Під управлінням активами розуміють розподіл на готівку, інвестиції, позики та інші активи. Особлива увага при розміщенні коштів приділяється інвестиціям у цінні папери і позиковим операціям, зокрема складу портфелів цінних паперів і непогашених позик [6].

Суть управління активами полягає у формуванні стратегії та здійсненні заходів, які приводять структуру балансу банку у відповідність до його стратегічної програми. Це максимізація або, щонайменше, стабілізація маржі банку при прийнятному ступені ризику. Сьогодні банки розглядають свої портфелі активів та пасивів як одне ціле, що визначає роль сукупного портфеля в досягненні загальної мети. Управління активами дає банку інструментарій для захисту від впливу коливань ділової активності управління і сезонних коливань, а також надає способи формування портфеля активів, що сприяє реалізації цілей банку.

Розглянемо детальніше динаміку основних показників активів банків за 2014-2016 рр. (рис. 1).

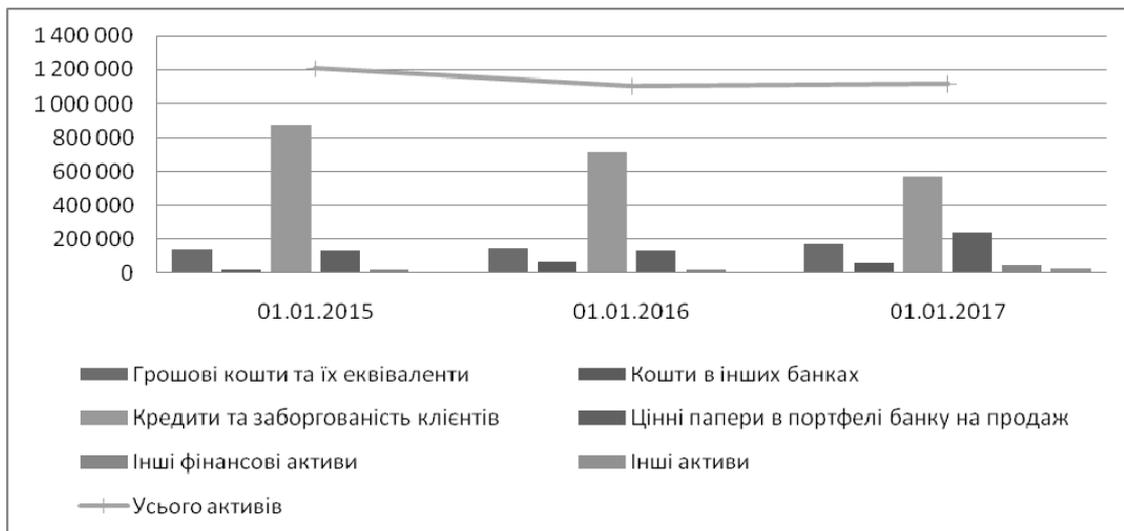

Рис. 1 Динаміка основних показників структури активів банківської системи України за 2014-2016 рр. [розроблено автором на основі [1]]

За наведеними даними можна побачити, що найбільшу частку в активах банків займають кредити та заборгованість клієнтів, що негативно впливає на ліквідність та фінансову стійкість банків, але за аналізований період цей показник зменшився, що можна вважати позитивною тенденцією.

За даними НБУ активи банків України станом на 01.01.2015р. становили 1316717870 тис. грн., станом на 01.01.2016р. їх сума склала 1252570443 тис. грн., а на 01.01.2017р. загальна сума активів банків зростає до 1274731581 тис. грн. [1].

Управління активами банку полягає у встановленні балансу між залученими і розміщеними фінансовими ресурсами з урахуванням їх структури. Для більш детальної ілюстрації сучасного стану

банківських активів розглянемо їх структуру станом на 01.01.2017р., яка представлена на рис. 2.

За даними рис. 2 можна побачити, що найбільшу частку в структурі активів банків України займають кредити та заборгованість клієнтів, цінні папери в банку на продаж та грошові кошти.

Отже, можна зробити висновок, що питання раціональної фінансової структури активів є стратегічною проблемою кожного банку, особливо в умовах нестабільного оточуючого середовища. У роботі з активами в значній мірі реалізується стратегія виживання. Тому вибір правильного методу управління активами визначає успіх діяльності кожного банку, вирішує питання його ефективності діяльності.

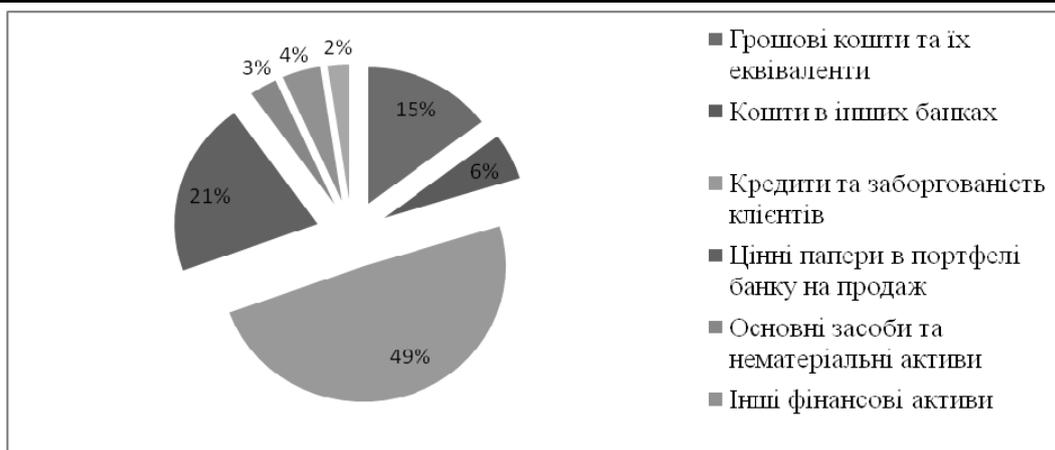

Рис. 2 Структура активів банків України станом на 01.01.2017 р.
[розроблено автором на основі [1]]

На сьогоднішній день головним завданням розвитку банківської діяльності є пошук шляхів мінімізації ризиків та джерел отримання достатніх прибутків для збереження коштів вкладників і підтримання життєдіяльності банку. Для вирішення даної проблеми необхідне використання багатьох методів, прийомів та розробки нових підходів до управління активами банку.

У цій ситуації стратегічний план стає життєво необхідним елементом забезпечення успішної діяльності банку. Нові досягнення у сфері комп'ютерних систем та засобів зв'язку зумовили перетворення локальних грошових ринків на валютний міжнародний ринок, окремі сегменти якого чутливо реагують на будь-які зміни в інших сферах. Отже, мінливість стала основною характеристикою місцевих, локальних, грошових ринків. Тому стратегічне планування портфеля активів перетворилося на обов'язкову складову ефективного управління банком [4].

Основними завданнями підвищення ефективності управління банківськими активами є управління короткостроковою та довгостроковою ліквідністю банку, підтримка і підвищення рентабельності банку, управління достатністю та структурою капіталу, витратами банку, якістю активів, розширення мережі банківських філій.

Для вдосконалення структури активів існують такі напрями, як покращення кредитної політики, збільшення обсягу платних послуг, постійне зниження іммобілізації за капітальними вкладеннями та рівня дебіторської заборгованості за господарськими операціями. Покращення кредитної політики передбачає зниження обсягу простроченої та пролонгованої заборгованості, оптимізацію кредитного портфелю, активізацію кредитування фізичних осіб, розробку та впровадження ефективної системи оцінки та мінімізації ризиків при кредитуванні фізичних та юридичних осіб та залучення нових кредитоспроможних клієнтів.

ВИСНОВКИ

Отже, за даними проведеного дослідження можна зробити висновки, що активи банку є важливим показником фінансової стійкості банку. Активи банку безпосередньо є основним фактором підтримання життєдіяльності банку та основним джерелом отримання прибутку. Стратегія управління активами - це стратегія розміщення грошових ресурсів таким чином, щоб забезпечити їх високу дохідність при мінімальному значенні ризиків і оптимальному значенні показників ліквідності. Від стану активів залежить фінансовий потенціал банку, саме тому банки, особливо в сучасних умовах, повинні надавати особливої уваги управлінню активами.

Список використаних джерел

1. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.
2. Бакун П. Методика моделювання обсягу активів комерційного банку / П. Бакун // Банківська справа. – 2002. – №3. – С. 50–56.
3. Дзюблюк О.В. Комерційні банки в умовах переходу до ринкових відносин [Текст] / О.В. Дзюблюк. – Тернопіль: Економічна думка, 1996. – 140 с.
4. Іванова Т.Г. Процес стратегічного планування в банку: специфіка та проблеми удосконалення / Т.Г. Іванова // Фінанси, облік і аудит: наук. зб.; [відп. ред. А. М. Мороз]. – Випуск 6. – К.: КНЕУ, 2005. – С. 46–55.
5. Примостка Л. Управління активами і пасивами комерційного банку / Л. Примостка // Вісник Національного банку України. – 2001. – № 2. – С. 39–44.
6. Примостка Л.О. Фінансовий менеджмент у банку: Підручник / Л.О. Примостка. – [2-ге вид.]. – К.: КНЕУ, 2004. – 468 с.

ДОБРОСКОК

Стефанія Сергіївна
dobroskokstefaniia@mail.ru

УДК 336

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ, СПРИЯТЛИВОЇ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ СТРУКТУРНИХ РЕФОРМ

WAYS OF IMPROVING THE TAX SYSTEM FAVORABLE FOR STRUCTURAL REFORMS

здобувач, ДВНЗ "Переяслав-
Хмельницький ДПУ імені
Григорія Сковороди"

Стаття присвячена дослідженню шляхів удосконалення податкової системи, сприятливої для проведення структурних реформ. В статті охарактеризовано податкову систему України, проаналізовано систему оподаткування, її позитивні та негативні сторони, запропоновано комплекс заходів для реформування податкової системи.

Статья посвящена исследованию путей совершенствования налоговой системы, благоприятной для проведения структурных реформ. В статье охарактеризована налоговая система Украины, проанализирована система налогообложения, ее положительные и отрицательные стороны, предложен комплекс мер для реформирования налоговой системы.

The article investigates ways of improving the tax system conducive to structural reforms. The article outlines the tax system of Ukraine, the taxation system, its positive and negative aspects of proposed measures to reform the tax system are analysed.

Ключові слова: податкова система, економічні інтереси держави, економічний баланс

Ключевые слова: налоговая система, экономические интересы государства, экономический баланс

Keywords: the tax system, the economic interests of the state, economic balance

ВСТУП

В Україні неодноразово змінювалася податкова політика шляхом проведення податкових реформ. Однак, такі реформи не сприяли створенню належних умов для забезпечення збалансованого і динамічного розвитку економіки та підвищення конкурентоспроможності держави. Серед українських вчених дослідженням даної теми займалися: Даниленко А.І., Луніна І.О., Мельник П.В., Опарін В.М., Поддєрьогін А.М., Соколовська А.М., Федосов В.М., Юрій С.І. та інші, проте на сьогодні ця тема є досить актуальною, а деякі питання потребують подальших досліджень.

МЕТА РОБОТИ полягає в дослідженні шляхів удосконалення податкової системи, сприятливої для проведення структурних реформ.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною та інформаційною основою роботи є наукові праці вчених-економістів, матеріали періодичних видань, статистичні дані Міністерства фінансів України, Державної казначейської служби України та Державної служби статистики України.

При проведенні дослідження використано такі методи: статистичний, порівняння та узагальнення, системний та структурний.

РЕЗУЛЬТАТИ

Податкова система є інструментом державного регулювання економіки, що дає змогу вилучати на постійній основі певну частину приватних доходів юридичних та фізичних осіб на користь держави,

перерозподіляючи таким чином створений у суспільстві продукт. За допомогою податкової системи держава може стимулювати бажані та обмежувати небажані соціально-економічні процеси і тенденції, формувати відносини між суб'єктами господарювання відповідно до цілей обраної моделі розвитку, виконувати відповідні соціальні, гуманітарні та безпекові зобов'язання і функції. Але їх фінансове забезпечення можливе лише за рахунок частини багатства, створеного членами суспільства і в них вилученого. Отже, чим більше людина вироблятиме, тим більша грошова маса доходу припадатиме на податкову ставку, яку вона має сплачувати державі. Саме податкова система є найважливішим механізмом підтримання економічного балансу між інтересами «людина – держава», а зовсім не державний чи місцевий бюджет, не межа малозабезпеченості, не мінімальна ставка заробітної плати, не соціальні виплати та субсидії. Податки – це частина грошових доходів, яку приватні підприємці, інші юридичні та фізичні особи погоджуються віддавати добровільно державі, яка витрачає їх на загальні соціальні потреби, утримання державних інституцій, стратегічні інвестиції, підтримку збиткових підприємств державного сектора економіки. Натомість платники податків очікують від держави надання відповідних послуг та якісного виконання своїх функцій. Варто підкреслити, що добровільно і саме частину, а не лівову частку доходів, яку нині доводиться сплачувати юридичним та фізичним особам України відповідно до чинного

податкового законодавства. Податки за своєю природою є абсолютним злом, оскільки людина в принципі не повинна нікому віддавати безоплатно результати власної праці, ділитись створеним доходом. Але вона змушена погоджуватися на це, позаяк живе в суспільстві й не вільна від нього. Тому завдання держави полягає в тому, щоб створити таку податкову систему, яка б утримувала баланс інтересів «людина – держава» у стані стабільності, а не конфліктності, і була справедливою [1].

За 1991-2015 рр. податкова система України стала потужним джерелом доходів держави, забезпечуючи понад 70% доходів Зведеного бюджету України. За цей період уряд постійно шукав шляхи вдосконалення податкової політики. Розпочавши з високого рівня податкових ставок і надвисокого податкового тягаря, держава перейшла до зменшення податків та оптимізації пільг. Визначальним етапом у розвитку вітчизняної податкової системи стало прийняття Податкового кодексу України у грудні 2010 р., який набув чинності з 1 січня 2011 р. Зазначимо, що у результаті прийняття Податкового кодексу відбулося ряд позитивних трансформвань:

1. Зменшення кількості малоєфективних податків і зборів. Податковим кодексом 2010 р. визначено існування в Україні 18 загальнодержавних (замість 23 раніше діючих) і 5 місцевих податків і зборів (замість 14 раніше діючих).

2. Упорядкування спрощеної системи оподаткування для суб'єктів малого підприємництва через диференціацію рівня податкового навантаження для представників малого бізнесу (шляхом встановлення кількох груп платників єдиного податку) та розширення сфери застосування спрощеного режиму оподаткування (збільшення межі доходу, яка дозволяє оподатковуватися за спрощеною системою із 1 млн. грн. до 20 млн. грн.).

3. Спрощення адміністрування податків і зборів через подання звітності в електронному вигляді, зменшення тривалості податкових перевірок, упорядкування кількості та причин таких перевірок.

4. Скорочення та переорієнтація податкових пільг (авіа-, суднобудування, альтернативна енергетика, харчова промисловість і сільське господарство, готельний бізнес, ІТ-сектор) та запровадження податкових канікул на 5 років (2011-2016) для окремих суб'єктів малого бізнесу у вигляді нульової ставки податку на прибуток (за умови цільового використання вивільнених коштів).

5. Зміна ставок податків і зборів. Зменшено було ставку податку на прибуток з 25% до 18%. Водночас підвищено ставки обов'язкових платежів за використання природних ресурсів, акцизного податку, переглянуто розмір плати за землю [4].

Кожна держава має свою сукупність податків, зборів, відрахувань і платежів, які в загальній кількості складають структуру податкової системи країни. Дана структура займає вагоме місце у визначенні рівня економічного розвитку держави. В Україні структура податкової системи зазнала істотних змін у зв'язку з прийняттям Верховною Радою 24 грудня 2015 р. Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та

деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2016 році» [2]. Порівняно з 2015 р. у 2016 р. кількість податків у новій редакції Податкового кодексу скорочено з 22 до дев'яти. Серед загальнодержавних податків залишились: податок на прибуток підприємств, податок на доходи фізичних осіб, ПДВ, акцизний податок, екологічний податок, рентна плата, мито. До місцевих податків належать (ст. 10 ПКУ) [3]: податок на майно (нерухомість, земля); єдиний податок (єдиний, ФСП). До місцевих зборів належать: збір за місця для паркування транспортних засобів; туристичний збір.

Оцінюючи стан податкових відносин в Україні, більшість вчених, експертів і політиків сходяться на тому, що основними вадами податкової системи є її надмірна фіскальна спрямованість та нерівномірний розподіл податкового навантаження, спричинений масштабними ухиленнями від сплати податків.

Система оподаткування України розвивається поступово, зміни, які відбувалися за роки незалежності, були позитивні: кількість податків було зменшено, податкові ставки знижено, зменшилась також кількість звільнень від оподаткування, водночас розширилась база оподаткування, значно поліпшилось надходження податків. І все ж система оподаткування має значні недоліки – нестабільна та неузгоджена законодавча база. Це позбавило підприємства можливостей не лише перспективного планування своєї діяльності, а й оперативного, що серйозно гальмує розвиток економіки. Окремою проблемою є податкові пільги. По-перше, звільняючи від податків деякі підприємства, держава збільшує податковий тягар іншим. По-друге, податкові пільги часто перетворюються на ухилення від податків, які здійснюються шляхом штучного банкрутства; фальсифікації документів, наданих підприємствами на відшкодування ПДВ; створення фіктивних підприємницьких осіб тощо.

Для розв'язання зазначених проблем доцільно вжити заходи, які могли б удосконалити систему оподаткування: зменшити податкове навантаження; зробити податкове законодавство простішим, послідовним та прозорим.

Відповідно до цього можна запропонувати такий комплекс заходів для реформування податкової системи:

– проведення робіт податкових адміністрацій з роз'яснення населенню суті податкових платежів і окремих питань;

– створення при податкових адміністраціях консультаційних пунктів, для надання безкоштовних довідок по різних питаннях;

– прозорість сплати податків і недопуску корупційності в органах податкових адміністрацій.

Вирішивши такі питання на місцевих рівнях можна буде переходити на загальнодержавний рівень і вирішувати більш загальні питання:

– зменшення податкового навантаження як на фізичних, так і юридичних осіб;

– у ході реформування податкової системи в Україні мають бути усунені упущення в правовому регулюванні податкових відносин;

– забезпечені правові гарантії як платників податків, так і податкових органів;

– відрегульовані процесуальні питання відповідальності за невиконання податкових зобов'язань, а також за порушення норм податкового законодавства [5].

В нашій державі поширюється думка про надмірний податковий тиск і занадто високі ставки податків, які негативно впливають на функціонування підприємництва і є головною перешкодою економічного піднесення країни [6].

ВИСНОВКИ

Важливим напрямом удосконалення податкової системи має бути підвищення ефективності роботи Державної фіскальної служби.

Податкову систему країни потрібно змінювати таким чином, щоб більш враховувались економічні інтереси держави і платників податків, а також усувалась зацікавленість платників в податкових незаконних ухиляннях.

Забезпечення розвитку податкової системи можна досягти за рахунок постійного реагування, впровадження змін, перетворень, які виникають відповідно до вимог і умов сьогодення. На перспективу необхідно планувати заходи, які спрямовані на стимулювання економічно важливих напрямків розвитку держави та впроваджувати необхідні зміни податкової системи з врахування потреб майбутнього.

Список використаних джерел

1. Соскін О. Трансформація податкової системи в контексті формування сучасної економічної моделі України (травень 2010) / О. Соскін // Економічний часопис – XXI. – 2010. – № 3-4. – С. 18.

2. Лисканич Х. Зміни до Податкового кодексу України, або Податкова реформа без реформ / Х. Лисканич – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.bc-club.org.ua/news/items/zmini-do-podatkovogo-kodeksuukrajini-abo-podatkova-reforma-bez-reform.html>.

3. Податковий кодекс України, затверджений Верховною Радою України від 02 грудня 2010 р. № 2755-VI – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

4. Томнюк Т.Л. Податкова реформа в Україні: основні досягнення та напрями підвищення ефективності – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.business-inform.net/pdf/2016/1_0/267_271.pdf.

5. Мельник Н.І. Шляхи удосконалення податкової системи України – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://intkonf.org/melnik-n-i-shlyahidoskonalennya-podatkovoyi-sistemi-ukrayini/>.

6. Литвиненко Я.В., Литвиненко Т.Є., Ліщенко А.В. Шляхи та перспективи реформування податкової системи України – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/14171/1/tax_system.pdf.

БАШИНЬСЬКАІрина Олександрівна
i.bash@ukr.netк.е.н., доцент, Одеський
національний політехнічний
університет

УДК 005.334:658

УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ В ПРОЕКТАХ**RISK MANAGEMENT IN PROJECTS****МАКАРЕЦЬ**Дарія Олегівна
dasha-darya@mail.uaстудент, Одеський
національний політехнічний
університет

Розглянуто сутність понять «проект», «управління проектами» та «ризик». Досліджено проблеми, які виникають в ході реалізації проекту. Розкрито процедури в управлінні ризиками проекту та розглянуто організацію ризик-менеджменту в управлінні проектами. Описано процедури управління ризиками.

Рассмотрены сущность понятий «проект», «управление проектами» и «риск». Исследованы проблемы, возникающие в ходе реализации проекта. Раскрыты процедуры в управлении рисками проекта и рассмотрена организация риск-менеджмента в управлении проектами. Описаны процедуры управления рисками.

The essence of the concepts of "project", "project management" and "risk" are considered. The problems arising during the project are researched. The procedures of risk management and project are revealed and the organization of risk management in project management is considered. Therisk management procedures are described.

Ключові слова: проект, управління проектами, ризик, ризик-менеджмент, аналіз ризиків, оцінка ризиків

Ключевые слова: проект, управление проектами, риск, риск-менеджмент, анализ рисков, оценка рисков

Keywords: design, project management, risk, risk management, risk analysis, risk assessment

ВСТУП

Невід'ємною частиною процесу прийняття рішення в управлінні проектами є невизначеність. Саме це є причиною виникнення ризиків під час прийняття рішень. Ризики, які впливають на якість прийнятих рішень, можуть виникнути на будь-якому етапі життєвого циклу проекту і зумовлюються такими чинниками: неповна чи недостовірна інформація про проблему; неоднозначність умов, вимог та критеріїв; нечітке розуміння поставленої мети; внутрішнє і зовнішнє середовище реалізації проекту; неможливістю точної оцінки всіх параметрів проекту. Саме тому доцільним є не пасивне оцінювання ризиків та наслідків від них, а активне цілеспрямоване управління ризиками з метою мінімізації збитків та максимального зменшення ризиків проекту.

МЕТА РОБОТИ

Метою статті є дослідження сутності управління проектами та ризиків, які виникають під час проекту, дослідження аналізу та оцінки ризику.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною та інформаційною основою роботи є наукові праці, матеріали періодичних видань, ресурси Internet.

РЕЗУЛЬТАТИ

До недавнього часу у вітчизняній практиці під поняттям «проект» зазвичай розуміли комплект проектно-кошторисної документації на створення будівель, споруд або технічних пристроїв. У професійному управлінні проектами з поняттям проекту пов'язується процес здійснення комплексу цілеспрямованих заходів щодо вдосконалення існуючих чи створення нових продуктів, послуг, процесу в рамках встановлених бюджету, часу і якості.

Прикладами проектів можуть бути: розробка нового продукту, послуги чи результату; здійснення змін в структурі, процесах, персоналі чи стилі організації; розробка чи придбання нової або вдосконаленої інформаційної системи (програмне забезпечення тощо); проведення досліджень з подальшою відповідною фіксацією результатів; будівництво нових споруд, будівель; впровадження,

покращення чи вдосконалення існуючих бізнес-процесів та процедур; компанія з SMM підприємства тощо [1, с. 776; 2, с. 360].

Успішність реалізації складних проектів пов'язана з високою невизначеністю, оскільки момент ухвалення рішення щодо початку інвестування та отримання результату відстрочені в часі, а розробка та реалізація проектів пов'язана із залученням значного обсягу фінансових ресурсів з високим рівнем інвестиційних ризиків. Неповний облік та врахування ризиків при ухваленні рішень може призвести до незавершення проектів та значних фінансових втрат. Від розуміння причин і механізмів дії ризиків, а також розробки заходів щодо управління ними залежить ефективність проекту, що реалізовується в умовах складного, динамічного та невизначеного середовища. Необхідність підвищення ефективності інвестиційної діяльності сприяє застосуванню проектно-орієнтованими організаціями сучасних технологій управління проектами та проведенню превентивних заходів щодо зниження впливу проектних ризиків.

Ефективним інструментом регулювання змін економічного середовища виступає ризик-менеджмент [3].

Ризик-менеджмент проекту включає в себе систематичні процеси, пов'язані з ідентифікацією, аналізом ризиків та прийняттям рішень, які включають максимізацію позитивних і мінімізацію негативних наслідків настання ризикових подій. Американський Інститут управління проектами (PMI), що розробляє й публікує стандарти в галузі управління проектами, описує шість процедур управління ризиками, а саме:

– *Планування управління ризиками* – вибір підходів і планування діяльності з управління ризиками проекту.

– *Ідентифікація ризиків* – визначення ризиків, здатних вплинути на проект, та їх характеристика.

– *Якісна оцінка ризиків* – якісний аналіз ризиків і умов їх виникнення з метою визначення їх впливу на ефективність проекту.

– *Кількісна оцінка* – кількісний аналіз ймовірності виникнення та впливу наслідків ризиків на проект.

– *Планування реагування на ризики* – визначення процедур і методів мінімізації негативних наслідків ризикових подій та використання можливих переваг.

– *Моніторинг та контроль ризиків* – моніторинг виникнення ризикових ситуацій, визначення нових ризиків, виконання плану управління ризиками проекту та оцінка ефективності дій з мінімізації ризиків.

Кожна процедура виконується, принаймні, один раз в кожному проекті. Незважаючи на те, що вищезазначені процедури розглядаються як дискретні елементи з чітко визначеними характеристиками, на практиці вони можуть частково збігатися та взаємодіяти.

Планування управління ризиками являє собою процес визначення порядку здійснення дій з управління ризиками в рамках проекту. Ретельне і детальне планування підвищує ймовірність успіху інших процесів управління ризиками [4, с. 41-42].

Аналіз ризиків умовно поділяють на якісний та кількісний, хоча вони тісно пов'язані.

Кількісна оцінка ризиків визначає вірогідність виникнення ризиків і вплив наслідків ризиків на проект, що допомагає команді управління проектами вірно приймати рішення і уникати невизначеності. Сюди відносяться методи: аналіз чутливості; аналіз сценаріїв; дерево рішень; експертний метод; побудова профілю ризику; імітаційне модулювання і т.п.

Якісна оцінка ризиків визначає міру важливості ризику, вибирає спосіб реагування, діє на проект стандартними методами і засобами. Використання цих засобів допомагає частково уникнути невизначеності, які часто зустрічаються в проекті. Протягом життєвого циклу проекту повинна відбуватися постійна переоцінка ризиків. Сюди відносяться методи: метод аналізу доцільності витрат; метод Дельфі; метод контрольних переліків; метод VAR (Valut-at-Risk); огляд документації по проекту і т.п. [5, с. 94].

Планування реагування на ризики – це розроблення методів і технологій зниження негативної дії ризиків на проект. Ця процедура бере на себе відповідальність за ефективність захисту проекту від дії на нього ризиків. Вирізняють чотири форми реагування на ризики: ухилення від ризику; зменшення ризику; передача ризику та прийняття ризику.

На етапі моніторингу здійснюється стеження за ідентифікацією ризиків, визначаються залишкові ризики, забезпечується виконання плану ризиків та оцінюється його ефективність з урахуванням зниження ризику; фіксуються показники ризиків. Моніторинг і контроль супроводжують процес упровадження проекту в життя. Якісний контроль виконання проекту надає інформацію, що допомагає ухвалювати ефективні рішення, щоб запобігти виникненню ризиків. Для надання повної інформації про виконання проекту необхідна взаємодія між всіма учасниками проекту.

Метою моніторингу і контролю є з'ясування таких аспектів управління ризиками:

– система реагування на ризики упроваджена відповідно до плану;

– реагування достатньо ефективно чи необхідні зміни;

– ризики змінилися порівняно з попередніми значеннями;

– початок впливу ризиків;

– чи вжиті необхідні заходи;

– дія ризиків передбачувалась чи виявилась випадковим результатом.

У кожному проекті обов'язково наявні невідомі (невизначені) ризики і їх частка в загальному обсязі ризиків залежить від того, в якій сфері реалізується проект. Але реагування на невідомі ризики тільки після їх появи пов'язане з достатньо великими затратами. Значно ефективнішим є випередження подій, отримання інформації про потенційну появу невідомого ризику заздалегідь, коли є можливість скорегувати процес без повторення певних робіт. Ефективне управління проектом ризиком залежить

від визнання того, що розсудливе витрачання бюджету (наприклад, часу, і/або коштів) до виникнення якоїсь несприятливої події забезпечить кращий контроль, ніж використання пом'якшувального плану вже після того, як потенційний ризик перетворився на реалізовану шкоду [6, с. 466-473].

ВИСНОВКИ

Таким чином, розробка та втілення проектів має вагомe значення для підтримання конкурентоспроможності підприємства на ринку. Нововведення завжди несуть з собою ризики, зменшити які можливо завдяки ефективному управлінні на всіх життєвих етапах проекту. Це зумовлює побудову і використання моделі управління ризиками проекту. Саме створення системи ризик-менеджменту покликана забезпечувати високу ефективність прийняття цих рішень для стратегічних та тактичних цілей підприємства.

Комплексний аналіз ризиків від розробки та реалізації проекту дозволяє максимізувати можливості та мінімізувати витрати в ході реалізації цілей проекту.

Список використаних джерел

1. Курочка К.М., Золотарьов С.К. Основи управління проектами на торговельному підприємстві / К.М. Курочка, С.К. Золотарьов // Молодий вчений. – 2016. – № 12(39). – С. 776
2. Bashynska I.O. Using SMM by industrial enterprises // Aktual'ni Problemy Ekonomiky = Actual Problems in Economics, 12 (186), 360-369
3. Башинська І.О., Новак Н.Г. Ефективне управління проектами підприємства / Інфраструктура ринку: електронний науково-практичний журнал. – 2017. – №6. – С. 113-117
4. Скопенко Н.С., Євсєєв І.В., Москаленко В.О. Управління ризиками в проектному менеджменті / Н.С. Скопенко, І.В. Євсєєв, В.О. Москаленко // Інвестиції: практика та досвід. – 2013. – № 24. – С. 41-42.
5. Комишова Г.І. Методи оцінки ризиків у проекті / Г.І. Комишова // Управління проектами та розвиток виробництва: Зб.наук.пр. – Луганськ: вид-во СЛУ ім. В.Даля, 2010. – № 3(35). – С. 94-97
6. Рішняк І.В. Моделювання процесу управління ризиками у мультипроектному середовищі / І.В. Рішняк // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". – 2014. – № 783: Інформаційні системи та мережі. – С. 466-473

БАБЕНКО

Анатолій Григорович
babenko.akademik@mail.ru

УДК 331.1

ТРУДОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЯК
ПРІОРИТЕТНИЙ СЕГМЕНТ
РЕГУЛЬОВАНОЇ РИНКОВОЇ
ЕКОНОМІКИ

ГУЗЕНКО

Олена Павлівна
Guzenko_ep@kneu.dp.uaд.е.н., професор,
Університет митної справи та
фінансів, м. ДніпроLABOR POTENTIAL AS A
PRIORITY SEGMENT
REGULATED MARKET
ECONOMYк.е.н., доцент, Криворізький
економічний інститут ДВНЗ
"Київський національний
економічний університет імені
Вадима Гетьмана"

Стаття розкриває проблематичні аспекти адаптації трудового потенціалу в сучасному суспільстві. Визначає місце трудового потенціалу в регульованій ринковій економіці, пропонує авторське бачення змістовності дефініції «ринковий регулятор якості трудового потенціалу» та моделі етапів розвитку трудового потенціалу в умовах регульованої ринкової економіки.

Статья раскрывает проблематичные аспекты адаптации трудового потенциала в современном обществе. Определяет место трудового потенциала в регулируемой рыночной экономике, предлагает авторское видение содержательности дефиниции «рыночный регулятор качества судебного потенциала» и модели этапов развития трудового потенциала в условиях регулируемой рыночной экономики.

The article reveals the problematic aspects of adaptation of the labor potential in modern society. The position of labor potential in a regulated market economy is specified, The author's vision of content definition of «market regulator as labor capacity» model and stages of development of labor potential in terms of regulated market economy is offered.

Ключові слова: трудовий потенціал, регульована ринкова економіка, економічна модель, понятійний апарат, трудовий ресурс, стратегічний орієнтир, соціально-економічний розвиток, ринковий регулятор якості трудового потенціалу, економічно активне населення, безробітне населення

Ключевые слова: трудовой потенциал, регулируемая рыночная экономика, экономическая модель, понятийный аппарат, трудовой ресурс, стратегический ориентир, социально-экономическое развитие, рыночный регулятор качества трудового потенциала, экономически активное население, безработное население

Keywords: labor potential, regulated market economy, the economic model, conceptual apparatus, human resources, strategic orientations, socio-economic development, labor market regulators as potential economically active population unemployed

ВСТУП

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями

Трудовий потенціал країни лежить в основі імплементації реформаторських дій державного регулювання в Україні. На даний час без виваженого та обгрунтованого використання трудового потенціалу країни не можливо адаптувати ті реформи, які потрібні в умовах існуючих економічних викликів. Така теза лежить в основі вибору індикатора здатного прискорити впровадження намічених економічних реформ в секторах економіки країни. Як показує досвід розвинутих країн виважений підхід до використання трудового потенціалу, як правило, забезпечує підвищення рівня соціально-економічного розвитку суспільства та надає можливість визначення пріоритетних напрямків удосконалення державних регуляторів щодо його розвитку в майбутньому. Вітчизняна економіка знаходиться на тій стадії

розвитку, яка потребує державного втручання з метою адаптації дієвих управлінських важелів, котрі лежать в основі регульованої ринкової економіки. Саме за рахунок трудового потенціалу можна досягти якісного вирішення існуючих проблем за умови використання тих інструментів регульованої ринкової економіки, які найбільш придатні в існуючих реалістичних умовах розвитку України. Потребує вдосконалення нормативно-правова основа, що регламентує накопичення та використання трудового потенціалу країни із обов'язковим врахуванням існуючих інноваційних підходів, які забезпечують реалізацію творчих та креативних здібностей індивідуумів суспільства.

На нашу думку активізація поставленої проблеми підкріплена відсутністю дієвої платформи оцінювання та управління трудовим потенціалом країни в умовах регульованої ринкової економіки. Вказана проблема підлягає вирішенню. Вочевидь, що на першому етапі має бути обгрунтований вибір пріоритетних напрямків розвитку той частини

індивідуумів суспільства, яка належить до трудового потенціалу. В основу реформаторських дій країни доцільно покласти якісну платформу використання трудового потенціалу та обов'язково звернути увагу на рівень його здатності адаптуватися в намічених змінах. Лише за таких умов Україна може мати майбутнє на базі накопичення, збереження та приросту трудового потенціалу, який може виступати новатором в розбудові власного соціально-економічного розвитку сучасного суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Поставлена проблема відзначалася сучасністю та актуальністю на різних етапах розвитку суспільства, що й зумовило необхідність теоретичних досліджень місця і ролі трудового потенціалу в регульованому ринковому середовищі. Ринкова економіка, яка найбільш ефективно забезпечує створення умов формування та використання трудового потенціалу, досліджувалася провідними науковцями під різним кутом зору. Варто відмітити праці, таких науковців як П.П. Мазурок [1], А.А. Чухно, П.М. Леоненко та П.І. Юхименко [2, 3], В.Д. Базилевич та К.С. Базилевич [4], О.М. Головінова, М.Є. Горожанкіна, В.В. Приходько та О.О. Фоміна [5] та ін. Зазначені науковці розкривають не лише змістовність ринкових регуляторів, а й визначають рольовий аспект трудового потенціалу при їх адаптації. Проблему взаємозв'язку ринкової економіки та державного регулювання досліджували наступні вчені: Д.М. Стеченко [6], Г.С. Третяк та К.М. Бліщук [7], С.М. Чистов, А.Є. Никифоров, Т.Ф. Кущенко та ін. [8], І.Р. Михасюк та Л.А. Швайка [9] та інші. У своїх розробках вчені обґрунтовують те, що державне регулювання є однією з функцій управління, яка має забезпечити розробку дієвої платформи формування та використання трудового потенціалу в ринкових умовах.

У розвиток і поширення методологічних аспектів нарощування та якісного використання трудового потенціалу суспільства помітний внесок зробили такі дослідники: О.С. Федонін, І.М. Репіна та О.І. Олексюк [10], О.В. Березів, С.Т. Дуба та Н.Г. Міценко [11], В.І. Довбенко та В.М. Мельник [12], Н.В. Касьянова, Д.В. Солоха, В.В. Морєва та ін. [13], А.Л. Сабадірова, О.М. Баїй, Т.В. Куклінова та Д.Є. Салавеліс [14]. У своїх працях зазначені науковці предметно розкрили економічний зміст трудового потенціалу з урахуванням особливостей ринкової економіки.

Водночас, серед останніх досліджень та публікацій недостатньо висвітлено трудовий потенціал з позиції пріоритетного сегменту регульованої ринкової економіки.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ полягає у визначенні ролі трудового потенціалу в регульованій ринковій економіці і розробці пропозицій по вдосконаленню його адаптації в реформаторських подіях в країні.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

В основу наукової розробки покладено загальнонаукові та спеціальні методи, котрі спиралися на системний метод пізнання при розробці

фундаментальних положень економічної теорії, присвяченої питанням розвитку трудового потенціалу та регульованій ринковій економіці. Ключові наукові результати було отримано на базі термінологічного аналізу – при уточненні понятійної категорії «ринковий регулятор якості трудового потенціалу», статистичних методів обробки даних – для оцінювання динамічних змін трудового потенціалу (економічно активного населення), графічного методу – для схематичного представлення моделі етапізації розвитку трудового потенціалу в умовах регульованої ринкової економіки та наочного зображення статистичних матеріалів у контексті оцінки трудового потенціалу.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Ринкові важелі правління суттєво впливають на політику, економіку та соціальну складову країни, яка обрала демократичний шлях розвитку. В умовах ринкової економіки суспільство отримує можливість реалізувати сильні сторони товарного виробництва й ринку, в певній мірі забезпечити економічну свободу господарювання індивідуумів суспільства незалежно від форми власності. Саме ринкова економіка сприяє створенню системи раціонального використання трудового потенціалу країни. В значній мірі це обумовлено самою специфікою функціонування ринку.

Отже, в сучасних умовах розвитку все більше уваги приділяється питанням раціонального та ефективного використання економічного потенціалу країни. Економічний потенціал, як правило, розглядають з позиції сукупної виробничої сили і праці всіх працездатних членів суспільства. Стає зрозумілим, що в основу економічного потенціалу країни, у більшій мірі покладено трудовий потенціал. На думку О.С. Федоніна, І.М. Репіна та О.І. Олексюк [10, с. 19] термін «трудовий потенціал» увійшов у науковий обіг у період переходу від екстенсивного до інтенсивного способу розвитку виробництва. При цьому науковці розкривають взаємозв'язок між управлінським потенціалом та потенціалом технологічного персоналу.

З досвіду розвинених країн відомо, що ринковій економіці властиве широкомасштабне державне регулювання економіки, тобто наявність ринку в усіх сферах суспільного виробництва. У більшості випадків таке втручання держави здійснюється як економічними, так і адміністративними методами. Ринкова економіка є досить жорстокою у соціальному плані, вважає М.М. Свердан [15, с. 98]. На думку науковця «...вона не допускає зрівнялівки і стримування виключає можливість рівного розподілу доходів та багатства суспільства».

У своїй спрямованості економічні і соціальні сегменти ринкової економіки не завжди є тотожними. З позиції трудового потенціалу таке твердження витікає з того, що іманентними атрибутами ринкової економіки є безробіття, злидні, соціальні поляризація і стратифікація суспільства. З метою мінімізації таких соціальних явищ потрібно державне втручання та регулювання, тобто важелі регульованої ринкової економіки.

Як стверджує І.В. Лопаткіна [16, с. 40]

«...регульована ринкова економіка припускає систематичне втручання держави в господарське життя через податки, кредити та інші механізми з метою підтримки економічного зростання, послаблення кризових явищ або інформаційних процесів». Тотожної думки дотримуються у своїх працях наступні науковці: Л.С. Гринів та М.В. Кічурчак [17], А.Ф. Мельник, А.Ю. Васіна, Т.Л. Желюк та Т.М. Попович [18], а також В.Ф. Савченко [19]. За результатами проведених досліджень, Л.М. Гейко та Н.В. Сментина [20, с. 27] стверджують, що «...сьогодні майже в усіх країнах світу має місце регульована ринкова економіка». Науковці вважають, що в кожній країні склалися властиві для неї моделі. Різниця між ними полягає у так званих коефіцієнтах

співвідношення різних форм власності, ролі ринку та державного регулювання.

З позиції трудового потенціалу держава має формувати нормативно-законодавчий блок, який здатен забезпечити умови розвитку та використання якісної, освіченої, творчої та креативної частки людського капіталу. Постійності потребує процес вивчення поведінки трудового потенціалу із визначенням факторного впливу макроекономічного рівня. Ми вважаємо, що дослідження поведінки трудового потенціалу в регульованій ринковій економіці має супроводжуватися розбудовою економічної моделі на базі стратегічних орієнтирів (рис. 1).

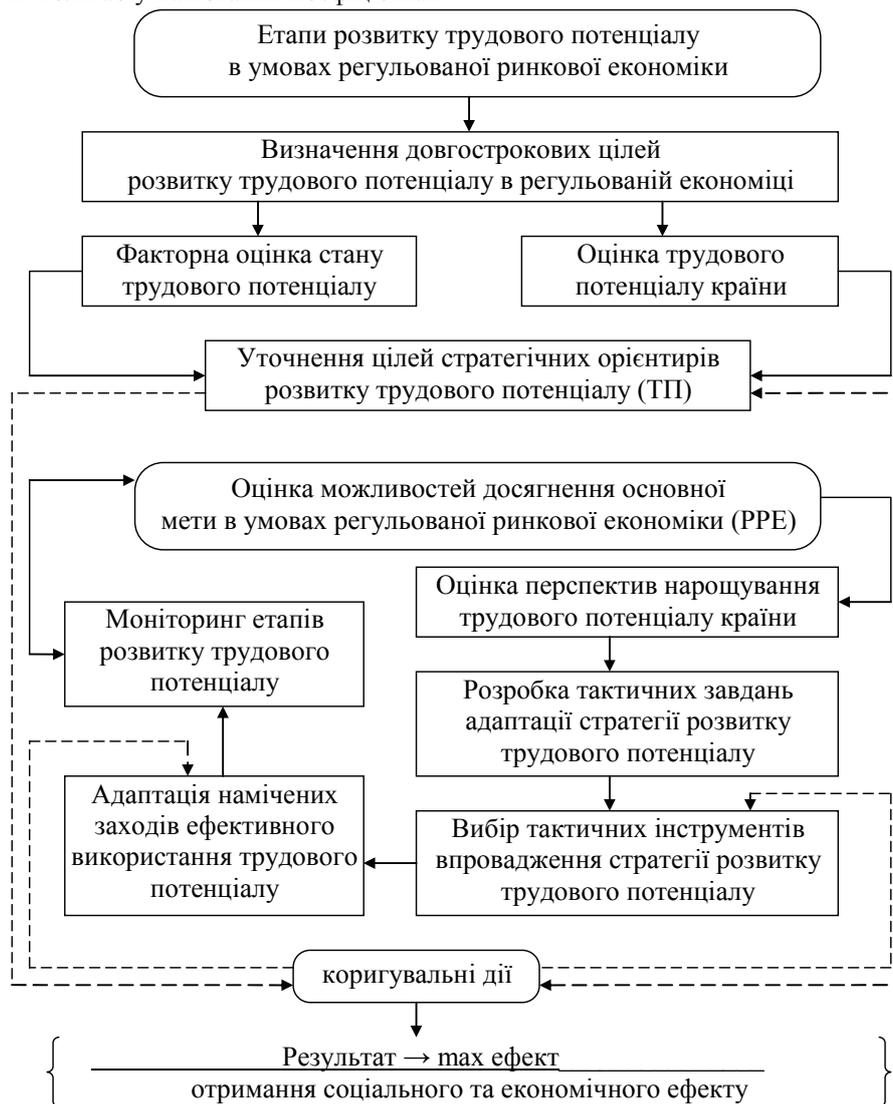

Рис. 1. Модель етапів розвитку трудового потенціалу в умовах регульованої ринкової економіки: стратегічний аспект [пропозиція авторів]

Рекомендована модель надасть можливість більш деталізовано розкрити етапи розвитку трудового потенціалу та врахувати вплив чинників макроекономічного рівня, які породжує ринок. У наш час науковці всього світу дійшли висновку, що пріоритетним індикатором розвитку суспільства є людський капітал, у складі якого саме трудовий потенціал та його якісний рівень. Це пов'язано з тим,

що в умовах ринкової економіки країна має сприяти підвищенню рівня добробуту населення та забезпечувати постійне підвищення якісного рівня трудового потенціалу. Трудовий потенціал має відповідати вимогам ринку та мати інноваційні навички до впровадження змін, які виникають в період його адаптації в різних сферах економіки.

Все вищевикладене доводить, що в країні має

з'явитися ринковий регулятор із інноваційною платформою, дієвість якого може бути досягнута за рахунок адаптації етапів оцінки трудового потенціалу, розробки змістової стратегії його розвитку, визначення тактичних інструментів для адаптації стратегічних сегментів із обов'язковим моніторингом подій, що відбуваються.

Ми вважаємо, для даного процесу потребує уточнення поняття «регульована ринкова економіка». Мається на увазі не зміна класичної сутнісної характеристики, а більш уточнений варіант трактування із урахуванням предмету дослідження. Якщо вивчати поведінку трудового потенціалу, то доцільно розглянути можливість адаптації такого поняття як «ринковий регулятор якості трудового потенціалу». На нашу думку сутнісна характеристика запропонованого поняття може мати наступний зміст:

соціально-економічна категорія, яка включає державні та ринкові регулятори формування і використання якісних сегментів трудового потенціалу суспільства. Рекомендована змістовність даної дефініції охоплює взаємозв'язок державних ричагів впливу на розвиток трудового потенціалу суспільства, зберігає ринковий сегмент та конкретизує якісний елемент формування і використання предмету дослідження.

Підкріпленням актуалізації поставленої проблеми можна вважати зниження кількості економічно активного населення України, яке складає основу трудового потенціалу суспільства. Наочне представлення змін, які відбулися з економічно активним населенням працездатного віку демонструє рис. 2.

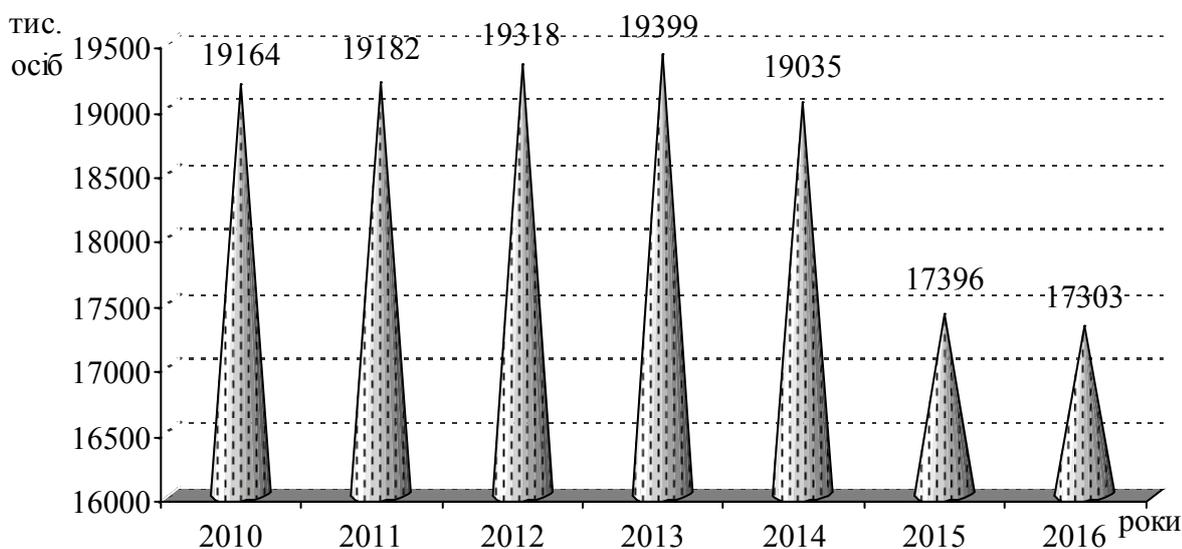

Рис. 2. Графічна оцінка динаміки економічно активного населення працездатного віку в Україні за 2010-2016 роки [21]

Як свідчать статистичні дані на 01.01.2017 року економічно активне населення працездатного віку України складало 17303 тис. грн. У порівнянні з 2010 роком економічно активне населення працездатного віку в Україні скоротилося на 1861 тис. осіб. Починаючи з 2013 року в Україні економічно активне населення працездатного віку демонструє стійку тенденцію зниження. У складі економічно активного населення працездатного віку за період вивчення скорочується також зайняте населення працездатного віку. На 01.01.2017 року зайняте населення працездатного віку в Україні становило лише 15626 тис. осіб, що на 1826 тис. осіб менше у порівнянні з 2010 роком. Така ситуація є негативною і свідчить про існування невирішених соціально-економічних проблем в Україні та вказує на негативне прискорення намічених реформаторських подій. Викликає занепокоєння також доволі значна кількість безробітного населення в Україні працездатного віку. На 01.01.2017 року безробітне населення в Україні становить 1678 тис. осіб.

ВИСНОВКИ

Трудовий потенціал має стати індикатором розвитку сучасного суспільства. Розвиток трудового потенціалу з позиції регульованої економіки має відбуватися на основі якісного індикатора. Варто адаптувати модель етапи розвитку трудового потенціалу в умовах регульованої ринкової економіки, що надасть можливість більш предметно визначити стратегічні орієнтири підвищення його якісного рівня. Доцільно залучити в цикл управління трудовим потенціалом поняття «ринковий регулятор якості трудового потенціалу», під яким розуміти соціально-економічну категорію, яка включає державні та ринкові регулятори формування і використання якісних сегментів трудового потенціалу суспільства. Необхідно активізувати втручання держави в розвиток трудового потенціалу країни через намічені реформаторські події.

Перспективними напрямками подальших досліджень має стати теоретико-методичний блок критеріїв оцінки трудового потенціалу із урахуванням галузевої сфери функціонування.

Список використаних джерел

1. Мазурок П.П. Історія економіки та економічної думки: [підручник] / П.П. Мазурок. – Львів: Видавництво «Магнолія 2006», 2011. – 428 с.
2. Чухно А.А. Інституціонально-інформаційна економіка: [підручник] / А.А. Чухно, П.М. Леоненко, П.І. Юхименко. – К.: Знання, 2010. – 687 с.
3. Юхименко П.І. Історія економіки та економічної думки: [підручник] / П.І. Юхименко, П.М. Леоненко. – К.: Знання, 2011. – 646 с.
4. Базидевич В.Д. Ринкова економіка: основні поняття і категорії: [навчальний посібник для вузів] / В.Д. Базидевич, К.С. Базидевич. – [2-ге вид. стер.]. – К.: Знання, 2008. – 263 с.
5. Трансформаційна економіка та економічна політика держави: [навчальний посібник] / О.М. Головінов, М.С. Горожанкіна, В.В. Приходьмо, О.О. Фоміна. – Донецьк: Донецький національний університет економіки і торгівлі ім. Туган-Барановського, 2010. – 285 с.
6. Стеченко Д.М. Державне регулювання економіки: [навчальний посібник] / Д.М. Стеченко. – [2-ге вид.]. – К.: Знання, 2007. – 271 с.
7. Третяк Г.С. Державне регулювання економіки та економічна політика: [навчальний посібник] / Г.С. Третяк, К.М. Бліщук. – Львів: ЛРІДУ, 2011. – 128 с.
8. Чистов С.М. Державне регулювання економіки: [навчальний посібник] / С.М. Чистов, А.С. Никифоров, Т.Ф. Куценко та ін. – К.: КНЕУ, 2000. – 316 с.
9. Михасюк І.Р. Державне регулювання економіки: [підручник] / І.Р. Михасюк, Л.А. Швайка. – Львів: Видавництво «Магнолія 2006», 2009. – 220 с.
10. Федонін О.С. Потенціал підприємства: формування та оцінка: [навчальний посібник] / О.С. Федонін, І.М. Репіна, О.І. Олксюк. – К.: КНЕУ, 2004. – 316 с.
11. Березін О.В. Управління потенціалом підприємства: [навчальний посібник] / О.В. Березін, С.Т. Дуда, Н.Г. Міщенко. – Львів: Видавництво «Магнолія 2006», 2011. – 308 с.
12. Довженко В.І. Потенціал і розвиток підприємства: [навчальний посібник] / В.І. Довженко, В.М. Мельник. – [2-ге вид., вип. і доп.]. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2011. – 232 с.
13. Касьякова Н.В. Потенціал підприємства: формування та використання: [підручник] / Н.В. Касьянова, Д.В. Солоха, В.В. Морева та ін. – [2-ге вид.]. – К.: Центр учбової літератури, 2013. – 248 с.
14. Сабадірова А.Л. Потенціал і розвиток підприємства: [навчальний посібник] / А.Л. Сабадірова, О.М. Бабій, Т.В. Куклінова, Д.Є. Салавеліс. – Одеса: ОНЕУ, ротاپронт, 2013. – 343 с.
15. Свердан М.М. Ринкова економіка та засоби забезпечення ефективності її функціонування / М.М. Свердан // «ВІСНИК». – 2014. – Вип.. №3(25). – С. 97-101.
16. Лопаткіна І.В. Національна економіка: курс лекцій. Тема 1. Національна економіка: предмет та метод дослідження / І.В. Лопаткіна: Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України». – Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2011. – 50 с.
17. Гринів Л.С. Національна економіка: [навчальний посібник] / Л.С. Гринів, М.В. Кічурчак. – Львів: «Магнолія 2006», 2010. – 464 с.
18. Мельник А.Ф. Національна економіка: [навчальний посібник] / А.Ф. Мельник, А.Ю. Расіна, Т.Л. Желюк, Т.М. Попович; за ред. А.Ф. Мельник – К.: Знання, 2011. – 463 с.
19. Савченко В.Ф. Національна економіка: [навчальний посібник] / В.Ф. Савченко – К.: Знання, 2011. – 309 с.
20. Гейко Л.М. Національна економіка: [навчальний посібник] / Л.М. Гейко, Н.В. Силентина – Одеса: ротاپронт, 2012. – 315 с.
21. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

ГИЛКА

Уляна Леонідівна
ulyana.gylka@gmail.comк.е.н., старший викладач,
Ізмальський державний
гуманітарний університет

УДК 621.385.12

ЧИННИКИ УСПІХУ МАЛОГО ПІДПРИЄМСТВА НА ПОЧАТКОВИХ
ЕТАПАХ ЖИТТЄВОГО ЦИКЛУSUCCESS FACTORS OF SMALL ENTERPRISES IN THE INITIAL STAGES
OF THE LIFE CYCLE

У статті проаналізовано тенденції функціонування малих підприємств на протязі останніх років; розглянуто варіанти реалізації життєвого циклу підприємств; обґрунтовано модель впливу чинників на стан підприємства та продемонстровано її застосування.

В статье проанализированы тенденции функционирования малых предприятий на протяжении последних лет; рассмотрены варианты реализации жизненного цикла предприятий; обоснована модель влияния факторов на состояние предприятия и продемонстрировано ее применение.

The article presents the analysis of trends in the functioning of small businesses in recent years; variants of realization of life cycle of enterprises; a model of action of factors on the state of enterprise and demonstrated its application.

Ключові слова: життєвий цикл підприємства, чинники діяльності малого підприємства, модель впливу чинників

Ключевые слова: жизненный цикл предприятия, факторы деятельности малого предприятия, модель влияния факторов

Keywords: life cycle of the enterprise, factors of activity of small enterprises, a model of action of factors

ВСТУП

Малі підприємства (МП) на відміну від середніх і великих компаній є менш стабільними в довгостроковому періоді, про що свідчать статистичні дані високої «смертності» малих підприємств: після першого року діяльності продовжують роботу не більше двох третин новостворених МП, а через 3 – 5 років на ринку залишається кілька відсотків підприємств [1; 10]. Місце збанкрутілих підприємств заповнюють нові бізнеси, на які очікує схожа доля. Сукупність причин припинення діяльності МП поділяють на дві групи: суб'єктивні і об'єктивні. Серед причин суб'єктивного характеру вирізняють наступні: відсутність ділових здібностей у бізнесменів-початківців, недостатній рівень бізнес-підготовки, невдалий вибір стартового бізнесу тощо. До об'єктивних причин відносять несприятливу ринкову кон'юнктуру, високі бар'єри входження на ринок, складність доступу до ресурсів (перш за все, фінансових), регулятивні обмеження тощо [9]. Проблема полягає в тому, що причини невдалої діяльності МП розглядають без конкретної прив'язки до певних етапів їх життєвого циклу.

Публікації з проблематики малого та середнього бізнесу можна умовно розподілити на дві групи. Першу групу складають дослідження на рівні «макропідходу», в яких об'єктом виступає узагальнено сектор малого та середнього підприємництва, аналіз якого виконують за галузями або видами діяльності, обсягом виробництва і доходами/збитками, чисельністю працівників, внеском у ВВП, впливом державних інституцій тощо

[9]. Другу групу складають дослідження на рівні «мікропідходу», де об'єктами виступають підприємства, відносно яких вивчаються стратегії діяльності, чинники успіху або невдач, характеристики менеджменту тощо [6]. У світі і в Україні, зокрема, за період розгортання ринкової економіки накопичено доволі багато наукових публікацій і практичних рекомендацій з питань ефективного ведення малого бізнесу, проте існує суттєва прогалина у дослідженні варіантів реалізації життєвого циклу. Домінує загально абстрактна інтерпретація етапів життєвого циклу, яка не відображає реалій життя, що призводить до хибних уявлень відносно чинників ефективної діяльності малих підприємств. Фокус зосереджується на стратегіях розширення або розвитку бізнесу, питаннях диверсифікації тощо, залишаючи поза увагою стартові етапи життєвого циклу, які є значно вирішальними для виживання і довгострокової успішної діяльності переважної більшості малих підприємств.

МЕТА РОБОТИ полягає у аналізі варіантів реалізації етапів життєвого циклу малих підприємств і виявлення адекватних чинників ефективної діяльності.

РЕЗУЛЬТАТИ

Найбільш поширеною концепцією життєвого циклу (ЖЦ) підприємства є п'ятиетапна модель, яка графічно представлена на рис. 1. а).

Зміст діяльності підприємств на зазначених етапах ЖЦ виглядає наступним чином.

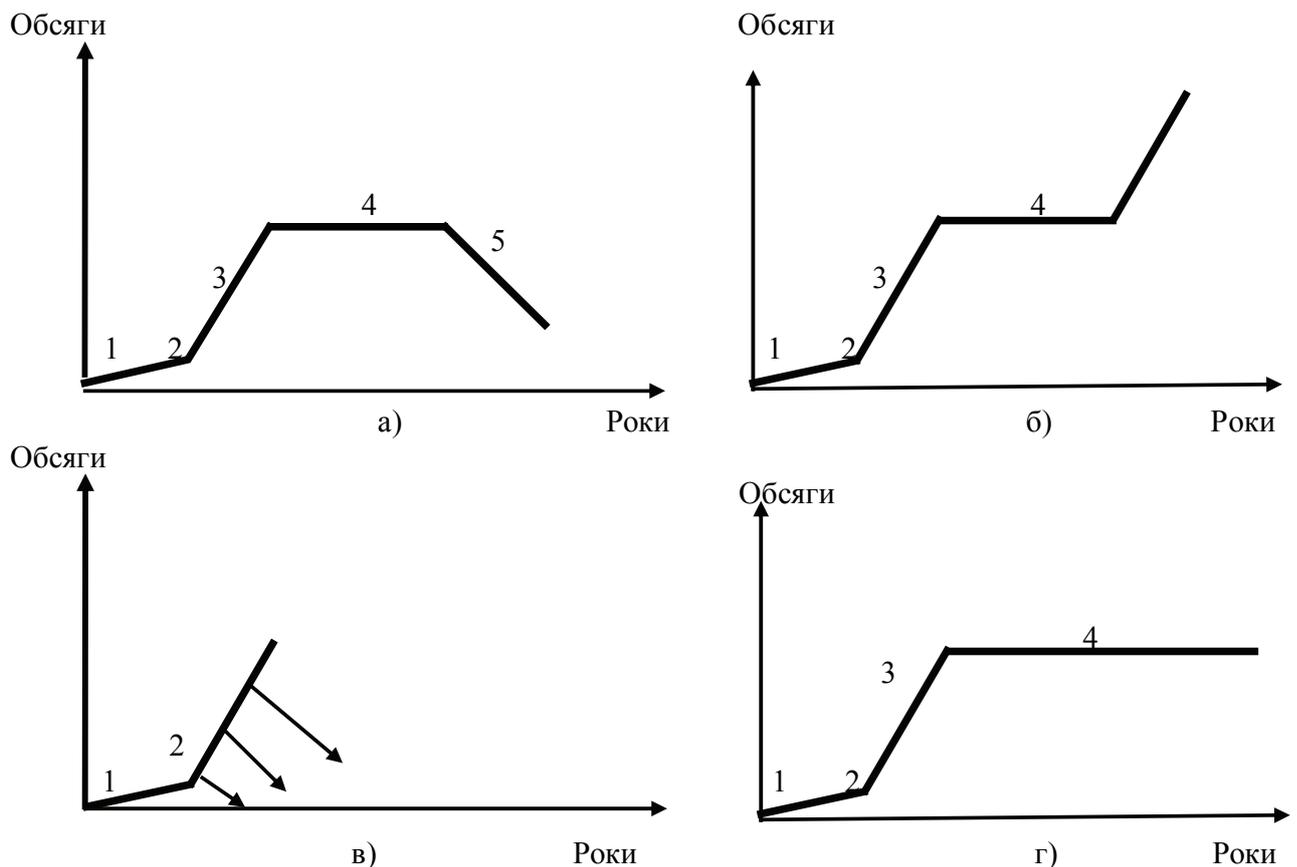

Рис. 1. Конфігурації варіантів реалізації життєвого циклу малого підприємства

[авторська розробка]

1. *Етап зародження (1)*. Формулюються мета і завдання, визначаються характеристики бізнесу, акумулюються фінансові кошти, готуються необхідні ресурси.

2. *Етап створення (2)*. Здійснюється реєстрація підприємства і його організаційне становлення, налагоджується виробнича і комерційна діяльність.

3. *Етап зростання (3)*. Метою діяльності є нарощування обсягів продажу, можливе розширення ринків збуту, підвищення прибутку.

4. *Етап зрілості (4)*. Відбувається оптимізація використання ресурсів і максимізація прибутку, впевнене утримання частки ринку, можлива диверсифікація діяльності і пошук нових стратегій.

5. *Етап спаду (5)*. Знижуються обсяги продаж, доходи і прибуток, назріває фінансова криза, метою є збереження ринкової позиції, а основним завданням постає розробка антикризової стратегії.

Наведена на рис. 1а) конфігурація етапів ЖЦ виглядає ідеалізовано узагальненою, проте, на практиці вона є притаманною для певної частки підприємств, але є не єдиною можливою. Для початку наведемо, принаймні, три варіанти інших конфігурацій ЖЦ.

На рис.1.б) представлений варіант ЖЦ, згідно якого мале підприємство в результаті успішного розвитку переростає у середнє, а згодом, за оптимістичного сценарію, і у велике підприємство. Значна кількість всесвітньо відомих сьогодні гігантів сучасної економіки, розпочинали діяльність з малого

бізнесу. Найяскравіші приклади: «Макдональдс», що виріс з дешевої закускової братів Макдональдс; Apple, Hewlett Packard, Microsoft, Dell, Google, історія старту яких звучить як казка: «двоє молодих людей в гаражі...».

На рис.1в) представлений протилежний варіант, який можна трактувати як песимістичний, згідно якого підприємства припиняють діяльність внаслідок банкрутства на різних етапах ЖЦ, починаючи з першого року діяльності.

Для багатьох малих, а надто мікропідприємств, характерним оптимістичним варіантом ЖЦ є такий, що зображений на рис.1г). До типових прикладів таких підприємств належать наступні: мініпекарні, кофейні, кафе, пральні, хімчистки, ремонтні і сервісні пункти, фермерські господарства, садиби зеленого туризму тощо. Такі підприємства від початку створюються для локального ринку з орієнтацією на невелике коло клієнтів, мають свою ринкову нішу поряд із великими підприємствами і забезпечують стабільну прибуткову діяльність завдяки гарантованому попиту з боку постійних споживачів. Окремим випадком МП, для яких характерна конфігурація ЖЦ за варіантом рис. 1г), є виробничі підприємства, що співпрацюють в кооперації із великими підприємствами в якості постачальників певної номенклатури продукції. Таке явище «Manufacturing sub-contracting relationships» є поширеним в багатьох країнах [11]. Постійну дохідність таким малим підприємствам забезпечують

великі компанії-споживачі завдяки довгостроковій програмі гарантованих закупівель фіксованого обсягу продукції.

Наступним випадком життєвого шляху МП, який неможливо проілюструвати графічно, є варіант структурної трансформації, за якого підприємства змінюють свій самостійний статус в результаті поглинання іншим підприємством або злиття з іншим підприємством.

Таким чином, вище було окреслено п'ять поширених на практиці варіантів реалізації життєвого циклу малих підприємств. Зрозуміло, що дослідники і практики зацікавлені у виявленні чинників, які визначають той чи інший варіант реалізації життєвого циклу малого підприємства. Залишаючи поза увагою успішні сценарії ЖЦ, розглянемо обставини, що призводять до припинення діяльності чи банкрутства підприємств.

Багато дослідників та самих підприємців фокусують увагу на несприятливих зовнішніх умовах функціонування малого бізнесу в Україні і мають рацію. Як за об'єктивними показниками (несприятливе законодавство і регулятивні бар'єри, обтяжливі податки, макроекономічна нестабільність і інфляція, обмеженість джерел кредитування і

зависока вартість залучення кредитів, корупційна складова і кримінальні/рейдерські загрози тощо), так і за результатами опитувань підприємців і оцінками експертів ситуація в Україні не є сприятливою для бізнесу: за підсумками Рейтингу умов ведення бізнесу Світового банку «Doing Business-2017» Україна посіла 80-те місце серед 183 країн [8]. Частково цими обставинами можливо пояснити високу смертність МП і недостатню кількість бажаючих започатковувати бізнес, як це показують наступні дані. На протязі останнього десятиліття найбільш сприятливим для малого бізнесу був період 2006-2008 років. Зокрема, реєстрація фізичних осіб-підприємців (ФОП), частка яких складає майже 90% загальної кількості суб'єктів малого підприємництва, досягла максимуму у 2008 році, а найменшу кількість осіб, що припинили діяльність, зафіксовано у 2006 році (рис. 2). У 2009 році внаслідок фінансової кризи та одномоментного збільшення в 1,6 разів курсу долару (з 5 грн. до 8 грн.) кількість осіб, що відкрили власну справу зменшилася на 117 тис. порівняно із попереднім роком та на 20 тис. зросла кількість осіб, які припинили діяльність. Найбільший спад відбувся у 2011 році, коли припинили діяльність 248 тис. 763 ФОП проти зареєстрованих 175 301 осіб.

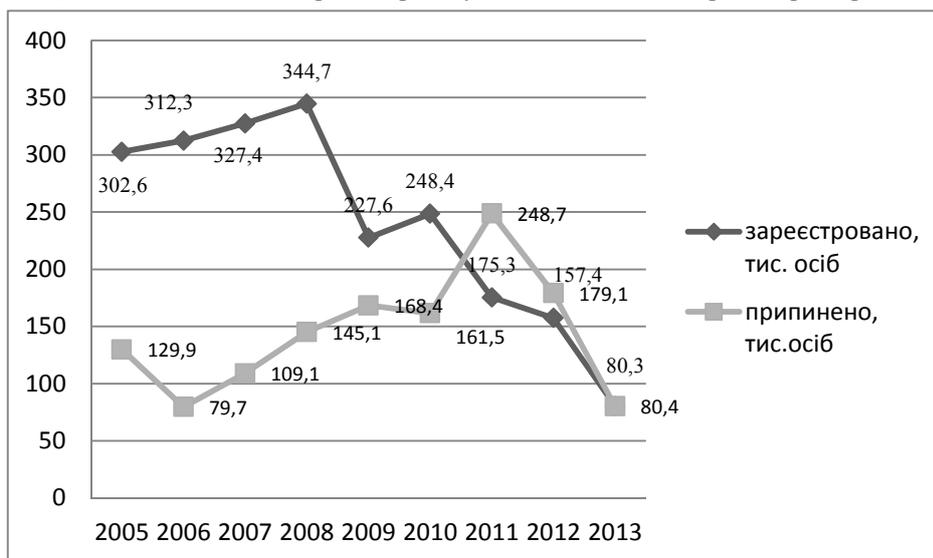

Рис. 2. Динаміка змін кількості щорічних реєстрацій і припинення діяльності фізичних осіб-підприємців в Україні (тисяч осіб) [2]

У 2009 р. внаслідок фінансової кризи та одномоментного збільшення в 1,6 разів курсу долару (з 5 грн. до 8 грн.) кількість бажаючих відкрити власну справу зменшилася на 117 тис. порівняно із попереднім роком та на 20 тис. росла кількість осіб, які припинили діяльність. Найбільше падіння відбулося у 2011 році, коли припинили діяльність 248 тис. 763 ФОП проти зареєстрованих 175 301 осіб. У першій половині 2013 року кількість зареєстрованих дещо перевищила кількість ФОП, підприємницьку діяльність яких припинилась: 80 402 проти 80 287 осіб. Фінансова криза, податкова реформа, падіння курсу гривні, політичний і військовий конфлікт негативно вплинули на розвиток малого підприємництва. Так, кількість суб'єктів малого підприємництва скоротилася в 2008 р. з 609 в розрахунку на 10 тис.

населення до 373 у 2013 р., у т.ч. фізичних осіб-підприємців з 530 на 10 тис. наявного населення до 292 за цей же період. Також відбувалося скорочення чисельності зайнятих на малих підприємствах – з 6 308 тис. осіб у 2008 р. до 4291,2 тис. осіб у 2013 р., у т.ч. ФОП з 3 989,0 тис. осіб у 2008 р. до 2 280,5 тис. осіб у 2013 р.

Що стосується МП, які продовжували працювати, можна констатувати їхній складний фінансовий стан, що засвідчується наступними даними: майже 35% підприємств працювали зі збитком, сума яких перевищувала суму прибутків, яку отримали прибуткові підприємства, майже на 25% в 2007 р. Зокрема, за 2004-2007 рр., діяльність малих підприємств у галузях промисловості, готелів та ресторанів характеризувалася вищим рівнем збитковості в

порівнянні з іншими галузями (промисловість від 1,4% у 2006 р. до 3,4% у 2007 р.; готелі та ресторани від 1,3% у 2005 р. до 4,8% у 2007 р.). Якщо підсумувати рентабельність сектору малого бізнесу загалом, то кожного року фіксувався рівень збитковості: 2004 р. – 2,3%; 2005 р. – 1%; 2006р. – 0,4%; 2007 р. – 1,3% [11]. Частка збиткових підприємств малого бізнесу з 32,8 % у передкризовому 2007 р. зросла до 41,4 % у 2011 р. Така тенденція продовжувалася в наступні роки: протягом 2011–2013 рр. зросло негативне сальдо фінансового результату малих підприємств з 10,6 млрд. грн. до 29,42 млрд. грн. Темпи зростання збитку МП у 2013 р. порівняно з 2009 р. збільшилися на 53,32 % із щорічним зростанням від 83,20 % у 2009 р. до 145,29 % у 2014 р. [6]. Повертаючись до питання про передчасне припинення діяльності МП, слід зазначити, що це явище має повсюдну природу і характерне не тільки для України, а й для країн як із нестабільною, так і з високорозвинутою економікою. За даними дослід-

ження «Глобальний моніторинг підприємництва», проведеному Вищою школою менеджменту Санкт-Петербурзького держуніверситету і Центром підприємництва, більшість створених в Росії малих підприємств не можуть подолати початкових етапів ЖЦ: за перший рік існування припиняють діяльність 70 % МП, у другий рік - 60 % з решти і лише 3,4% продовжують діяти на ринку більше трьох років [1]. У країнах із сталою економікою відсоток МП, що продовжують працювати більше трьох років, є вищим: у Норвегії – 6,15%, у Фінляндії – 6,65%, в Іспанії – 8,39%, у Греції – 12,6% [10]. Багато дослідників зосереджують увагу на виявленні чинників, що визначають успішну або неуспішну діяльність малих підприємств [9; 7], проте результати є фрагментарними і всеохоплюючого системного бачення не вироблено. Пропонуємо логічну модель, яка охоплює комплекс чинників, що впливають на діяльність МП (табл. 1).

Таблиця 1

Структурно-логічна модель комплексу чинників, що впливають на функціонування та стан малого підприємства [авторська розробка]

ЗОВНІШНІ ЧИННИКИ	Функціонування і стан МП	ВНУТРІШНІ ЧИННИКИ
<p>Загальні:</p> <ul style="list-style-type: none"> -правові/регулятивні умови; -податкова система; -економічна політика; -поточна економічна ситуація; -доступність ресурсів (фінансові, матеріальні тощо) 	<p>Функціонування і стан МП</p>	<ul style="list-style-type: none"> -рівень бізнес-підготовки підприємців; -наявність у підприємців попереднього бізнес-досвіду; -рівень компетентності підприємців; -наявність фінансових коштів або доступність джерел фінансування; -ефективність менеджменту (планування, маркетинг, управління фінансами і персоналом); -особистісні риси характеру (енергійність, завзятість, цілеспрямованість, наполегливість); -особливі обставини (хвороба тощо).
<p>Місцеві:</p> <ul style="list-style-type: none"> -стосунки з місцевими органами (податкова адміністрація, санепідслужба, поліція тощо); -корупційна складова; -розвиненість бізнес-інфраструктури. 		
<p>Ринкові:</p> <ul style="list-style-type: none"> -ступінь розвиненості ринкової інфраструктури; -величина бар'єрів входження на ринок; -щільність конкуренції; -справедливість і прозорість конкуренції; -платоспроможність попиту; -наявність преференцій для МП тощо. 		

Модель показує можливості впливу тих або інших чинників на стан МП без відображення кількісних характеристик впливу. Чинники розподілені на дві групи: зовнішні по відношенню до малого підприємства та внутрішні, що притаманні діяльності МП. В групі зовнішніх чинників розрізняються наступні:

- загальні чинники, які справляють вплив на всі підприємства, що розташовані в країні;
- місцеві чинники, що мають локальний вплив на певних територіях (область, місто, район тощо);

- ринкові чинники, які для переважної більшості малих підприємств (за виключенням тих МП, зона діяльності яких може мати національний вимір) також мають локальний вплив.

Фокусний характер впливу зазначених вище чинників демонструють дані табл.2: на тлі однакової для підприємств по всій Україні дії загальних чинників місцеві та ринкові чинники діють локально, внаслідок чого відхилення значень показників функціонування МП по областях складають від 5 до 10 разів [6, С.24].

Таблиця 2

Відмінності між областями України щодо діяльності малих підприємств [авторська розробка]

Показник	Максимальне значення	Мінімальне значення
Кількість МП в розрахунку на 10 тис. чол. населення	Київська обл.: 63 Харківська обл.: 27	Житомирська обл.: 7
Виручка від реалізації товарів, послуг у розрахунку на одне підприємство (тис. грн.)	Запорізька обл.: 86,8	Тернопільська обл.: 18,4
Балансовий прибуток, збиток (-) у розрахунку на одне підприємство (тис. грн.)	Запорізька обл.: 15,5	Чернігівська обл.: - 77,5 Тернопільська обл.: 1,5

Є дослідження (зокрема, в Росії) відносно проблем, які спричиняють припинення діяльності МП. В ході анкетного опитування 300 МП в Москві та трьох областях РФ станом на 2009 рік було встановлено наступний розподіл відповідей підприємців (у % до загальної кількості опитаних) [3]:

- проблеми, що пов'язані із законодавством, стосунками з органами влади – 13,7%;
- проблеми, що породжені цільовим оточенням (споживачі, конкуренти, партнери, інвестори) – 54,7%;

- проблеми з управлінням підприємством – 30,9%;
- особисті проблеми підприємців – 0,7%.

Згідно нашої класифікації чинників (табл. 1) перші дві групи проблем належать до зовнішніх чинників, а дві інші – до внутрішніх чинників. Однак, важливо зауважити, що вплив зовнішніх і внутрішніх чинників на функціонування і стан МП виявляється в залежності від етапів життєвого циклу, як це представлено в табл. 3 і 4.

Таблиця 3

Відносна ступінь впливу чинників на початкових етапах життєвого циклу МП для контингенту осіб, що мають наміри розпочати бізнес [авторська розробка] *

Етапи ЖЦ	Чинники			
	Загальні	Місцеві	Ринкові	Внутрішні
1. Зародження	++	+	++	+
2. Створення (становлення)	+	++	+	++

* +++ - максимальний вплив; ++ - значний вплив; + - помітний вплив.

Дані табл. 3 спираються на оцінку критеріїв, якими керуються особи, що мають наміри розпочати бізнес. На етапі зародження визначаються характеристики майбутнього бізнесу (вид і масштаб діяльності, наявність попиту і конкурентів, місцезнаходження, організаційно-правова форма тощо) та обсяги необхідних ресурсів і джерела їх забезпечення, що в багатьох випадках оформлюється у вигляді бізнес-плану. Якість бізнес-плану і особливо його перспективність визначаються багатьма внутрішніми чинниками, які наведені на табл. 1. Але більш переважаючими критеріями при прийнятті рішення про започаткування бізнесу є стан середовища, який визначається регулятивно-правовими нормами та кон'юктурою місцевого ринкового оточення. Саме тому загальні, місцеві і ринкові чинники переважають за впливом внутрішні і в сукупності є вирішальними, що підтверджується, зокрема, даними рис. 2 про зменшення випадків реєстрації підприємств в 4 рази за період 2008 - 2013 років.

Наступний етап ЖЦ становлення передбачає реєстрацію підприємства, тому вплив місцевого чинника є важливим і зростає вплив внутрішніх

чинників, оскільки організовується практична діяльність МП.

Для тих підприємств, які подолали перші два етапи ЖЦ, вплив загальних і місцевих чинників за стабільної ситуації в країні нівелюється, а ринкових і внутрішніх чинників зростає і набуває індивідуального для кожного підприємства характеру як це представлено в табл. 4.

Показовим є приклад США, де вплив зовнішніх і місцевих чинників є сприятливим для МП, а 98% малих підприємств банкрутують через неефективне управління і тільки 2% пояснюють причини банкрутства, як такі, що не пов'язані з управлінням підприємством. Світовий досвід показує, що більшість лих фірм пов'язана з менеджерською недосвідченістю і професійною некомпетентністю власників малих підприємств. У регулярних опитуваннях малих підприємств у США головними причинами невдач найчастіше зазначають: некомпетентність; незбалансований досвід (наприклад, досвідчений інженер, але недосвідчений комерсант); брак досвіду в комерції, фінансах, постачанні, виробництві [7].

Відносна ступінь впливу чинників на етапах життєвого циклу окремого МП [авторська розробка] **

Етапи ЖЦ	Чинники			
	Загальні	Місцеві	Ринкові	Внутрішні
3. Зростання	-	+	++	+++
4. Зрілість	-	-	+	++
5. Спад	-	-	+++	+

** - відсутність впливу; +++ - максимальний вплив; ++ - значний вплив; + - помітний вплив.

ВИСНОВКИ

Починаючи від 2008 року показники діяльності малих підприємств в Україні демонструють різке погіршення: скорочувалася кількість нових підприємств і зростала кількість МП, що припинили діяльність; більше 40% МП працювали із збитком і рівень збитковості продовжує зростати. Результати багатьох досліджень, які присвячені актуальному питанню виявлення чинників успішної діяльності малих підприємств, мають обмежену сферу практичного використання внаслідок відсутності зв'язку з певними етапами життєвого циклу МП. Крім популярної п'ятиетапної моделі життєвого циклу пропонується розглядати інші практично поширені варіанти реалізації ЖЦ з акцентуванням уваги напочаткових етапах ЖЦ, які є вирішальними для успішної діяльності МП. Запропонована концептуальна модель структури чинників, які мають вплив на стан та функціонування малих підприємств, надає підґрунтя для виявлення комбінацій впливових чинників на різних етапах ЖЦ. На конкретних прикладах проілюстровані можливості визначення відносної сили впливу вирішальних для успіху МП чинників на кожному з етапів ЖЦ.

Подальші дослідження доцільно проводити за двома напрямками: побудови динамічної моделі чинників успіху діяльності МП та визначення кількісних параметрів впливу чинників.

Список використаних джерел

1. Варнавский А. Причины высокой «смертности» малых предприятий: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.rusconsult.ru/common/news/news_579.html
2. Динаміка малого підприємництва у 2005-2013 роках: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://infoflight.org.ua/content/dinamika-malogo-pidpriemnictva-u-2005-2013-rokah>

3. Жизненный цикл малого предприятия. Раунд 2. / Под общ. ред. А.А. Шамрая. – М.: Фонд «Либеральная миссия», 2010. – 244с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.studfiles.ru/preview/5674494/page:9/>

4. Кіндрацька Г.І., Кулиняк Ю.І. Стан і тенденції розвитку великих, середніх та малих підприємств реального сектору економіки України: порівняльний аналіз динаміки: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/29844/1/951-62.pdf>

5. Міщенко Я.О. Статистичний аналіз прибутку та рентабельності малих підприємств / Я.О. Міщенко // Економіка АПК. – 2010. – №9. – С. 49-55.

6. Орленко О.І., Ключко Ю.О. Аналіз бар'єрів для малого і середнього бізнесу в Україні / О.І. Орленко, Ю.О. Ключко // Проект Н'ЮБІЗНЕС. – К., 1998. – 64 с.

7. Половян О.В., Петренко К.Г. Основи управління малим підприємством / О.В. Половян, К.Г. Петренко // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – №6(96). – С. 131-135.

8. Рейтинг стран по благоприятности ведения бизнеса: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://data.worldbank.org/data-catalog/doing-business-database>

9. Хураса М.М. Малое предпринимство: экономико-организационные аспекты деятельности: монография / М.М. Хураса. – Полтава: РВВ ПУСКУ, 2009. – 220 с.

10. Штыкина А. Малым предприятиям в России стало легче искать финансирование для старта, но труднее удержаться на плаву: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.rbc.ru/newspaper/2014/01/22/56bf9dee9a7947299f72d6d1>

11. Small firm-large firm relationships and the implications for small firm innovation: [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.enterprise-research.ac.uk/wp-content/uploads/2014/06/ERC-White-Paper-No.9-Small-firms-large-firms.pdf>

КРАВЧЕНКО

Оксана Михайлівна
o.m.kravchenko@opi.ua

УДК 691:339.1(477)

РОЗВИТОК РИНКУ БУДІВЕЛЬНИХ
МАТЕРІАЛІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ
КРИЗИ

ХОМЯК

Альона Володимирівна
alona.homyak@mzeid.inк.е.н., старший викладач,
Одеський національний
політехнічний університетDEVELOPMENT OF UKRAINIAN
BUILDING MATERIALS MARKET IN
CRISIS CONDITIONSстудент, Одеський
національний політехнічний
університет

Стаття присвячена дослідженню тенденцій, що склались в умовах кризи на ринку будівельних матеріалів України на прикладі ринку цементу. В статті визначено причинно-наслідкові зв'язки між зміною обсягів будівництва та обсягами продажу сухих будівельних сумішей, проаналізовано вплив девальвації національної валюти та падіння рівня життя населення на обсяги імпортно-експортних операцій з торгівлі цементом, кон'юнктуру внутрішнього ринку, якість цементу.

Статья посвящена исследованию тенденций сложившихся в условиях кризиса на рынке строительных материалов Украины, на примере рынка цемента. В статье определены причинно-следственные связи между изменением объемов строительства и объемов продаж сухих строительных смесей, проанализировано влияние девальвации национальной валюты и падения уровня жизни населения на объемы импортно-экспортных операций по торговле цементом, конъюнктуру внутреннего рынка, качество цемента.

Prevailing trends of Ukrainian building materials market in the crisis conditions were investigated, using example of cement market. The cause between changes in construction volume and sales of dry mixes was analyzed. The impact of currency devaluation and falling of living standards to the volume of import-export transactions with the cement, to the situation on the domestic market, to the quality of cement were analyzed.

Ключові слова: ринок будівельних матеріалів, ринок цементу, будівництво, сухі будівельні суміші, імпорту цементу, експорт цементу

Ключевые слова: рынок строительных материалов, рынок цемента, строительство, сухие строительные смеси, импорт цемента, экспорт цемента

Keywords: building materials market, cement market, construction, dry building mixes, import of cement, export of cement

ВСТУП

Останнім часом ринок будівельних матеріалів України знаходиться в кризовому стані. Відбувається скорочення обсягів продажу, виникають проблеми з якістю продукції та її асортиментом. Недосконалість соціальної, політичної та економічної ситуації в країні обумовили падіння обсягів будівництва, скорочення імпорту будівельної продукції, зміну споживчих вподобань в бік більш дешевої сировини, призвели до складнощів з пошуком джерел фінансування.

Дослідженням тенденцій будівельного ринку, та ринку будівельних матеріалів України займалися такі вчені: Блажко В.В., Гуштик Н.П., Понуровський О.І., Смачило В.В., Халіна В.Ю.

МЕТА РОБОТИ полягає у дослідженні тенденцій, що склались в умовах кризи на ринку будівельних матеріалів України.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною та інформаційною основою роботи є наукові праці, матеріали періодичних видань, ресурси Internet, статистичні щорічники.

При проведенні дослідження використано методи

структурно-логічного аналізу, порівняння та узагальнення.

РЕЗУЛЬТАТИ

Серед основних передумов виникнення кризових явищ у будівництві можна назвати значну залежність ринку нерухомості України від зовнішніх позик і стану банківської системи; кризові явища на ринку іпотечного кредитування, що відбулися на будівельній галузі миттєво, вплинули на споживчий ринок загалом, знизили попит на ринку нерухомості; складність, тривалість і занормованість дозвільної системи в будівництві (за даними Всесвітнього банку, Україна посідає 179 місце зі 181 можливого за рівнем складності отримання дозвільної документації на будівництво) [1, с. 105]. Останні роки відбувається постійне скорочення обсягів виробництва будівельної продукції в Україні, що видно з індексу будівельної продукції, що у 2011 році становив 118,6, у 2012 – 91,7 у 2013 – 88,9, у 2014 – 79,6, та у 2015 – 87,7 [2, с. 349].

Головним аспектом спаду процесів будівництва в Україні є невизначеність в напрямку подальших дій з боку держави. Підприємства будівельної галузі, вбачаючи в діях держави певну невизначеність,

зменшують обсяги будівництва та, відповідно, обсяги виробництва будівельних матеріалів, що викликає значні втрати всіх учасників даного ринку [3]. Окрім цього ми вважаємо, що скорочення обсягів будівництва пов'язано з нестабільністю в економіці країни, яка призвела до ускладнення пошуку джерел фінансування капітального будівництва, відсутності впевненості забудовників в подальшій можливості реалізації своєї продукції в повному обсязі за цінами, що дозволять покрити усі витрати та отримати очікуваний прибуток.

Спад обсягів будівництва прямо впливає на ринок будівельних матеріалів через скорочення попиту. Загострення конкуренції між операторами ринку одночасно з падінням рівня життя населення, зростанням цін на імпортовану продукцію через девальвацію національної валюти призводять до змінюється кон'юнктура ринку. Споживач надає перевагу більш дешевим матеріалам, що призводить до погіршення їх якості, зменшення асортименту, та переходу на продукцію здебільшого вітчизняного виробництва, яка за даних умов отримує значні цінові переваги. Розглянемо ситуацію, що склалась на ринку будівельних матеріалів України на прикладі ринку цементу.

Продажі українського ринку цементу за підсумками 2015 року склали 8,14 млн тонн, що на 4,8% менше, ніж у 2014 році. Таке падіння стало результатом загальної рецесії економіки країни,

зокрема, скорочення виконаних будівельних робіт на 14,9%, однак вплив цього негативного фактору вдалося частково компенсувати за рахунок динамічного збільшення експорту. В сумарному обсязі виробництва в 2015 році на експорт прийшлося 4,7%, тоді як роком раніше його частка була втричі менше – всього 1,5%. Основними експортними ринками збуту українського цементу в 2015 році стали Білорусь, Молдова, Угорщина і Румунія. Це стало можливим завдяки високій якості цементу, який виготовляється на українських підприємствах. Україна може збільшувати обсяг експорту, оскільки має для цього потужне виробництво, яке працює не в повну силу, великі обсяги сировини і готується до переходу на європейські стандарти. У той же час імпорт цементу в 2015 році скоротився на 42% в натуральному вигляді, що стало результатом загального зниження попиту на цемент в Україні та зниження конкурентоспроможності імпортованого цементу через девальвацію гривні та введення в лютому 2015 року додаткового податку на імпорт в розмірі 5% митної вартості. Основними імпортерами цементу в 2015 році були: Словаччина, Білорусь, Польща, Франція і Німеччина, зокрема, поставки зі Словаччини та Франції збільшилися, а з Туреччини скоротилися [4].

Тенденції змін обсягів будівництва та виробництва цементу дуже схожі, навіть майже ідентичні, мають хвилеподібний характер (рис. 1).

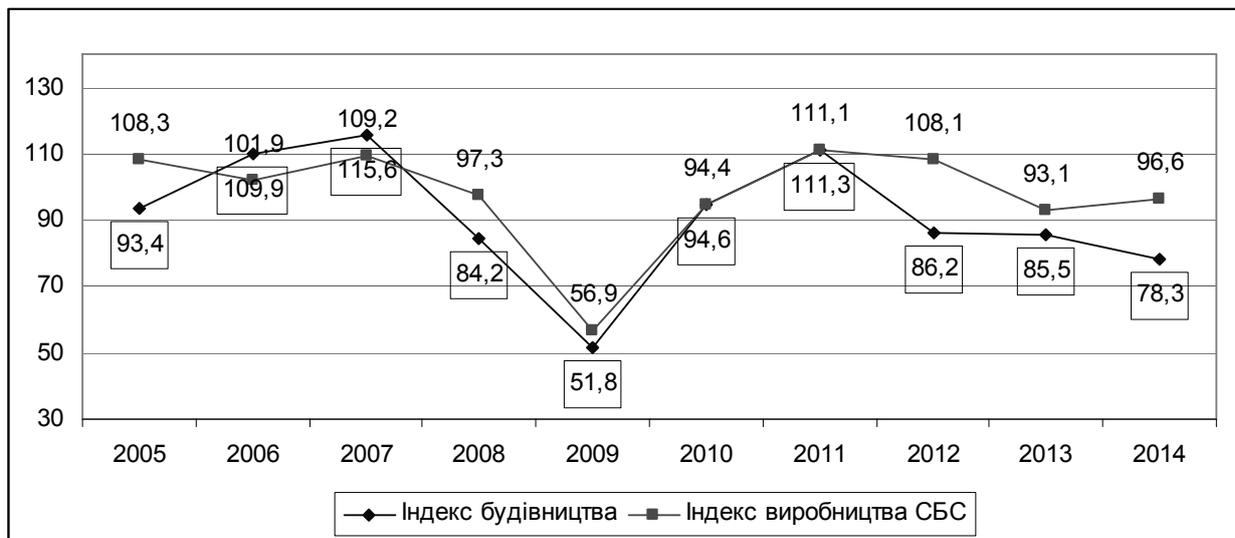

Рис. 1. Індекси будівництва та виробництва СБС

Цикли спаду та падіння обсягів будівництва і виробництва цементу однакові в ключові періоди, основні з яких: економічна криза 2008 – 2009 рр., коли обсяги зменшилися майже вповнину, пік будівництва та виробництва сухих бетонних сумішей (далі СБС) у 2012 р., що пояснюється підготовкою до Євро-2012. Подальша динаміка демонструє кризові явища, якими охоплені всі сфери національної економіки України [5].

З наведених тенденцій видно, що розвиток будівельної галузі в цілому значно впливає на розвиток цементної промисловості за рахунок зміни обсягів внутрішнього споживання.

Незадовільна ситуація склалась з якістю цементу, що попадає на ринок України в останній час. За даними асоціації «Укрцемент», станом на березень 2016 року, приблизно 50% фасованого цементу є фальсифікатом [6]. Це означає, що кожен другий придбаний мішок може бути підробкою. Як правило, підроблений цемент приваблює споживача нижчою ціною. При цьому він може продаватися як у мішках з маркуванням фасувальника, так і з підробленим маркуванням заводу-виробника. Однак така економія не обґрунтована, адже неналежна якість цементу може призвести до великих втрат – від недовговічності будов до загрози здоров'ю і життю.

Купуючи фальсифікований цемент, споживач найчастіше отримує товар із такими порушеннями, як невідповідність марки цементу заявленій на упаковці, наявність домішок (зола, пісок, небезпечні для здоров'я людини компоненти), недовага. Щоб застерегти себе від покупки підробленого товару, покупець повинен вимагати сертифікат на продукцію у продавців, купувати лише заводський цемент в авторизованих точках продажу, звертати увагу на наявність фірмової заводської упаковки.

ВИСНОВКИ

Підводячи підсумки відзначимо, що Україна вже активно виходить на зовнішні ринки з своєю цементною продукцією, здатна конкурувати, та має достатньо потужностей для подальшого нарощування виробництва цементу та розширення частки експорту. Це сприятиме економічному зростанню та вирівнюванню торгівельного балансу України, що на цей час вже кілька років поспіль має від'ємне значення.

Критична ситуація, що склалась в будівельному комплексі України потребує прийняття рішень, спрямованих на забезпечення фінансово-економічної безпеки будівельного ринку в аспекті взаємодії з зовнішнім середовищем. Подальші наукові дослідження в цьому напрямку повинні бути спрямовані на практичну реалізацію методів, спрямованих на покращення стану розвитку будівельної галузі та посилення її координаційних зв'язків із зовнішнім середовищем.

Список використаних джерел

1. Гуштик Н.П. Нормативно-правове регулювання діяльності будівельної галузі України в умовах кризи / Н.П. Гуштик // Теорія та практика державного управління. – 2013. – Вип. 3. – С. 105-112.
2. Статистичний щорічник України за 2015 рік / Державна служба статистики України. – К.:ТОВ «Август Трейд», 2016. – 575 с.
3. Понуровський О.І. Особливості посткризового розвитку будівельної галузі України / О.І. Понуровський // Вісник Одеського національного університету. – 2015. – Т. 20, Вип. 2(1). – С. 54-57
4. Рынок украинского цемента в 2015 г. сократился на 4,8% – «Укрцемент». – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrcement.com.ua/novini/124-рынок-украинского-цемента-в-2015-г-сократился-на-4,8-укрцемент.html>
5. Смачило В.В. Стратегічні аспекти ціноутворення на ринку сухих будівельних сумішей в Україні / В.В. Смачило, В.В. Блажко, В.Ю. Халіна // Стратегія економічного розвитку України. – 2016. – № 38. – С. 51-64.
6. «Укрцемент» призывает органы госконтроля эффективнее бороться с распространением поддельной продукции на рынке фасованного цемента. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrcement.com.ua/novini/127-укрцемент-призывает-органы-госконтроля-эффективнее-бороться-с-распространением-поддельной-продукции-на-рынке-фасованного-цемента.html>

СМЕНТИНА

Наталія Валентинівна
smentn@ukr.net

УДК 338.47.656

МОДЕРНІЗАЦІЯ МІСЬКОГО
ЕЛЕКТРОТРАНСПОРТУ НА ШЛЯХУ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗБАЛАНСОВАНОГО
РОЗВИТКУ МІСТА

ДОБРОВА

Наталія Василівна
dobrovanataly1963@gmail.comMODERNIZATION OF URBAN
ELECTRIC TRANSPORT IN THE WAY
OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF
THE CITYд.е.н., доцент, професор,
Одеський національний
економічний університет,
кафедра економіки та
планування бізнесук.е.н., доцент, Одеський
національний економічний
університет, кафедра економіки
та планування бізнесу

У статті проаналізовано структуру пасажирських перевезень та пасажирообороту за видами транспорту в Україні. Охарактеризовані результати господарської діяльності підприємств міського електротранспорту України. Визначені чинники, що зумовили зменшення пасажиропотоку міським електротранспортом. Сформовані вектори підвищення ефективності господарської діяльності міських електричних транспортних підприємств у контексті забезпечення збалансованого розвитку міста. Узагальнені очікувані вигоди від реалізації основних заходів з.

В статье проанализирована структура пассажирских перевозок и пассажирооборота по видам транспорта в Украине. Охарактеризованы результаты хозяйственной деятельности предприятий городского электротранспорта Украины. Определены факторы, которые привели к уменьшению пассажиропотока городским электротранспортом. Сформированы векторы повышения эффективности хозяйственной деятельности предприятий городского электротранспорта в контексте обеспечения устойчивого развития города. Обобщены ожидаемые выгоды от реализации основных мер по модернизации городского электротранспорта.

The structure of passenger transportation and passenger turnover by type of transport in Ukraine are analyzed in the article. Author examined the economic activity results of urban electric transport enterprises of Ukraine. The factors that led to a decrease urban electric passenger flow are determined. The basic vectors improving the efficiency of economic activities of urban electric transport enterprises in the context of sustainable urban development are presented. The benefits from implementing basic measures of modernization of urban electric transport are generalized.

Ключові слова: міський електротранспорт, пасажирські перевезення, модернізація, господарська діяльність, ефективність

Ключевые слова: городской электротранспорт, пассажирские перевозки, модернизация, хозяйственная деятельность, эффективность

Keywords: city electric transport, passenger services, modernization, economic activity, efficiency

ВСТУП

Необхідною умовою для забезпечення соціально-економічного розвитку держави, покращення конкурентоздатності національної економіки, підвищення рівня життя населення є ефективне функціонування транспортної галузі. Сьогодні висуває до підприємств галузі більш жорсткі вимоги стосовно якості послуг з перевезення вантажів і пасажирів. Наприклад, більш вимогливі показники стосуються комфортності користування громадським транспортом, регулярності сполучення, безпечності поїдки, інформативності й доступності тарифів, врахування потреб людей з обмеженими можливостями (інвалідів з ураженнями органів зору, слуху, опорно-рухового апарату та інших маломобільних груп населення) та ін. аспектів якості послуг з перевезень пасажирів у зв'язку з обранням Україною курсом на євро-

інтеграцію. У свою чергу проблема якості послуг вимагає невідкладного вирішення питань технічного переоснащення та модернізації об'єктів транспортної інфраструктури.

В контексті проблеми забезпечення збалансованого розвитку міста особливої актуальності набуває питання модернізації електротранспортних підприємств міста, в першу чергу, з огляду на екологічність даного різновиду транспорту, а також провідне місце, що посідає міський електротранспорт у загальній кількості перевезених пасажирів.

Проблеми розвитку та ефективного функціонування підприємств міського електротранспорту є об'єктом досліджень багатьох українських вчених-економістів. Зокрема Амоша О.І. та Філіппова О.С. [1] зосередили увагу на європейському досвіді забезпечення ефективного функціонування підприємств міського пасажирського транспорту, Дивіне-

ць О.Л. [2], Омельянович О.Р., Ю.І.Прима [3] – визначили пріоритети стратегічного розвитку підприємств міського електротранспорту України. Визначив ваговий внесок науковців у дослідження проблеми, варто відзначити доцільність проведення аналізу результатів господарської діяльності електротранспортних підприємств міста з подальшим обґрунтуванням для запровадження комплексної системи заходів з їх модернізації, що сприятиме створенню синергетичного ефекту на шляху забезпечення збалансованого розвитку міста.

МЕТА РОБОТИ полягає у виявленні причин низької ефективності результатів господарської діяльності підприємств міського електротранспорту, визначенні провідних векторів модернізації електротранспортних підприємств держави, узагальненні очікуваного соціального ефекту від їх запровадження.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною та інформаційною основою роботи слугували наукові праці українських вчених-економістів, статистична інформація державної служби статистики України та корпорації підприємств міського електротранспорту України, Internet ресурси.

При проведенні дослідження використано методи групування, узагальнення, економіко-статистичного аналізу, порівняння, методичні прийоми графічного подання результатів дослідження.

РЕЗУЛЬТАТИ

У структурі пасажирських перевезень за підсумками 2016 року майже половина припадає на міський електротранспорт (14,39 % пасажирів перевезено метрополітеном, 21,40 % – тролейбусним та 14,30 % – трамвайним видами транспорту). Разом з тим, у структурі пасажирообороту міський електротранс-

порт займає близько 15 %, поступаючись залізничному (36 %), автомобільному (34 %) та авіаційному (15 %) видам транспорту [4].

За даними, які оприлюднені Корпорацією підприємств міського електротранспорту України «Укр-електротранс», в Україні станом на 1 січня 2017 р. функціонує 55 підприємств міського електротранспорту. Міський електротранспорт працює у великих промислових та в усіх обласних центрах України. Трамвайне сполучення мають 22 міста, тролейбусне – 42, лінії метрополітену успішно функціонують у 3 містах України. З огляду на територіальну обмеженість метрополітену, основними видами електротранспорту, які можуть успішно функціонувати сьогодні у містах України залишаються тролейбуси та трамваї. Загальна кількість трамвайних маршрутів в Україні становить 179, тролейбусних – 424 [5].

У 2016 р. підприємствами міського електротранспорту України (за даними Корпорації підприємств міського електротранспорту України) перевезено 1471631 тис. пасажирів, що на 5,8 % менше показника 2015 року. Витрати підприємств досягли рівня 3240 млн. грн. та збільшилися порівняно з 2015 роком на 11,8%. Доходи підприємств склали 3238 млн. грн., що на 10,0 % більше доходів 2015 року. При цьому, варто відмітити, що 99,9 % витрат підприємств покриваються загальними доходами (у т.ч. 62 % – дотації з місцевих бюджетів, 6% – чистий дохід від інших видів діяльності, 2% – оплата транспортної роботи за договором, і лише 30 % доходів електротранспортних підприємств становлять кошти, отримані від реалізації квитків за проїздом) [6].

Для підприємств міського електротранспорту характерним є суттєве зниження кількості перевезених пасажирів (рис. 1).

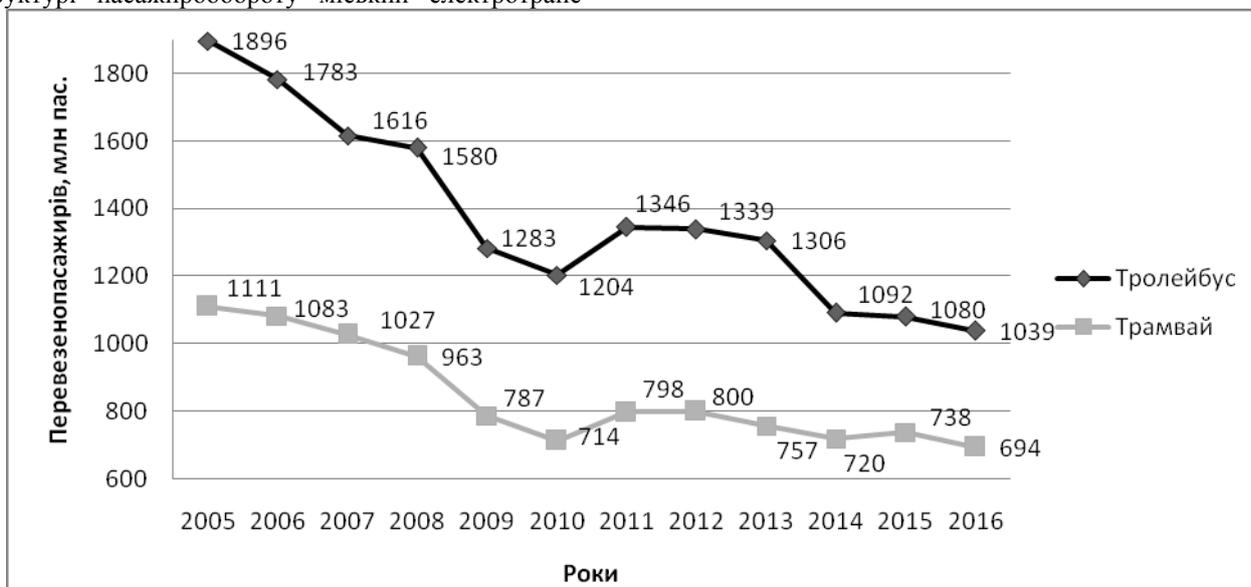

Рис. 1. Динаміка пасажирських перевезень в Україні за видами електротранспорту загального користування, млн. пас. [складено за даними [4]]

Так, за даними, які оприлюднені Державною службою статистики України, у 2016 році обсяг перевезень пасажирів тролейбусами і трамваями

становив 1039 млн.пас та 694 млн.пас відповідно. Тобто, у порівнянні з 2005 роком пасажиропотік зменшився на 45,2% (для тролейбусів) та 37,5% (для

трамваїв). Таке зменшення, з одного боку, пояснюється зниженням загальної кількості населення держави, з іншого, є результатом прямого впливу низки проблем даної галузі.

Так, однією з причин зниження пасажиропотоку міським електротранспортом є скорочення довжини тролейбусних ліній загального користування та трамвайних колій. У свою чергу, таке зниження відбувається внаслідок суттєвого відсотку зносу трамвайних колій, контактних мереж, а також тягових підстанцій. На кінець 2016 року невідкладного капітального ремонту або реконструкції вимагало 30 % загальної довжини трамвайних колій та контактної мережі, а також 25 % тягових підстанцій.

Іншою проблемою, яка впливає на зниження пасажиропотоку міським електротранспортом і

гальмує його розвиток є незадовільний технічний стан основного рухомого складу, що призводить до скорочення тролейбусного та трамвайного парку. Так, інвентарний парк трамвайних вагонів ДП «КДРТІ МЕТ» станом на 1 січня 2017 року становить 2603 вагони (у т.ч. 2311 пасажирських та 292 службових), інвентарний парк тролейбусних вагонів становить 3795 вагонів (з них 3666 пасажирських та 129 службових) [7]. Разом з тим, у середньому близько 80% рухомого складу трамваїв та тролейбусів, що курсують в містах України, потребують заміни.

Вікову структуру парку рухомого складу підприємств міського електротранспорту можна охарактеризувати даними, які представлені на рис. 2.

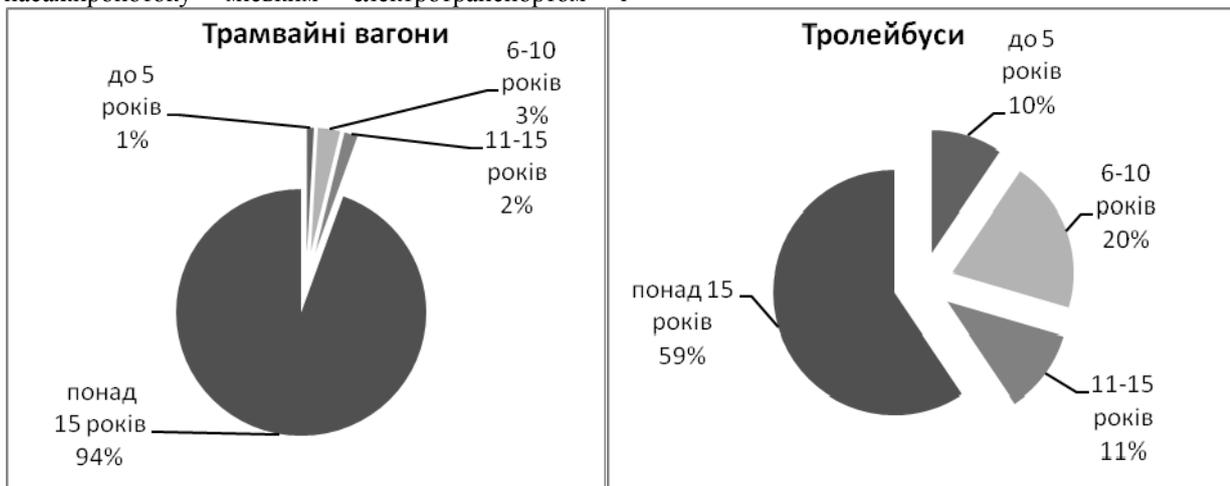

Рис. 2. Вікова структура рухомого складу міського електричного транспорту в Україні у 2015 році

[складено за даними [8]]

При нормативному терміні експлуатації трамвайних вагонів – 15 років, тролейбусів – 10 років, термін експлуатації понад 15 років мають 2462 трамвайних вагонів та термін експлуатації понад 10 років – 2211 тролейбусів, що становить відповідно 93,6% і 60% до загального рухомого парку транспортних засобів.

Високий рівень зносу рухомого складу тролейбусів та трамвайних вагонів одночасно з повільними темпами їх оновлення призводить до зменшення інвентарного парку тролейбусів та трамваїв, зниження пасажирообороту, суттєвого збільшення енерговитрат, та у цілому не забезпечує достатній рівень комфортності, якості та безпеки пересування пасажирів.

Основною причиною слабого поновлення інвентарного парку трамвайних вагонів та тролейбусів є брак фінансових коштів у підприємств міського електротранспорту через тарифне регулювання пасажирських перевезень цим видом транспорту і як наслідок їх низьку прибутковість. Погіршує фінансове становище підприємств міського електротранспорту наявність значної кількості пільгових пасажирів, що перетворює їх у суто соціальних перевізників. Наприклад, у м. Одеса за рішенням Одеської міської ради перелік пасажирів, які

користуються правом безоплатного проїзду та пільгами в міському електричному транспорті налічує 21 категорію громадян [9]. Надання безоплатних транспортних послуг пільговим категоріям громадян компенсується державою у вигляді дотацій та субвенцій не в повному обсязі. Кошти, отримані від господарської розрахункової діяльності та фінансування з місцевого бюджету, не покривають усіх витрат підприємства. Як результат збитковість підприємства призводить до унеможливлення оновлення основних фондів та рухомого складу, а подальша експлуатація морально і фізично застарілого рухомого складу веде до неминучого збільшення експлуатаційних витрат та підвищеної аварійності рухомого складу.

Відтак, знос основних фондів, нестача коштів на проведення капітальних ремонтів та модернізацію, застаріла система оплати проїзду, наявність великої кількості пільгових пасажирів, тощо і як загальний результат зменшення пасажиропотоку призвело до того, що розмір збитків підприємств міського електротранспорту у 2016 році склав 2268 млн. грн.

Проблеми, що впливають на зменшення пасажиропотоку трамвайними та тролейбусними видами міського електротранспорту, змушують концентрувати увагу, в першу чергу, на таких

першочергових завданнях, як: оптимізація існуючої транспортної мережі та приведення обсягів роботи пасажирського електротранспорту транспорту у відповідність до сучасних потреб населення у перевезеннях.

Їх вирішення вбачається можливим завдяки впровадженню низки заходів з підвищення ефективності господарської діяльності підприємств міського електротранспорту, які по праву заслуговують називатися векторами модернізації міського електротранспорту України. У їх числі – оновлення та модернізація рухомого складу; оновлення та

модернізація мережі експлуатаційних шляхів електротранспорту, створення автоматизованої системи управління міським транспортом, створення транспортно-пересадкових вузлів, створення системи інформування пасажирів про розклад руху (електронне табло); модернізація системи пільг (монетизація пільг), удосконалення тарифної політики та оплати за пасажирські перевезення.

Очевидні переваги у вигляді соціального ефекту від запровадження невідкладних заходів з модернізації електротранспортних підприємств держави представлені на рис. 3.

<p>Оновлення та модернізація рухомого складу</p>	<ul style="list-style-type: none"> • можливість перевезення інвалідів та людей з особливими потребами; • підвищення екологічності, зручності, безпеки та комфортності руху рухомого складу електротранспорту; • економія на витратах електроенергії, паливно-мастильних матеріалів; • збільшення експлуатаційної швидкості та провізної спроможності
<p>Оновлення та модернізація мережі експлуатаційних шляхів електротранспорту</p>	<ul style="list-style-type: none"> • можливість експлуатації низькопольних сучасних трамвайних вагонів; • зменшення випадків сходження трамваїв з трамвайної колії; • збільшення експлуатаційної швидкості; • зменшення шуму від руху електротранспорту.
<p>Створення автоматизованої системи управління міським транспортом</p>	<ul style="list-style-type: none"> • забезпечення повного, безперервного контролю та прозорості роботи; • підвищення ефективності використання рухомого складу (скорочення непродуктивних пробігів, часу простою, збільшення маш-год. у русі); • покращення загальної дисципліни перевезень і безпеки руху; • оптимізація маршрутів міського транспорту
<p>Створення транспортно-пересадкових вузлів</p>	<ul style="list-style-type: none"> • впорядкована посадка і висадка пасажирів; • оптимальна організація процесу пересадки пасажирів; • зменшення незручностей, пов'язаних з пересадкою пасажирів з одного виду транспорту (або маршруту) на інший.
<p>Створення системи інформування пасажирів про розклад руху (електронне табло)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • зручність для пасажирів; • підвищення кількості перевезених пасажирів; • підвищення престижності електротранспорту.
<p>Модернізація системи пільг, удосконалення тарифної політики</p>	<ul style="list-style-type: none"> • справедливості щодо громадян, які мають пільги, але не користуються ними; • запобігання корупції в системі пільг; • введення тарифу, що залежить від дальності поїздки або її тривалості.

Рис. 3. Складові соціального ефекту від запровадження невідкладних заходів з модернізації електротранспортних підприємств [складено авторами]

Системоутворюючу роль в процесі діяльності підприємств міського електротранспорту відіграє технічний потенціал. Оскільки рухомий склад електротранспорту має суттєвий рівень зносу, через що вибуває значними темпами, то ключовим і необхідним методом забезпечення стійкого розвитку електротранспортних підприємств України має стати, в першу чергу, його оновлення та модернізація з урахуванням останніх досягнень економічності та комфортності транспортних засобів. Це дозволить забезпечити міста комфортним транспортом,

приспособленим для перевезення пасажирів з обмеженими фізичними можливостями, в результаті чого підвищиться привабливість міського електротранспорту, покращиться якість пасажирських перевезень; збільшаться економічні показники господарської діяльності електротранспортних підприємств (наприклад, збільшиться обсяг пасажирських перевезень, зменшаться витрати на технічне обслуговування, витрати електроенергії, тощо).

Окрім оновлення рухомого складу, модернізації потребує також мережа експлуатаційних шляхів електротранспорту. Вимогою сучасності є створення швидкісних монорельсових мереж з високою провізною здатністю. Мережі швидкісних трамваїв успішно функціонують майже в усіх країнах Європи (наприклад, у Франції, Швеції, Німеччині, Швейцарії, Польщі). Поряд із швидкісними трамваями в таких країнах як Бельгія, Нідерланди та Німеччина є лінії підземних швидкісних трамваїв, що вирішують одразу дві задачі: знімають навантаження з наземних шляхів та мають меншу вартість рухомого складу порівняно з метрополітеном. Усе це призводить до підвищення пасажиропотоку міським електричним транспортом.

Важкою проблемою, яка знижує показники діяльності підприємств електротранспорту є недосконала система організації перевезень: дублювання маршрутів, відсутність чіткого інтервалу руху. Система перевезень в Україні суттєво відрізняється від тієї, що діє у країнах Європи. Звичним для європейських держав (наприклад, Чехії) є система розкладів маршрутів. На усіх зупинках міського електротранспорту є розклад, який витримується з точністю до 1 хвилини. Крім цього, на зупинках розташовуються електронні табло із зазначенням часу прибуття або затримки транспорту (наприклад, Польща).

Окрім розбудови мереж електротранспорту, дієвим методом забезпечення його стійкого розвитку може стати створення інфраструктурних об'єктів, що сполучають різні види транспорту. Так, одним із інноваційних напрямів розвитку міського пасажирського транспорту є створення принципово нового елемента міської транспортної інфраструктури – транспортно-пересадкових вузлів у місцях взаємодії різних видів транспорту. Такі інфраструктурні об'єкти забезпечують впорядковану посадку і висадку пасажирів, оптимальну організацію процесу пересадки та включають в свій склад різні сервісні об'єкти обслуговування пасажирів.

Дієвим інструментом підвищення доходів електротранспортних підприємств може стати удосконалення тарифної політики та механізмів оплати за пасажирські перевезення. Існуюча специфіка ціноутворення передбачає встановлення єдиного тарифу на проїзд в міському електротранспорті в межах одного міста, не враховуючи протяжності маршрутів. У той самий час, досвід країн Європи вказує на ефективність та необхідність застосування диференційованих тарифів залежно від дальності або ж тривалості поїздки, мінімальної кількості зупинок і т.п.

Варто також відмітити, що одночасно із застарілою тарифною політикою існуюча пільгова система приводить до деградації транспортних підприємств, вона є несправедливою щодо громадян, які мають пільги, але не користуються ними (наприклад, мешканці сільської місцевості). Одним із дієвих методів розв'язання цих протирічч може стати монетизація пільг, яка являє собою заміну натуральних пільг на грошові компенсації. Право безкоштовного проїзду в транспорті повинно бути

збережено, проте пільговий проїзд має працювати таким чином: пільговик заходить в транспорт, платить за свій проїзд, а держава йому цей проїзд компенсує в грошовому (монетизованому) вигляді. Така пряма грошова допомога людині – найкращий запобіжник корупції в системі пільг. Такий спосіб оплати проїзду пільговиками може бути застосований за допомогою електронного квитка.

Сьогодні майже в усіх розвинених країнах відбувається перехід від використання традиційних паперових квитків до квитків з магнітною смугою або квитків, які виконані на основі безконтактних смарт-карток, тобто пластикових карт, в які вбудований електронний процесор, передавач та антена. Оплата проїзду за смарт-карткам максимально оптимізує збір виручки – дозволяє проводити попередню акумуляцію плати за проїзд. У свою чергу, автоматизація збору плати за проїзд надає такі переваги: облік поїздок пасажирів різних категорій, різні способи обліку проїзду для різних категорій пасажирів – безкоштовний проїзд з фіксацією факту проїзду, часткова чи повна оплата проїзду; визначення повного пасажиропотоку; врахування поїздок різної вартості в умовах застосування диференційованих тарифів.

Удосконалення і впровадження сучасної системи, форм і методів оплати проїзду є бажаним для підприємств електротранспорту. Водночас чинити опір впровадженню методу можуть споживачі внаслідок консервативного налаштування, крім того, самі підприємства не мають достатніх фінансових коштів для впровадження подібних систем.

Звичайно, запровадження вищезазначених заходів потребує значних коштів. Наразі варто відмітити, що Верховна Рада України ратифікувала фінансову угоду між Україною та Європейським інвестиційним банком про виділення банком кредитних коштів розміром 200 млн. євро на оновлення та модернізацію інфраструктури міського пасажирського транспорту. Перший етап передбачається реалізувати в містах Києві, Білій Церкві, Івано-Франківську, Кременчуку, Луцьку, Львові, Одесі, Сумах, Тернополі, Харкові та Чернігові. Кошти Європейського інвестиційного банку надаються під державні гарантії строком до 22 років з пільговим періодом до 5 років [10]. Разом з тим, проект передбачає співфінансування з місцевим бюджетом, відповідно його загальна вартість становить 400 млн. євро.

ВИСНОВКИ

Подолання кризового стану міського електричного транспорту, підвищення ефективності господарської діяльності електротранспортних підприємств міста та забезпечення населення якісними транспортними послугами можливе шляхом комплексного запровадження системи заходів, згрупованих у своєрідні вектори модернізації міського електротранспорту України. Провідне місце серед них належить реалізації інноваційних проектів, спрямованих на техніко-технологічне переоснащення підприємств галузі, що, у свою чергу, вимагає виявлення та використання інвестиційних джерел. Вирішити проблему інноваційного оновлення основних

засобів міського електротранспорту дозволить впровадження таких пріоритетних напрямів розвитку підприємств галузі як інноваційне оновлення технічної бази та модернізація існуючого рухомого складу, що призведе до підвищення якості транспортних послуг, поліпшення екологічної ситуації в місті, підвищення престижності, прибутковості та інвестиційної привабливості підприємств. Разом з тим, підвищення ефективності функціонування підприємств міського електротранспорту треба розглядати комплексно, як поєднання технічних та економічних рішень. Так, поряд з інноваційним розвитком необхідно враховувати фактори удосконалення тарифної політики, механізмів оплати за пасажироперевезення та дотацій з місцевого бюджету, перегляду пільгових категорій населення та ін., що потребує додаткових досліджень з цих питань. Після вдалих інвестицій в розвиток міського електротранспорту варто очікувати на підвищення зручності та престижності міського електротранспорту, підвищення якості послуг, що надаються електротранспортними підприємствами; зменшення навантаження на міський бюджет при одночасному збереженні за підприємствами ролі єдиного «соціального» перевізника.

Список використаних джерел

1. Амоша О.І. Європейський досвід забезпечення ефективного функціонування підприємств міського пасажирського транспорту / О.І. Амоша, О.С. Філіппова // Економіка будівництва і міського господарства. – 2010. – № 4. – С.179–189.
2. Дивінець О.Л. Стратегічні пріоритети розвитку міських електротранспортних підприємств України / О.Л. Дивінець // Європейський вектор економічного розвитку. – 2015. – № 1 (18). – С. 74-83.
3. Омелянович О.Р. Особливості та пріоритети стратегічного розвитку підприємств міського електротранспорту в сучасних кризових умовах в Україні / О.Р. Омелянович, Ю.І. Прима // Економіка та управління на транспорті. – 2016. – № 3. – С. 59-65.

4. Пасажирські перевезення [Електронний ресурс] / Офіційний сайт державної служби статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

5. Об'єкти міського електротранспорту станом на 01.01.2017 р. [Електронний ресурс] / Офіційний сайт корпорації підприємств міського електротранспорту України «Укрелектротранс». – Режим доступу: http://korpmet.org.ua/?page_id=67.

6. Основні показники роботи підприємств міського електротранспорту України у 2016 році [Електронний ресурс] / Офіційний сайт корпорації підприємств міського електротранспорту України «Укрелектротранс» // Аналітична інформація. – Режим доступу: http://korpmet.org.ua/?page_id=48.

7. Інвентарний парк тролейбусних та трамвайних вагонів у містах України станом на 01.01.2017 р. [Електронний ресурс] / Офіційний сайт корпорації підприємств міського електротранспорту України «Укрелектротранс» // Об'єкти міського електротранспорту. – Режим доступу: http://korpmet.org.ua/?page_id=67.

8. Вік трамвайних вагонів у містах України станом на 01.01.2016 р. [Електронний ресурс] / Офіційний сайт корпорації підприємств міського електротранспорту України «Укрелектротранс» // Об'єкти міського електротранспорту. – Режим доступу: http://korpmet.org.ua/?page_id=67.

9. Перечень пасажирів, існуючих право на льотний проїзд в горелектротранспорті Одеси с 1.06.2015г [Електронний ресурс] / Офіційний сайт КП «Одесгорелектротранс» // Інформація для пасажирів. – Режим доступу: http://www.oget.od.ua/ru/catalog/informaciya_dlya_passazhirovo_perechen_passazhir_ovimeyushchih_pravona_lgotnyy_proezd_v_gorielektrotransporte_odessa_1062015g.

10. ЄІВ виділить 200 мільйонів євро на розвиток пасажирського транспорту в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.slovoidilo.ua/2016/11/11/novyna/finansy/yeib-vydilyt-200-mln-yevropa-rozvytok-pasazhyrskoho-transportu-v-ukrayini>.